

Študijski krožek
RAZISKOVANJE KULTURNE DEDIŠČINE
V LOKALNI SKUPNOSTI

Kako so na Hrušici včasih živeli?

Izvedbo študijskega krožka je sofinancirala Občina Jesenice.

KAKO SO NA HRUŠICI VČASIH ŽIVELI?

Založila: Ljudska univerza Jesenice
(Delavska ulica 1, Jesenice, Slovenija)

Za založnika: Maja Radinovič Hajdič
E mail: univerza.jesenice@siol.net
<http://www.lu-jesenice.net>

Izdali Ljudska univerza Jesenice, Občinska knjižnica Jesenice in Gornjesavski muzej Jesenice
Mentorica – koordinatorka študijskega krožka: Polona Knific (Ljudska univerza Jesenice)
Zbrali in uredili: Nataša Kokošinek (Občinska knjižnica Jesenice) in
Zdenka Torkar Tahir (Gornjesavski muzej Jesenice)

Lektoriranje: Majda Malenšek

*Ime prebivalcev Hrušice je na željo večine avtorjev zapisano "Hruščani", kot je v lokalni rabi.
V dveh člankih je zapisano "Hrušičani", kot določa pravopis.*

Slikovno gradivo so prispevali: Pripovedovalci in avtorji prispevkov ter Gornjesavski muzej Jesenice
Preslikava in priprava fotografij: Silvo Kokalj (Gornjesavski muzej Jesenice)

Prelom in oblikovanje naslovnice: Rosje

Tisk: Tiskarna Medium d.o.o., Žirovnica
Naklada: 1000 izvodov

Vse pravice pridržane.

Brez pisnega soglasja založnika je prepovedano reproduciranje, javna priobčitev, predelava ali kakršna koli druga uporaba tega avtorskega dela in njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem ali s shranitvijo s pomočjo tehnologije.

December, 2011

Na naslovnici: Pustna povorka na poti s Hrušice proti Jesenicam leta 1987 (Last J. Palčič)
Zadnja in notranja stran ovitka: Pred predorom in ob gradnji železniškega karavanškega predora na Hrušici (Last N. Kovačič)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Hrušica)(082)

KAKO so na Hrušici včasih živeli? / [zbrali in uredili Nataša Kokošinek in Zdenka Torkar Tahir ; slikovno gradivo so prispevali pripovedovalci in avtorji prispevkov ter Gornjesavski muzej Jesenice]. - Jesenice : Ljudska univerza, 2011. - (Študijski krožek Raziskovanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti)

ISBN 978-961-91846-7-7
1. Kokošinek, Nataša
259446272

Kazalo

<i>Uvodnik (Polona Knific)</i>	4
<i>Hrušica in Hruščani nekoč (Janez Palčič)</i>	5
<i>Agrarna skupnost Hrušica (Janez Poljšak)</i>	14
<i>Zgodbe izza peči (Jože Kobentar)</i>	17
<i>Rogarjevi (Jože Kobentar)</i>	18
<i>Kurejevi (Ada Preželj, rojena Mareš)</i>	28
<i>Kurejeva kmetija, Ocepкова gostilna in življenje za Savo (Neda Kovačič, rojena Klinar)</i>	30
<i>Hrušica v zaledju bojišč prve svetovne vojne (Janez Tarman)</i>	35
<i>Hrušica, moj rojstni kraj, v mladosti si bila zame raj! (Darinka Žbogar, rojena Urh)</i>	36
<i>Moji spomini na Vilo (Ada Preželj, rojena Mareš)</i>	39
<i>Življenje v Restavraciji (Janez Palčič)</i>	47
<i>»Pr` Palčič so pa šival« (Janez Palčič)</i>	48
<i>»Po fasngo smo pa hodil u Lublano« (Janez Palčič)</i>	49
<i>Kruh, pranje in še kaj (Jože Kobentar)</i>	50
<i>O gostilnah na Hrušici (Jože Pajer)</i>	54
<i>Živiljenjska zgodba Frančiške Ambrožič rojene Iskra (Vika Ambrožič)</i>	56
<i>Za učiteljico so hoteli Cilko Ščavničar (Vlasta Felc, rojena Pavlič)</i>	58
<i>Društveno življenje na Hrušici (Janko Kavalar)</i>	63
<i>Hruščanska godba (Davorin Mikula)</i>	67
<i>Nekaj prigod hruščanske godbe (Sonja Gubanc)</i>	69
<i>Kulturni utrip (Jože Kobentar)</i>	70
<i>Pustni sprevodi (Mojca Bele)</i>	72
<i>Zimski športni utrip (Jože Kobentar)</i>	77
<i>Uspešni športniki svetovnih razsežnosti (Janko Rabič)</i>	82
<i>Še danes vlak planiški in nikoli več (Janez Palčič)</i>	84
<i>Skozi Hrušico je vozil avtobus »Muki« (Janez Palčič)</i>	86
<i>Leš, leš in še enkrat leš (Janez Palčič)</i>	87
<i>Trinajsta hiša na Belem polju (Tone Konobelj)</i>	88
<i>Iskanje sorodstvenih vezi prebivalcev Hrušice (Franci Rihtaršič)</i>	priloga

Uvodnik

Brošura, ki jo imamo pred seboj, vsebuje dragocene zgodbe, poskuša ujeti zanimive drobce načina življenja, ki izginja, ki ga današnji tempo vedno bolj potiska v pozabo. S spoznavanjem kulturne dediščine in izročila naših prednikov z nostalgijo odkrivamo drobce njihovih življenj, jih na ta način ohranjamo naslednjim rodovom, številne ljudske modrosti pa tudi vključimo v današnji čas. Ljudje se danes le še redko zberemo, da bi si pripovedovali svoje življenjske zgodbe, zato je namen naše brošure spodbuditi bralca, da bi se še sam ozrl okoli sebe, našel bližnjega in prisluhnil njegovi dragoceni pripovedi. Mogoče je eden izmed zadnjih, ki je živel na način, ki je neponovljivo minil. Izbor zgodb, ki so predstavljene v brošuri, nam v današnji čas pričara življenjske utrinke, pristne in nepozabne spomenike nekega časa, ljudskih izkušenj, spoznanj in modrosti. Marsikaj se še da storiti, marsikaj še lahko ohranimo naslednjim rodovom, kar kažejo tudi v brošuro vključene zgodbe, ki so jih zapisali domačini. Vsebina brošure ne temelji na strokovnem proučevanju zgodovine in etnologije, ampak vsebuje izvirne in edinstvene zgodbe, ki so jih povedali in zapisali udeleženci krožka po svojem spominu in na podlagi pripovedovanja njihov staršev in starih staršev. Prepričana sem, da bodo le-te osvestile bralca, da se zave dragocenosti starih življenjskih zgodb in modrosti v njih. So lahko tudi vir navdiha za današnjo besedno ustvarjalnost?

Hvala mentoricama etnologinjama Nataši Kokošinek in Zdenki Torkar Tahir za strokovni pečat, ki sta ga dali pričujoči brošuri in delu študijskega krožka.

Polona Knific

Mentorica študijskega krožka, Ljudska univerza Jesenice

Udeleženci študijskega krožka 2011 v prostorih KS Hrušica
(Foto P. Knific)

Hrušica in Hruščani nekoč

Izvleček daljšega teksta, ki ga je v samozaložbi in v nekaj izvodih računalniškega natisa objavil Janez Palčič v marcu 2010, za objavo priredila Zdenka Torkar Tahir.

OBDODBJE DO PRIČETKA DRUGE SVETOVNE VOJNE

Do začetka gradnje karavanškega železniškega predora so na Hrušici živeli le kmetje in železarski delavci. Bavili so se s poljedelstvom, živinorejo in gozdarstvom, nekateri pa še z delom v železarskih obratih ali na železnici.

Prvo lopato pri gradnji železniškega predora so zasadili sredi poletja leta 1900 na terenu, kjer se je razprostiralo najlepše hruščansko polje. V prvih mesecih je delalo pri odpiralnih delih za vrtanje predora le nekaj nad sto delavcev, mojstrov in tehnikov. Kmalu nato so v skupinah začeli prihajati delavci iz ostalih delov Slovenije, s Hrvaške, Tirolske, Furlanije, Bosne in Makedonije in celo Albanci ter Poljaki. V bližini gradbišča so zrasle hiše za stanovanja in pisarne inženirjev, tehnikov in mojstrov ter barake za delavce, za bolnico, pošto, orožniško postajo, restavracijo, skladišča orodja in opreme ter popravilne delavnice. Ko je bil del predora izvrtan, so izkopani del začeli obzidavati s težkimi kvadri rjavo-rdečega kamna. Za njegov dovoz so uredili ozkotirno železnico nad Hrušico, čez potok Jesenica in Pejce do kamnoloma v Mirci. O tem »fligenponu« govorimo še danes. Po železnici so pripeljali stroje, dvigala, žerjave, črpalke in drug gradbeni material. Iz izkopanega materiala pa je nastal ogromen nasip za kasnejšo progo do Jesenic. Na preostalem delu nasipnega materiala pa je nastal veliki in mali »plac«, kot smo ju kasneje poimenovali. Pri gradnji je bilo zaposlenih 3128 delavcev. 21. novembra 1904 je v nesreči zaradi eksplozije sredi predora umrlo 15 delavcev, na kar nas še opozarja spominski kamen z imeni ponesrečencev v jeseniškem parku.

Karavanški predor so na severni strani začeli vrtati 21. junija 1901, na južni strani pa 10. julija istega leta. Prebili so ga 17. maja 1905, dokončali pa 1. septembra 1906. V začetku so vrtali ročno, od 11. julija 1903 pa pnevmatično. Obzidavanje in delo na zgornjem ustroju v 7975m dolgem predoru je trajalo še do konca septembra. Prvi redni vlak iz Podrožce je na Jesenice prispel šele 30. septembra 1906. Ker so bili zaposleni doma iz različnih in oddaljenih krajev, so svoje naselje imenovali Republika. To ime se je obdržalo do danes, saj v Republiki še stoji 8 hiš. Po zaključku del v karavanškem predoru so se delavci vrnili domov. Hiše je prevzela železnica, jih obnovila in uredila za stanovanja in vanje naselila železničarske družine. Ob njih so bile zanje zgrajene tri peči za peko kruha in tri pralnice, ob potoku Roja, ki priteče iz predora, pa urejena splakovalnica perila. Ob pečeh so gospodinje na table zapisovale vrstni red peke. V vseh železničarskih hišah so bila 104 stanovanja. Najmanjša tamkajšnja družina je štela 4 člane, največja pa 10. Povprečno so bile družine 6-članske. V vseh stanovanjih

je živelo 624 prebivalcev, medtem ko je celotna Hrušica štela 830 prebivalcev. Le sedem železničarjev je imelo lastne družinske hiše. A kakorkoli, v železničarskih stanovanjih smo uživali posebne ugodnosti. V nizko stanarino so bila vključena še vsa vzdrževalna dela, kot so popravila, dimnikarske usluge, beljenje. Stanovanja z angleškim straniščem na izplakovanje so bila še redka. Zato so se ob večerih vrstili prizori, ko so zlasti iz malih hiš v parih nosili »štrbunk kangle« v smeri grabna Dobršnik, kjer je bilo določeno mesto za ponikovalnico. Stanovanja so dodeljevali le stalnim delavcem, zato so jih po upokojitvi morali izprazniti v treh mesecih. Železničarji so bili kategorizirani na nestalne in stalne delavce in uslužbence. Uslužbenci so imeli letne in zimske uniforme iz kamgarna ali debelejšega blaga (čoja), plašče in kožuhe ter na rokavih srebrne ali zlate našitke. Delavcem pa ni pripadalo nikakršno zaščitno sredstvo. Imeli so osemurni delovni čas. Uslužbenci in nekateri od delavcev pa so delali v turnusu 12 ur dela in 24 ur prosto in včasih 12 ur dela in 12 počitka. Delovne razmere so bile najtežje za progovne delavce, saj se je v predoru nabralo toliko plinov, da se je dogajalo, da so jih morali prenesti ali prepeljati na svež zrak. V temi predora so si svetili le s karbidno svetilko. Takrat je bilo edino prevozno sredstvo vlak in kolo. Poleg rednih vlakov (Jesenice-Planica) so na relaciji Jesenice – Hrušica prevažali delavce, šolarje in kosila v cekarjih za železničarje posebni vlaki, ki smo jih imenovali »personal« ali »pok« in na njih je veljala brezplačna karta – »temporerka«. Ker je bilo v večjih železničarskih družinah življenje še kako skromno, so si pomagali z rejo kokoši, zajcev in ponekod še s kakšno kozo ali ovco in v nekaj primerih še s kravo. Vsakemu železniškemu stanovanju je bil odmerjen del vrta ob progi. Najemnino za uporabo vrta je enkrat letno pobiral obhodnik proge. Trgovine so bile pri Ocepku, Nikoliču, Čufarju in Majcnu, gostilne pa pri Ocepku, Nikoliču, Pajerju in Kostanjšku. Gostilne so imele svoja balinišča, pri Ocepku pa je bilo še keglijšče. Obrtništvo pa so imeli naslednji: krojaške delavnice Drešček, Živec in Golja, čevlarske Praprotnik iz Mišač, frizerijo Mato Kovačevič, šiviljstvo Alojzija Palčič, ki je morala železnici za izvesek na hiši plačevati 7,5 din letne takse.

Kljub težavam je bilo življenje v Republiki prijetno, saj smo premgli voljo, enotnost in moč za skupno življenje in delo. Na Hrušici sta delovali dve društvi, Sokoli in Orli. Vsako je imelo svoj vrtec, Sokoli pri Ocepku, Orli pa v Prosvetnem društvu Na klancu. Sporov med njima ni bilo, saj sta imela vsak svojo telovadno vrsto in kulturne skupine. Na obronkih vasi smo imeli terene za alpsko smučanje in nekaj smučarskih skakalnic. Smuči so bile za vse discipline skoraj enake (z robniki ali brez), ki so bile večinoma domače izdelave iz bukovega, hrastovega ali javorjevega lesa. Imenovali smo jih »došče«. Velikokrat pa so bile narejene kar iz starih polomljenih smuči. Ko pa smo šli na Belo polje, nismo pozabili na »turnarce«.

ČAS MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

V začetku aprila 1941, ko so se vrstile protivojne manifestacije, so na Hrušici Orli in Sokoli organizirali pohod z godbo na čelu. Spredaj je jahal načelnik Sokolov Zigfrid Pagliaruzi. Domačini so se pohoda udeležili ne glede na strankarsko pripadnost in vzklkali: »Bolje rat nego pakt!«.

Že nekaj dni pred bombnim napadom na Beograd in pred začetkom 2. svetovne vojne (6. aprila 1941) je preko Karavank prišla skupina nemških vojakov in z ročnimi granatami napadla železniško čuvajnico ob karavanškem predoru, da bi preprečili miniranje predora. A zaradi zasneženih Karavank so prišli dan prepozno, saj je bil predor zaminiran že en dan prej. V čuvajnici, domnevni vojaški karavli, je stanovala družina Zima. V noči od 8. na 9. april so nemški vojaki napadli še stražo jugoslovanske vojske pri predoru. Ubili so vojaka Martina Ščurka iz Rudnika pri Ljubljani in Andreja Škoberneta iz Laškega. Dva nemška vojaka je jugoslovanska vojska zajela in odpeljala v radovljiske zapore. Noč pred miniranjem predora smo preživel na Belem polju v Tonikovem kozolcu (toplarju). Nekaj dni zatem je vkorakala nemška in italijanska vojska. Slednja se je za nekaj dni ustavila na Jesenicah, nemška vojska pa je zasedla Hrušico oziroma se vselila v telovadnico in stranske prostore pri Ocepku. Takoj so sledile izselitve in policijska ura. Še isti dan je bila izseljena družina Ocepek in krojaški mojster Golja. Zaradi sanacije železniškega predora je bila pripeljana potrebna mehanizacija in postavljene barake za delavce gradbenega podjetja Todt, ki ga je vodil ing. Kampa. Za delo pri odvozu materiala je bila mobilizirana tudi mladina, med katero sem bil tudi sam, in nekaj delavcev iz železarne. Že jeseni so me zaradi nadaljevanja pouka v meščanski šoli odpoklicali.

Na lep sončen dan, 17. julija 1942 so Hrušico obkolile oborožene policijske in esesovske enote. Že okoli 5. ure zjutraj se je začelo razbijanje s puškinimi kopiti na vrata stanovanj. Spremljalo ga je kričanje »Aufmachen!«. Ko je mama odprla vrata, sta vdrla policista z naperjenima puškama in vpila: »Heraus, heraus, banditi!«. Dali so nam le 10 minut, da se oblečemo. Brez česarkoli so nas nagnali na dvorišče, zaklenili stanovanje in ključ vtaknili v žep. Na dvorišču smo bili zbrani iz desetih stanovanj železniške hiše. Ko smo videli še druge pred svojimi hišami, smo doumeli, da gre za večjo akcijo »očiščenja« Hrušice. Čakali smo do 8. ure zjutraj. Štirim članom naše družine se je medtem pridružil še brat, ki se je z vlakom vrnil iz nočne izmene v železarni. Nato so prišli znani jeseniški gestapovci, tudi Druschke in Zwick, ki sta s seznama prebrala imena naše in družine Lipovšček iz železniške hiše, kamor so se ostali lahko vrnili. Na poti proti Pajerju so se nam pridružile še aretirane družine iz ostalih hiš: Mareševi, Bernetičevi, Grzetičevi, Purkartovi, Ravnikovi, ... Postrojene po štiri v vrsti in z rokami na hrbtu so nas zastražene gnali do gostilne Pajer, kjer so nas popisali, preiskali, nam odvzeli pomembne osebne stvari iz žepov in nas razdelili v skupino žensk in otrok ter v skupino moških. Žalostna

je bila ločitev in vprašujoči pogledi so bili mnogim zadnji pozdrav. Zadnjikrat je tako videlo svoje bližnje 45 talcev, ki so bili 27. 7. 1942 ustreljeni na Belem polju. Skupino žensk in otrok so odpeljali v zbirno taborišče Šentvid pri Ljubljani. Čeprav še nisem dopolnil 16 let, sem bil uvrščen med moške in bil z njimi skupaj v dveh avtobusih odpeljan v begunjske zapore. Tam so nas razdelili po sobah, nam odvzeli vse razen robca in glavnika. Le žepna urica, ki sem jo dobil leta 1939 od birmanskega botra, se mi je zataknila pod raztrgano podlogo. Dobil sem zaporniško številko 3157. V sobi št. 9 nas je bilo 41. Vsakič, ko je v vratih zaškrtal ključ, je bil znak za prihod policista oziroma za povelje sobnega starešine, da se po velikosti postrojimo v dve vrsti. Kot najmlajši in najmanjši sem bil zadnji v vrsti. Nekaj dni po prihodu sem bil zaslišan. Brez udarcev ni šlo. Morda sem jih dobil manj tudi zato, ker sem na vsa vprašanja odgovarjal v nemščini. Najbolj sta bila pretepena Potočnik Štefan (Kavšeljnov) in Bajec Jaka. Nekoč so me poklicali iz celice. Prestrašen sem pomisli na talce, ki so jih navadno na enak način prišli iskat. A takrat so me le odpeljali na hodnik in ostrigili »na nul« in mi poleg čiščenja prostorov dodelili še čiščenje njihovih škornjev in opasačev. Hrana je zadoščala le za borno preživetje. Zjutraj in zvečer črna kava z zelo malo kruha in opoldan navadno juha z redkimi rezinami zelja. Za najmanjši prekršek kot na primer približanje k oknu sobe smo bili kaznovani z »žabjimi skoki« na dvorišču, ki smo jih morali opravljati do onemoglosti. 20. avgusta sta v celico vstopila policaj in gestapovski oficir, ki sta nam devetim s Hrušice s prstom pokazala na vrata. V vrečki so nam vrnili, kar nam je bilo odvzeto ob prihodu (denarja seveda ne, spregledali pa so tudi mojo žepno urico, ki mi je še danes drag spomin). Z drugimi, med njimi je bil tudi moj oče, so nas z avtobusom prepeljali v šentviške zapore, kjer smo se pridružili ostalim družinskim članom. Od tam pa so nas s tovarnimi vagoni odpeljali v nemško taborišče v Gunzenhausen. Odpeljali smo se v temi, imeli kratek postanek na skladiščnem tiru, od koder so nas kot živino odgnali v meglenem in turobnem dnevu do 10 minut oddaljenega lagerja v neki opuščeni tovarni salam in klobas. Sprejelo nas je vodstvo: lagerfirer, gestapovec v civilu Fritz Teufel, politični vodja in medicinska sestra Marija. Enajst nas je bilo strpanih v sobo, veliko 16 m², poleg mojih staršev in sestre Ivanke še družini Mareš in Oman. Še s petimi sem bil določen za delo v vojaški tovarni v Nürnbergu, kjer sem ostal med ostalimi prisilnimi delavci iz Francije, Italije in Rusije do aprila 1945. Z mladimi Rusinjami, ki jih je bilo 80 in so imele na rokavu rdeč trak z napisom OST, je bil pogovor najstrožje prepovedan. V tovarni in tudi v sobah, kjer smo prebivali, je kar mrgolelo stenic. Vladala sta strog red in disciplina. Delali smo od sedmih zjutraj do petih zvečer s kratkim odmorom za kosilo, ki je bilo edini zagotovljeni obrok borne hrane, ki so jo sestavljali modro zelje, koleraba, korenje in po dva krompirčka. Za ostalo smo se znašli sami v mali kuhinji z dvema plinskima gorilnikoma za 12 ljudi. Od srede leta 1943 so bila vse pogostejša zavezniška bombardiranja, zato smo prebili veliko časa v zakloniščih.

Postajalo je vse hujše proti koncu leta 1944, ko je zagorela celo tovarna oziroma njen stanovanjski del. Primanjkovalo je elektrike, plina in vode, ki smo jo zajemali kar iz pouličnega bombnega kraterja. Hrana je bila vse bolj neredna, obroki manjši in na koncu ničesar več.

Najdaljšo in najstrašnejšo noč sem preživel z 2. na 3. januar 1945, ko je malo pred polnočjo nad Nürnberg priletelo več sto angloameriških bombnikov, ki so brez predhodnega alarma začeli odmetavati svoj smrtonosni tovor. Napad je potekal v treh valovih. Eden od protizračnih obrambnih stolpov je bil v neposredni bližini tovarne. Kar devetdeset nas je naenkrat prihrumelo v zaklonišče z enim vhodom. Po tretjem valu se je zaklonišče močno streslo, že prej je zmanjkalo elektrike in na nas je padal stropni omet. V gostem prahu, temi in pomanjkanju zraka je nastala strašna panika. Rešili so nas čez mnogo ur, ko je bil že dan, a temno zaradi prahu in dima. V sosednjem zaklonišču je vročina dobesedno scvrkla vseh 80 ruskih ujetnic. Rešeni pa smo bili presrečni, saj smo se počutili, kot bi se na ta dan ponovno rodili. Delo v tovarni je zaradi pomanjkanja materiala in delavcev skoraj zamrlo. Ker sem se bal maščevanja oziroma groženj osovraženega vodje materialne službe, sem še z dvema tovarišema iz tovarne pobegnil peš proti 63 km oddaljenemu taborišču Gunzenhausen. S seboj smo odnesli trikilogramsko pločevinko jabolčne marmelade. Delno smo pešачili in krajše razdalje potovali z vlaki. Na neki manjši samotni kmetiji smo prestradani prosili staro ženico za hrano. Skuhala nam je nekaj krompirja, mi pa smo ji dali del marmelade. Naslednje jutro pa smo se pretihotapili k sorodnikom v taborišče. Tam je vodja že izginil, zato smo se ekonomu zlagali, da je delo v tovarni razpuščeno. Ker so bile telefonske zveze prekinjene, niso preverjali in so nam dali delo v kuhinji. Naslednjo noč je izginil še ekonom in nas pustil sestri Rdečega križa. Kljub zasedi mladih esesovcev tik pred mestom, kjer je bilo naše taborišče, smo bili taboriščniki drugo noč evakuirani na bližnje posestvo, mesto pa je zasedla ameriška vojska. Mimo nas in proti vzhodu se je panično umikala nemška vojska. Osvobojeni smo bili 20. aprila. Zaradi uničene železniške povezave pa je bila pot domov še dolga, saj smo se vrnili šele 17.7. 1945.

Družina Palčič s Hrušice je štela devet članov: starša, tri hčere in štiri sinove. Oče je bil zaposlen pri železnici na Jesenicah, mati pa je bila samostojna šivilja. Vsi otroci smo hodili v meščansko šolo na Jesenicah. Sam sem bil sedmi. Ob vpisu, ko sem povedal zahtevane podatke, me je učiteljica vprašala: Ali vas Palčičev še ne bo konec?«. Malo sem zardel in ji povedal, da sem res zadnji. Brat Kristijan je bil rojen 30. 9. 1920. Po končani meščanski šoli se je v železniških delavnicah v Mariboru izučil za ključavničarja in tam ostal v službi. V prvih mesecih okupacije se je priključil narodnoosvobodilnemu boju, a so ga zaradi izdaje aretirali 11. 8. 1941 in ga skupaj s še devetimi v mariborskih sodnijskih zaporih ustrelili 23. 9. 1941. Od tam je bil prepeljan v krematorij na Dunaju. Žaro smo prejeli preko Rdečega križa v Mariboru leta 1946. Pokopan je bil v Kamniku

skupaj z bratom Ernestom, ki je umrl za posledicami vojne. Brat Kristijan je dan pred ustrelitvijo napisal mami in vsem nam poslovilno pismo, katerega še hranim in je bilo objavljeno v knjigi Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih.

Hrušica šteje 290 žrtev druge svetovne vojne. Smrtnih žrtev je bilo 83, od njih je bilo 39 ustreljenih talcev, 20 padlih borcev, 15 padlih v nemški vojski in 9 umrlih v taboriščih. Od enega do 48 mesecev pa jih je bilo zaprtih, interniranih in na prisilnem delu 207.

PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Takoj po osvoboditvi je bil leta 1945 ustanovljen Krajevni ljudski odbor. Njegov izvoljeni predsednik je bil Franc Črnologar, upokojeni železniški vozovni preglednik, tajnik pa Ciril Klinar. Na pobudo SZDL Republike Slovenije in Občine Jesenice so bile nato kot podaljšana roka občin ustanovljene stanovanjske skupnosti. Tako je tudi Stanovanjska skupnost Hrušica s skromnimi pristojnostmi imela svoj proračun, ki je izhajal iz občinskega proračuna. Minimalna sredstva so zadoščala za opremo pisarne in nakup »častnega kolesa in aktovke«, ki ju je uporabljal podpredsednik za nošenje pošte na občino in v banko. Prvi predsednik je bil Mirko Klinar, podpredsednik Štefan Preželj, administratorka pa Ivanka Lorenčič. Pisarna je bila v nacionalizirani Nikoličevi hiši, ki je bila kasneje za skromno odškodnino vrnjena dedinji Cvetki Nikolič (por. Mrvič).

Leta 1962 je bila stavba kulturnega doma že dokončana do te mere, da se je stanovanjska skupnost, ki se je pozneje preimenovala v krajevno skupnost, lahko preselila v dom. S preoblikovanjem v krajevno skupnost so se povečale tudi naloge in pristojnosti. Ustanovljen je bil svet krajevnih skupnosti in več komisij. Prvi predsednik sveta je bil Berti Brun, ki je funkcijo predsednika opravljal do selitve na Jesenice. Potem so se na mestu predsednika zvrstili: Franc Kobentar, Janez Poljšak, Jože Kobentar, Ernest Sodja in Zoran Kramar. Dolgoletna podpredsednica je bila Slavka Gaser. Tajniške posle sem opravljal v prostem času zadnjih 12 let. Krajevna skupnost je imela svoj statut, v katerem so bile določene naloge sveta in posameznih komisij. Najbolj aktivna in delovna je bila komisija za komunalo in stanovanjska vprašanja. S prostovoljnim delom je bila urejena javna razsvetljava skozi Hrušico do Kureja, zgrajen je bil vodovod z Mlak do Hrušice in naprej do Jesenic. Prostovoljci so za nagrado dobili bone, s katerimi smo lahko kupili posodo v trgovinah pri Klubusu ali v Kašti. Največ zaslug oziroma opravljenih ur prostovoljnega dela sta imela Tepina in Kavšlnov Štefan. Na enak način je bil še trikrat prenovljen spomenik talcem na Belem polju. Pomagali smo tudi pri gradnji kulturnega doma. Najbolj zaslužnim pri gradnji so podelili priznanja na otvoritvi doma, ki je potekala na občinski praznik 1. avgusta 1962. Komisija je skrbela še za obnove vseh krajevnih poti in nekatere pripravila za asfaltiranje. Zgrajene so bile izplakovalnice perila na vasi, pri karavanškem železniškem predoru in v Republiki. Obnovili so še bivši železniški stanovanjski sklad z ureditvijo fasad, uredili kanalizacijo

skozi vas in ob glavni cesti do železniškega podvoza pri Črnologarju ter od železniškega predora do priključka na glavno cesto pri hiši št. 53. Zgrajen je bil nov betonski most čez Savo, ki je zamenjal dvakrat odplavljenega lesenega in mostička čez hudournik nad vasjo. Ob kulturnem domu so bile posajene breze in odmerjeni vrtovi za posamezne družine. Asfaltirane so bile poti na vasi in zgrajeni pošta in prostor za banko.

Komisija za socialna in zdravstvena vprašanja, ki jo je vodila Slavka Gaser, je vsako jesen podelila enkratno denarno pomoč od 8 do 15 družinam za nakup ozimnice. Svet je posvečal več pozornosti še razvoju oddelka otroškega vrtca Frančiške Ambrožič v obnovljenem kulturnem domu. V prostorih prejšnjega vrtca pa je odprt oddelok waldorfskega vrtca. Že leta 1965 je bilo za potrebe pokopov odkupljeno zemljišče na dovškem pokopališču. Zanj se na krajevni skupnosti vodi pokopališka knjiga.

Gasilsko društvo na Hrušici je bilo ustanovljeno leta 1904. Po drugi svetovni vojni je bil dolgoletni predsednik Franc Kobentar in za njim Valentin Kejžar. V njunem mandatu je bil obnovljen gasilski dom, nabavljen gasilski avto in motorna brizgalna. Del sredstev so prislužili v delovni akciji – izkop vodovoda z Belega polja na Hrušici. Pod vodstvom sedanjega predsednika društva Janeza Marinčiča je bil gasilski dom ponovno obnovljen. Društveni poveljnik Peter Popovič skrbi za operativna dela, tekmovanja, tečaje in stalno usposabljanje.

Šole v predvojnem in vojnem času na Hrušici ni bilo. Najbližja osnovna šola in meščanska šola sta bili na Jesenicah. Večina šolarjev je na Jesenice pešačila, saj denarja za vožnjo z vlakom po večini niso imeli. Le otroci železničarjev smo imeli brezplačne celoletne vozovnice – »temporerke«. Včasih smo se nekateri iz solidarnosti do ostalih domov ali v šolo odpravili tudi peš. Takoj po vojni, ko so se morali tudi prvošolci voziti v šolo na Jesenicah, so na pritisk staršev, organizacij AFŽ in SZDL odprli leta 1946 šolo na Hrušici.

Kot nadaljevanje modelarskega krožka v osnovni šoli na Hrušici je bil pri Ljudski tehniki leta 1963 ustanovljen Oddelek za modelarje. Sprva so imeli delovne prostore v kleti osnovne šole, nato pa so se zaradi večanja aktivnosti preselili v prostor pod odrom pri Ocepku. Izdelovali so različne modele čolnov in avionov in leta 1965 so z izdelki pripravili parado po Hrušici. V oddelek je bilo vključenih veliko šolarjev in učiteljica.

Leta 1954 je bil ustanovljen Fotoklub Hrušica. Prvo razstavo fotografij so pripravili že naslednje leto pri Ocepku. Klub je deloval do leta 1964.

Že leta 1945 je bilo ustanovljeno Kulturno umetniško društvo Hrušica (KUD Ivana Krivca), ki je imelo dvorano, oder in nekaj stranskih prostorov pri Ocepku. Najbolj aktivna je bila dramska skupina. Igre so bile predstavljene na domačem odru in na gostovanjih po okoliških krajih. Kratek čas je v soteski Dobršnik delovalo tudi letno gledališče. Dolgoletni predsednik društva in predsednik gradbenega odbora je bil Franc Pintar, ki mu gre največ zaslug za izgradnjo doma in dobro delovanje društva. Dolgo je bila tajnica društva Mimica Klinar (Podlogar). Kasneje je vodenje društva prevzel

Aleks Gusev (še gospodar in izdelovalec kulis), potem pa Stanko Hudeček. Vzdrževalca elektrotehničnih naprav sta bila Branko Ramuš in Viki Hudeček.

Leta 1946 je bilo ustanovljeno telovadno društvo Železničar, ki se je preimenovalo najprej v TVD Partizan in nato v »TVD Partizan – Železničar Hrušica« iz praktičnega razloga, saj smo tako lahko dobili brezplačne vozovnice za prevoz z vlakom na različna tekmovanja. V društvu so delovale naslednje panoge: telovadba za vse kategorije in starosti, namizni tenis, odbojka, balinanje, nogomet ter zimski športi: smučarski tek za različne kategorije, alpske discipline in skoki. Čeprav smo imeli nekaj manjših skakalnic, od 10 do 15 m dolgih, smo se z lastnico Kurejeve kmetije dogovorili za ureditev še 50 in 25 m skakalnice na njenem zemljišču. Ing. Bloudek je izdelal načrt zanjo in izmere na naravnem terenu in v senčni legi. Izgradnje skakalnice smo se lotili sami leta 1950. Ker je bil teren skalnat, je bilo potrebno miniranje. Material smo nabavili v Smodnišnici Kamnik. Miniral sem sam, saj sem leto prej opravil izpit za minerja pri vojni pošti v Ljubljani. Delali smo prostovoljno in ročno. Pri udarniškem delu je sodeloval celoten odbor in drugi člani društva. Da pa bi bila skakalnica prej nared, smo honorarno zaposlili še Martina Gasarja s Hrušice. V dobrem letu dni je bila skakalnica gotova. Na otvoritveni tekmi so bili prisotni občinski športni in društveni funkcionarji in ing. Bloudek. Ob igranju godbe na pihala s Hrušice so bila podeljena priznanja. Nato se je zvrstilo več tekmovanj. Ko drugje ni bilo več snega, so prišli na našo skakalnico iz drugih krajev. 1952. leta smo izpeljali meddruštveno nočno tekmo, ki so se je udeležili tudi nekateri znani skakalci, med njimi Janez Polda. Za razsvetljavo je poskrbel Franc Peternel (nadzornik telekomunikacij Železniške postaje Jesenice) tako, da je napeljal električni kabel z železniške postaje na Hrušici, 2 km vzdolž proge Jesenice-Planica, preko Save do skakalnic. To je bila senzacija, ki jo je objavil ves slovenski tisk. Naše društvo je bilo zelo uspešno tudi na smučarskem tekmovanju železničarjev Jugoslavije na Pohorju leta 1951, kjer smo v vseh disciplinah dosegli najvišja mesta.

Nogometno moštvo Hrušice, ki je bilo okrepljeno s tekmovalci iz Mojstrane, je tekmovalo v gorenjski ligi in vseskozi ostajalo med vodilnimi. Člani so bili: Berti Brun, Vinko Bergant, Pavel Lotrič, Janez Pavlič, Mirko Koren, Alojz Čop, Erko Razboršek, Janez Gaber, Kristl Lihteneger, Boris Jeglič, Janez Glavič in Bogdan Langus. Telovadci so vadili od ponedeljka do sobote popoldan in zvečer v dvorani pri Ocepku. Telovadbo so vodili Slavka Gaser, Stane Jug in Frida Jeglič. Na zletu »Partizan« v Kopru je bilo 17 nastopajočih. Ko so dvorano vrnili prvotnemu lastniku, je ta športna dejavnost zamrla. Kasneje je bila aktivna ekipa balinarjev, ki si je pripravila dvostezno balinišče »na placu« pri domu in v zgornjegorenjski ligi dosegala vidnejše rezultate. Ekipo Balinarjev so sestavljali: Janez in Tomaž Šušteršič, Egidij Glavič, Drago Hilibaj, Stane Jereb, Srečo Tomažič, Edo Lamberger ter Aleš, Bojan in Jani Palčič. Po Antonu Gaserju se je imenovalo njihovo vsakoletno tekmovanje za Gaserjev memorial.

Pred leti je bilo ustanovljeno kinološko društvo Fido. Na svojem vadišču organizirajo vsakoletno tekmovanje posameznih pasem psov z mednarodno udeležbo.

Krajevna organizacija združenja borcev NOV je bila ustanovljena takoj po osvoboditvi leta 1945 in delovala najprej v prostorih Krajevnega odbora oziroma Krajeвне skupnosti Hrušica. Dala je pobudo in organizirala postavitve spomenika na Belem polju in njegove obnovitve. Uredila je še vrsto spominskih plošč in obeležij v sami vasi in okolici. Zanje skrbi v sodelovanju s krajevno skupnostjo, s katero organizira tudi vsakoletno spominsko komemoracijo 27. 7., na dan streljanja 45 talcev na Belem polju in pohod po poteh obkoljene Hrušice 17. 7., na dan obkolitve Hrušice leta 1942. Zbornο mesto pohodnikov je pri kulturnem domu, od tam se krene v smeri hiše pri Kaplanu, nadaljuje proti Ambrožičevi hiši, po Kopavniku, preko ceste in po Klemenčevem travniku, čez glavno cesto skozi železniški predor v smeri bivše železniške postaje, proti Republiki, čez cesto v smeri Novakove hiše in po poti nazaj do doma. Prvi predsednik KO ZB NOV je bil Stane Mavser, pozneje Lado Dovžan in Alojz Mrvič, najdalje Maks Klinar, za njim Alojz Grzetič in potem Darja Radič.

Za Vilo in na Belem polju je v zadnjih desetletjih zrastle večje naselje zasebnih stanovanjskih hiš in nekaj stanovanjskih blokov. To gradnjo je omogočila Železarna Jesenice. Z novim naseljem se je število prebivalcev več kot podvojilo, Hrušica pa je dobila novo podobo. Cestni karavanški predor, ki meri 7864m, je bil slavnostno odprt leta 1989. Zaradi njegove gradnje so bila porušena stanovanjska in gospodarska poslopja pod Mežaklo. Lastnikom so za odškodnino dodelili hiše v različnih okoliških krajih.

Od leta 1954 do 2004 je Hrušica praznovala svoj krajevni praznik na »dan spomina«, 27. julija, ko je bilo leta 1942 na Belem polju ustreljenih 45 talcev. Od leta 2005 dalje pa je praznik Hrušice na dan prebitja železniškega karavanškega predora, 21. junija.

Hrušica leta 2004
(Foto Vladimir Dolžan)

Agrarna skupnost Hrušica

V naših krajih se znova pojavljajo institucije, ki so v preteklosti predstavljale določen način urejanja življenja. Ta prispevek ne govori o šegah in navadah, ki bi jih lahko uvrstili v splošen naslov življenja v starih časih ali kako so živeli na Hrušici, ampak o določeni upravni strukturi, ki je začela nastajati v srednjeevropskem prostoru po nekaterih podatkih že ob koncu prvega tisočletja, pravo obliko s povsem določenimi organi in njihovimi pristojnostmi pa je dobila v drugi polovici 19. stoletja. Govorimo o agrarni skupnosti ali „srenji“, s katero je delovanje vaške skupnosti dobilo formalno obliko.

Delovanje vaške skupnosti (nemško: Agrar Gemeinde) je dobilo obliko upravnega položaja podobčine s svojim načelnikom. Zato je bilo mogoče govoriti o agrarni občini, ki je bila urejena na podlagi cesarskega odloka in kasneje z uredbami deželne vlade in oblasti. Pravni položaj agrarnih občin (v nadaljevanju agrarnih skupnosti) je bil urejen s posebnim zakonom z dne 26.10.1887 in deželnim zakonom št. 2/1888. Ta zakon je določal poseben položaj agrarne skupnosti, ki je bila pravna oseba „sui generis“ in je imela tudi svojo upravno in sodno oblast. To upravno in sodno oblast je na prvi stopnji uresničeval komisar za agrarne operacije. Če se posamezniki niso strinjali z njegovo odločitvijo, je o sporu odločala deželna komisija za agrarne operacije, ki so jo sestavljali pravosodni funkcionarji in druge osebe, večje prava. Zoper odločitev te komisije je bila možna pritožba na cesarsko ministrsko komisijo za agrarne operacije.

Posebej intenzivno je bilo pravno urejanje lastninskih zadev agrarnih skupnosti v času prehoda iz urbarjev v zemljiške knjige. Vmes sta nastopili tudi dve agrarni reformi, ki sta se na našem področju končali konec 19. stoletja. Takrat je prišlo tudi do delitve zemlje, ki je prej pripadala agrarni podobčini Hrušica. S tem dogodkom lahko povežemo znano ledinsko ime „V talih“. To ime izvira iz nemške besede „Teilung« ali naša izpeljanka besede „talenga“, Teil = del in od tod potem Tal. Prav ob zaključku tega postopka je posledično prihajalo do sporov med upravičenci do skupne lastnine ter skupnega uživanja. Sredi tridesetih let prejšnjega stoletja bila uvedena cela vrsta postopkov, ki so na novo formalizirali upravljanje in uživanje skupnega premoženja. Takrat je prišlo tudi do enotnega imena „zemljiška zajednica“, kar je sicer srbohrvaški izraz, ki se ja na Slovenskem udomačil kot „agrarna skupnost“. Agrarno pravni primer „Hrušica“, je bil voden pod opr. št. Ru 180/09-31 in bil zaključen s pravnomočnostjo statuta z dne 21. maja 1929 pod opr. št. Ru 180/09-33.

Ta statut prinaša posebno novost, da nosilci pravic niso več vsakokratni posestniki hišnih števil, zemljiško knjižnih vložkov, ampak Odlok komisarja za agrarne operacije z dne 16.12.1927, št. Ru 180/09-21 temelji samo na zemljiškknjižnih vložkih ali drugače na lastninskem upravičenju vsakokratnega lastnika tega vložka. Do tega je prišlo iz več razlogov. Posamezni kraji so dobili novo preštevilčenje hiš, ki pa ni več ustrezalo

vl. št. zemljiške knjige. To je lepo vidno tudi v naši vasi, saj je potekala prvotna smer številčenja od št. 1. Dečman Mihal „Malčnik“, bivša gostilna Pajer, preko št. 2. Smolej „Korenc“ 3. Ambrožič Ana „Kovač“ št 4. Posušeni. „Jurčej“ in nato čez Savo, nato nazaj do št. 8. Dolžan Franc „Tondl“, št. 10 Puc Ivan „Jurček“. Kasneje pa se je začela s hišno št. 1 v Kopavniku.

Agrarna skupnost je imela svojo upravno strukturo, ki so jo sestavljali „občni zbor“ kot najvišji organ, „gospodarski odbor“, ki je odločal med dvema občnima zboroma na podlagi v statutu določenih pristojnosti in v posameznih primerih tudi „gospodar“, „pregledniki računov“ danes temu pravimo „nadzorni odbor“. Urejena je bila tudi situacija za primer, če občni zbor ne bi izvolil gospodarskega odbora ali bi nastopile druge ovire, in sicer z institucijo „gerentstvo“. V teh primerih je komisar za agrarne operacije imenoval upravitelja (gerenta) in sosvet. Njihova naloga je bila čim prej sklicati občni zbor in izvoliti organe. Vsebina delovanja je bilo upravljanje s skupnimi zemljišči kot skupno lastnino. Pri tem ne gre samo za vprašanje pašnih pravic ali drugih užitkov temveč tudi za promet nepremičnin, za njihovo izkoriščanje. Posebno vlogo je imela agrarna skupnost tudi v primeru naravnih nesreč ali drugih stisk svojih članov, ob požarih ali ob drugih nesrečah. Posebno vlogo so člani agrarne skupnosti imeli tudi pri drugih dejavnosti. Skoraj brez izjeme je bil gospodarski odbor AS med ustanovitelji PGD Hrušica. Tega se danes premalo zavedamo in je ostalo v pozabi. Takratni predsednik AS Hrušica Kobentar Matija je bil tudi glavni pobudnik in organizator pri ustanovitvi PGD Hrušica in njegov prvi predsednik. Predsednik AS je bil do svoje smrti leta 1931. Je pa bilo tudi logično, saj je samo AS Hrušica razpolagala z delom splošnih sredstev, ki jih je lahko glede na upravni položaj namenjala za širše potrebe.

Sicer pa se tega delovanja večina danes živčih Hruščanov ne spominja. Pred očmi imamo samo pašo živine in še to samo na Planini. Povsem imam v spominu tudi pašo na Belem polju in Na plani (sedaj parc. št.341/25 k.o. Hrušica). Posebna zgodba je pašnik na Belem polju, (pod cesto parc. št. 487/1 k.o. Dovje), ki naj bi ga Hruščani prodali za nekaj „štefanov vina“. Resnica je drugačna, saj so Hruščani pravdo pred komisijo za agrarne operacije izgubili. Sicer pa bi za opisovanje tega spora bilo potrebno več časa in tudi prostora.

Položaj AS je določala takratna struktura vasi, ki je bila pretežno kmečka. Večina krajanov je bila malih kmetov, ki so se preživljali tudi z delom v železarni in kasneje tudi pri železnici. Le nekaj jih je živelo samo od kmetovanja.

Premoženje AS Hrušica je bilo nacionalizirano leta 1949. Planina je bila na razpolago za pašo kot splošno ljudsko premoženje. Z zakonom o kmetijskih zemljiščih je nastala nova institucija „pašna skupnost“, ki pa ni temeljila na skupni lastnini, ampak na interesu „skupne paše“ pašnih interesentov. Ta oblika se velikokrat zamenjuje z

agrarno skupnostjo, vendar je to povsem neutemeljeno. Pašne skupnosti obstajajo še danes, vendar nimajo nobene zveze z AS razen kadar gre za uporabo pašnih površin in objektov na njih.

Delovanje znotraj tako imenovane pašne skupnosti je bilo tudi po nacionalizaciji povsem podobno agrarni skupnosti. Takrat seveda niso delovale upravne strukture kot v bivši AS ampak so pašni interesenti izvolili odbor, ki je imel predsednika. Finance so bile upravljane preko pristojne zadruga. Z odločbo z opr. št. 03-33-8/11 z dne 27.12.1961 je bila Planina Rožca, skupaj s drugimi planinami na območju takratnega Občinskega ljudskega odbora dodeljena v trajno uporabo Kmetijski zadrugi Jesenice. Po letu 1980 je Planina dobila nov zagon. K temu je prispevala prizadevnost takratnega predsednika in interes posameznikov. V letu 1993 je bil vložen zahtevek za denacionalizacijo odvzetih nepremičnin in le te so bile vrnjene v skupno lastnino prejšnjim upravičencem oz. njihovim pravnim naslednikom leta 2002.

Od takrat je dejavnost AS podobna svoji predhodnici vendar mnogo širša, saj se ne ukvarja samo s pašo ampak tudi z gospodarjenjem s skupnim premoženjem. Dejansko je z vzpostavitev AS prišlo tudi do obnovitve dejavnosti.

Na Rogarjevem rovtu okoli leta 1930
(Last J. Kobentar)

Zgodbe izza peči

Iz časovnega mozaika poseljevanja, preoblikovanja in vzdrževanja Doline so se rojevale zgodbe o junakih, hudobcih in dobrih ljudeh. Zgodbe, ki jih poznam, je v moji mladosti pletel Katrn Fronc. Bil je vlakovodja, lovec in vaški klavec. Zgodbe sem poslušal na rovtu, ko smo pospravljali seno, ob domači veselici, ko smo klali prašiče, in včasih, ko me je vzel s seboj opazovat divjad. Pozimi smo jih velikokrat ponavljali za pečjo, ko smo pregrevali otrple ude od večurnega potepanja po snegu.

Pravljlična bitja naše vasi so: Kostihromp, skrivnosten duh mutec, ki ne zna govoriti. Vedno le ponoči spušča globoko doneče glasove in živi v kletih, v praznih sodih. Po pripovedi je to duh neubogljivega fanta iz časov, ko so Turki križarili po naših krajih. Ni ubogal staršev, Turki so ga ujeli in odpeljali s seboj, a se nikoli ni vrnil. Pojavi se tam, kjer so neuboglivi otroci, ter jih zvalja k sebi. Če se otroci ne poboljšajo, jih lahko vzame s seboj in se ne morejo več vrniti k staršem. Perkmandelc Vršičnik, lovec, čuvaj gozda in živali ter stražar rudarja Stopstrana, ki v pobočju Češnevca ter Vršičev išče dragocene kovine. Stopstran je s svojimi izkopavanji že sprožil nekaj zemeljskih zdrsov ter s tem zmanjšal življenjski prostor gamsom in drugim živalim. Pri zadnjem zdrsu je odneslo tudi njegove shrambe, v katerih je imel zalogo češenj. Te so se raztresle po pobočju in iz njih je zraslo ogromno dreves. Pobočje se zato imenuje Češnjevec. Vršičnik je majhen siv mož, plavih prodornih oči, oblečen v zeleno obleko, ki s spreminjanjem narave spreminja barve, skrbi tudi za zimsko proženje plazov. To mu gre dobro od rok, saj ne pomnimo, da bi plazovi zasuli kakšno žival, kaj šele človeka. Vršičnik ve, kje so Francozi ob umikanju zakopali zaklad. Ko se bo odločil, ga bo pokazal tistemu, ki ima pravilen odnos do narave, zemlje, gozdov in živali. Tega išče tudi Stopstran, vendar ga Vršičnik zna vedno odvrniti od bližine zakopanega. Špicparkelj Drmašnik kraljuje v soteski Dobršnika in v rovih, kjer so kopali surovino za mavec - gips. Podoben je gamsu, le da ima namesto črnih pramen rdeče in dolg rdeč jezik ter špičaste - koničaste rogove. V rovih ima narejena zajetja za vodo. Vodo spušča preko slapov in odganja radovedneže. Z odmevi vabi pohodnike z Rogarjevega rovta v Drmašlo, kjer jih zajame in spremeni v sužnje, ki baje delajo za vodo podzemno povezavo s koroškimi jezeri. Glavni ventil za v hribu zajeto vodo je zataknen s hribom Rigel in če bomo Drmašnika s premočnimi posegi v naravo razjezili, bo odmaknil Rigel in odplovil vse hiše do Jesenic. Honorarno je tudi v ekipi Miklavža. Jelen Suhec vse, ki spijo v seniku, vsako jutro poliže po licih in jim jemlje jutranji sladki spanec ter s tem preprečuje rast. Jelen nastopi v svoji vlogi zlasti v času spravila sena, saj drugače se v senu ne spi. Ko smo zvečer na Rovtu pripravljali vsak svoje ležišče, so nas starejši opozorili, da moramo s senom zadelati vse špranje in zlasti večje odprtine, da ne bo zjutraj prišel Jelen Suhec in nas z mrzlim jezikom oblizal. Zaradi mrzlega dotika se bomo prezgodaj zbudili in brez jutranjega spanca ne bomo

več rasli. Seveda smo vse luknje in špranje zabasali, a Suhec je vedno našel prostor za svoj tanek in mrzel jezik. Ni pa imel takega učinka, ker je bilo zaradi naše dosledne večerne priprave prostora vse skupaj le nežen dotik. Ime Suhec je dobil zaradi svojega domovanja v hribu Suha.

Jože Kobentar

Rogarjevi

To ni zgolj opis Rogarjev in njihovih potomcev temveč vseh staroselcev, ki so poselili dolino v časih, ko še ni bilo pogojev za poljedelstvo in živinorejo, kaj šele za kakšno drugo dejavnost. Seveda pa so posamezni deli zapisa samo o Rogarjevih in so opisani po spominih in ustnem izročilu.

Gornjesavska dolina (Dolina) je bila pozno poseljena. Njena naravna povezava s Kanalsko in Ziljsko dolino je vplivala na prihod prebivalcev zlasti iz teh dolin in pozneje tudi iz ljubljanske smeri. Po Dolini je včasih vodila tudi rimska cesta kot povezava ljubljanske in koroške kotline. Prebivalci Doline so preživelili Turke, Francoze in Nemce. Vsak prihod in odhod je nekaj vzel ter nekaj dodal. Bilo je boleče, a življenje je teklo naprej. Potomci staroselcev še vedno spoštujemo in skrbimo za zemljo, ki so jo s svojim delom pripravili in oblikovali predniki. Hruščani se nismo šteli med Dolince, čeprav smo bili bolj vezani na zahodni del. Zaradi praktičnega pomena Doline, se je takratna gospoda odločila obvladovati Dolino in jo je načrtno poseljevala. Na najprimernejša mesta je najprej naselila svoje lojalne ljudi, na planote Karavank pa odslužene vojake in bivše zapornike. Vas Dovje je nastala že zelo zgodaj, Hrušica pa je bila po pripovedi njena podporna postaja, ki je imela zametke v Beli Peči. Prvotne prebivalce Hrušice bi bilo zato mogoče izslediti v času poselitve Dovjega. Po pripovedovanju je bilo na Hrušici le nekaj lesenih hiš s štalami za konje in govedo ter bogatejša stavba na planoti čez Savo. Gospoda je pričakovala, da bo glavna naloga prvih prebivalcev preživeti in skrbeti za zemljo. Rogarji so prišli v Dolino med prvimi, njihove korenine pa naj bi segale v Belo Peč in celo nekam v Francijo. Bili so poljedelci in gozdarji. Svoje sorodstvene vezi so razvejali po Dolini in naprej proti Ljubljani, zlasti pa po Hrušici in okolici.

Rogarji so bili zaupanja vredni in spoštovani gospodarji. Opravljali so tudi družbeno pomembne naloge. Nekje v 16. stoletju je prišlo obdobje, ko Rogarjev gospodar ni imel naslednika. Imel je same hčere. Z eno od njih se je poročil Jakob Kobentar, ki je prišel iz Gur s Koroške. Pa ni prišel le slučajno. Korošci so bili že pred poselitvijo Doline vezani na hruščanske terene. Pasli so govedo na Rožci. Malo jezerce ob sedanjih pastirski koči pa je bilo pomembno za preživetje in razvoj pašne živine. Rožca ima po pripovedi ime po koroškem kraju Rožu in Jakob je planino poznal preden je spoznal ženo. Vzrok za

njegov prihod na Hrušico je bil izgon s Koroške, ker ni hotel služiti vojske. Priimek Rogar se je z Jakobom izgubil, a Rogarjev rod so nadaljevali Kobentarji. Ostalo je hišno ime in vsi iz te hiše smo samoumevno Rogarji. Za prišlekom Jakobom je bil gospodar Lovrenc in nato zopet Jakob. Ta je Rogarjevo kmetijo zapustil sinu Matiji. Matija je imel brata Antona, ki je dobil sedanjo Štritofovo hišo s kmetijo, vendar jo je zapravil in starost doživel v najetem stanovanju. Matija je pomagal tudi sestri Ratiji, da je postala lastnica Kurejeve kmetije. Ostale Jakobove hčere so se omožile v Rateče, na Dovje, na Koroško Belo, v Rovte (k Šimnovc, katerih hči se je potem poročila nazaj na Hrušico k Jurčku), celo v Gradec in se je potem preselila v Beograd in na Hrušico k Šodrniku, Tondlnu in Toneku. Matija, moj stari ata, se je poročil s Smolejevo Jero s Prihodov. Bila je mlajša od njega in imela še sestro, ki pa je odšla v Ameriko. Dvakrat je prišla na obisk in stanovala pri Rogarju. Sedela ja na balkonu stare hiše, vedno kadila cigarete in pila pravo kavo. Zadnjič je prišla na obisk pred 2. svetovno vojno. Hotela je ostati pol leta, vendar je na poti iz Hamburga uganila, da bo kmalu vojna. Opravila je le božjo pot na Brezje in se vrnila v Ameriko. V času obiska je nagovarjala sestro Jero, da bi z njo odšel v Ameriko nečak Matija z družino. Z možem namreč nista imela potomcev, imela pa sta tovarno in hotel ob jezeru. Jera se ni strinjala, zato sta kasneje v Ameriki posvojila fanta. Stari ata je bil posloven mož. Pri izgradnji železniškega predora skozi Karavanke je graditeljem prodajal les in toliko zaslužil, da je bratu Antonu in njegovemu hlapcu Postranici kupil že omenjeno Štritofovo kmetijo, sebi pa kmetijo pri Hem, ki jo je bivši lastnik izgubil v postopku na sodišču. To je bil takrat zaradi ločitev in nezakonskih otrok pogost pojav.

Rogarjevi ob poroki Francija Kobentarja z Miro Podbršček
okoli leta 1952 (Last J. Kobentar)

nečak Matija z družino. Z možem namreč nista imela potomcev, imela pa sta tovarno in hotel ob jezeru. Jera se ni strinjala, zato sta kasneje v Ameriki posvojila fanta. Stari ata je bil posloven mož. Pri izgradnji železniškega predora skozi Karavanke je graditeljem prodajal les in toliko zaslužil, da je bratu Antonu in njegovemu hlapcu Postranici kupil že omenjeno Štritofovo kmetijo, sebi pa kmetijo pri Hem, ki jo je bivši lastnik izgubil v postopku na sodišču. To je bil takrat zaradi ločitev in nezakonskih otrok pogost pojav.

Matija in Jera sta imela 11 otrok, ki so pomagali na kmetiji in šli v uk. Rasli so v času gradnje železniškega predora, zato so se srečavali z delavci različnih narodnosti. Ti so bivali v nemogočih razmerah, tudi v senikih in šotorih. Otroci so videli njihovo težko življenje pa tudi zapravljanje težko zasluženega denarja. Priložnosti je bilo dovolj v številnih gostilnah (baje jih je bilo 12). Po pripovedovanju so se v sporih v pijanem stanju dogajali tudi umori.

Hruščani so služili denar na različne načine. Zaposlili so se lahko v železarni, a le če so

imeli ustrezno priporočilo in so bili prej zaposleni pri privatniku, predvsem pri gradbeni firmi Slograd. Ker drugih zaposlitev ni bilo, so ljudje opravljali priložnostna dela. Poleti so mladi, zato da so dobili hrano, kosili po rovtih, pozimi pa prevažali surovino za barvo s samotežnimi sanmi iz soteske Dobršnika pod Hruščansko planino. Sani so morali najprej prinesiti do rudnika, nato naložiti pripravljeno surovino. Tovor je bil težak in z njim je bilo treba drseti po snegu tako, da je voznik s pridobljeno hitrostjo na vzpetini premagal ravninske dele poti. Vozili so moški, a Rogarjeva Marija Mina je bila edina ženska, ki se je enakopravno kosala z njimi. Mladi so hodili tudi služiti, fantje največ na Koroško, dekleta pa vse do Beograda.

Rogarjevi otroci so bili tudi glasbeno usmerjeni. Angela je igrala kitaro, Fronc pa kontrabas pri ansamblu, ki je nastopal v gostilni pri Krivcu. Jerca se je ukvarjala z glasbo ob ostalih aktivnostih v srednji šoli in pozneje kot nuna - učiteljica. Vsi otroci so imeli posluh, vedno so prepevali ob zaključku del na kmetiji in tudi doma je bilo slišati petje. Pred II. svetovno vojno se je začelo za Rogarje hudo in temačno obdobje. Kljub pridnosti, pripravljenosti in znanju niso mogli vplivati na potek dogodkov. Pričelo se je s smrtjo hčere Angele. Bila je postavna in mila punca, lepo je pela in igrala kitaro. Na poti iz cerkve proti domu jo je pri Kavšlnovem stogu ustrelil neuslišani zaljubljenec, ki si je potem sodil sam. Pred vojno so se dekleta, razen ustreljene Angele, Marije in mladoletne Jerce, poročila. Prav tako fantje, razen mladoletnega Lojza. Partnerje so v glavnem poiskali na Hrušici. Ana se je poročila s Kostanjškovim Albinom, ki je bil natakara na brzovlaku. Zgradila sta Kostanjškovo gostilno, a Ana je umrla naravne smrti med vojno. Justina je vzela Ambrožičevega Johana, ki je bil med vojno ustreljen na Belem polju in se je po vojni ponovno poročila s Črnetovim Tonejem z Blejske Dobrave. Katra je vzela Klinarjevega Fronca, železničarja, vaškega klavca in lovca. Po vojni je utonil v eni od povodnji v Dolini, ko je vlak zgrmel v naraslo Belco, ki je spodkopala most. Janez je poročil Gerbecovo Slavko. Pred vojno je bil poklicni graničar, med vojno pa upravitelj Matijeve kmetije. Po vojni se je odselil na Primorsko, od koder so izhajali Gerbeci, in tam nadaljeval Kobentarjev rod. Blaž se je poročil s Trpinovo Micko, bil med vojno med zadnjimi izseljen v Nemčijo, v svobodi pa je pri vračanju iz taborišča umrl. Usodna je bila stara marmelada, ki jo je našel na neki kmetiji in jo prestradan pojedel. Micka je med vojno upravljala kmetijo mojega očeta. Marija Mina je bila med vojno izseljena v taborišče Auschwitz. Bila je zelo verna. Po pripovedovanju preživelih iz taborišča je toliko klečala in molila, da je imela na kolenih odprte rane. Nekega dne so jo poslali na kopanje, ko je namesto vode skozi prše pritekel plin in jo z ostalimi pomoril. Vse so nato požgali v krematoriju. Lojz je bil pred vojno še mladoleten in se je učil za mizarja. Kot vsi ostali je bil tudi on izseljen. V bližini taborišča Assenhausen je pomagal na kmetiji in se po vojni vrnil in ustvaril družino v Podhому. Jerca je šla v šolo v Škofove zavode in ostala tam ves vojni čas. Po vojni se je z osebjem zavodov umaknila na Koroško. Prvo

zimo so preživali na prostem pod kozolcem. Ni delila nesrečne usode s tistimi, ki so jih po vrnitvi neupravičeno pobili. Bila pa je med organizatorji in izvajalci šolanja prebeglih na Koroško in tudi domačinov. V Velikovcu je na področju praktičnega šolstva pustila ogromen pečat. Delovala je kot nuna z imenom sestra Gonzaga. Moj oče Fronc in njegov brat Matija sta se poročila s Hruščankama, ki sta pred poroko služili v Beogradu, z Ambrožičevo Francko in Hojakovo Marijo Hemo. Zvezo z dekletoma sta vzdrževala preko Kostanjškovega Albina, ki je bil vsaj dvakrat na teden v Beogradu. Ko sta se na njuni želji vrnili, sta ustvarila družini. Med vojno sta bila oba zaprta v Begunjah, Matija so ustrelili na Belem polju, Fronc pa je bil poslan v taborišče.

Ko še ni kazalo na vojno, je umrl stari ata, gospodar Rogarije. Kmetijo so z dedno pogodbo razdelili med Matija in Fronca. Pažbo in nekaj zemlje je dobil tudi brat Blaž. Dobila sta njive, travnike, gozdove, hiše in gospodarska poslopja s kmečkim orodjem, vozovi ter agrarnimi pravicami. Od živine je vsak dobil enega konja, tri krave in telico. Prevzela sta denarne, materialne in stanovanjske obveznosti za mater, sestre ter brate, ki sta jih težko a v celoti izpolnjevala. S tem, kar sta podedovala, in svojo pridnostjo, sta izboljšala kmetiji. Število živine se je povečalo, sestavni del kmetije pa so postali tudi prašiči, ovce in kokoši. Ata Fronc je imel dva konja, letno so zaklali po dva prašiča, da so imeli hrano zase in za delavce, ki so pomagali pri delu na kmetiji. Ko bi se vloženo delo moralo vračati, se je začela vojna. Ata je bil vpoklican v staro jugoslovansko vojsko skupaj z enim konjem. Zaradi tega je bilo delo na kmetiji ohromljeno. Vpoklicani možje so med tem v brezdelju posedali, kvartali in pili na zbornem mestu v Bohinjski Beli, gospodinje pa so morale doma skrbeti za družino, živino in zemljo. Ko je bil končno ukazан premik enot, so odšli mimo Ljubljane, pri Grosupljem pa je vojska razpadla. Oficirji so zapustili vojake in vsak se je znašel po svoje. Večina je pri okoliških prebivalcih dobila stare rabljene obleke in se napotila nazaj proti domu. Ko so prišli na Jesenice, so dobili opozorilo, da je pred Hrušico nemška patrulja, ki zapira vse, ki so bili brez dokumentov, v svinjak pri Ocepku ter vozi na zaslišanje na Jesenice. Da bi se izognili patrulji in zaslišanjem, so se napotili do Žerjavca in naprej po »fligenponu« domov. Ata Fronc se je tako vrnil na kmetijo, konj pa nikoli.

Začela se je 2. svetovna vojna in Nemci so še pred napadom na Jugoslavijo prišli na Hrušico, da bi preprečili miniranje predora. Med vojno so si ljudje pomagali in zbirali pomoč za OF. Spisek tistih, ki so pomagali, je zašel v roke Nemcev. Dne 17. 7. 1942 ob 3.30 uri so Nemci vas obkolili. Prebivalce so poslali na dvorišča in postavili straže. Fronceva družina je štela pet članov, Vinko in Janko sta bila stara 3 in 2 leti. Bila sta lačna in strah ju je bilo, zato sta jokala. Nihče ni smel v hišo, zaradi joka obeh otrok pa je nemški gestapovec stražarju dejal, da gre 12-letni Franci lahko v hišo pogret mleko. Oče mu je mimogrede rekel, naj med tem, ko bo šel po drva, vzame iz omarice pištolo in jo skrije v drvarnico. Franciju je uspelo pištolo zakopati, v kuhinji je zakuril in pogrel

mleko, da sta se brata najedla. To je trajalo do 10. ure. Potem je gestapovec pregledal hišo, a ni našel nič posebnega. Ko je stresel vsebino Francijeve šolske torbe na mizo, je bil med drugimi stvarmi tudi nož. Kupljen je bil v času, ko so Nemci širili simbol svastike in na nožu je bila upodobljena na ročaju. Franci se je verjetno z nožem igral in izbil del svastike. Gestapovec je očeta vprašal, zakaj je svastika poškodovana, ker pa ni vedel, je bil tepen z gumijevko. Mogoče je bil prvi Hruščan, ki je dobil udarce po glavi in telesu zaradi nepomembnega razloga. Franci je imel v torbi tudi 50 dolarjev, ki mu jih je dala teta iz Amerike pri zadnjem obisku. Nemci so jih vzeli, pobrali pa so tudi vse, kar se jim je zdelo vredno, s hrano vred. Oče je že prej s Francijem v shrambi naredil provizorično steno in za njo skril suho meso, dežo masti in dežo zaseke. Nemci pri pregledu tega niso našli. Družine so potem vodili v gostilno pri Pajarju. Tam je gestapovska komisija določala, kaj se bo z družinami in posamezniki zgodilo. Nekateri so se lahko vrnili domov, drugi so bili poslani naprej. Moške zlasti s spiska pomagačev OF so poslali v Begunje, ženske in otroke pa v Šentvid v zbirni center. Zaradi napada na nemški avto na Belem polju so Nemci v Begunjah izmed zapornikov izbrali talce in jih ustrelili na Belem polju. Med njimi je bil očetov brat Matija in štirje mamini bratje. Po dobrem mesecu so Nemci oblikovali transport in Hruščane so tako kot večino drugih odpeljali v taborišča. Transporti so bili vedno ponoči, podnevi pa so ljudje čakali v vagonih na tovornih postajah. Hrane niso dobili, le vodo. Hütenbach, Mettenheim, Assenhausen, Wolfradhaussen in Rossenheim so bili taborišča in Rogarji so v njih preživel določeno obdobje. V Assenhausenu je mama naletela na žensko iz Kamnika, ki je imela sina v partizanih, moža pa so ji ubili Nemci. Dobro je govorila nemško in angleško in v maminem imenu je napisala prošnjo upravi taborišča, če lahko pride k družini v Assenhausen živeti tudi oče, ki je bil v drugem taborišču. Prošnjo so ugodno rešili in družina je bila zopet skupaj. Celo povečala se je, jaz sem se rodil ob pomoči babice s Hrušice g. Tepinove, v bližnjem Rötmanshöhe v bolnišnični sobi leta 1945. Spomin na moj rojstni kraj je tudi sestrična, stara toliko kot jaz in živi z družino v Assenhausnu. V vseh taboriščih je bilo potrebno delati, nekateri so delali v tovarnah, na gradbiščih in pomagali na kmetijah itd. Proti koncu vojne in med bombardiranjem zaveznikov je bil oče v skupini, ki je v Münchnu usposabljala stavbe in prehode za civilno prebivalstvo ter pomagala reševati poškodovane. 15-letni Franci je bil močan fant, zato je moral delati kot odrasli. Proti koncu vojne je raziskoval okolico, iskal hrano ter druge stvari. Poznal je skladišča, v katerih je delal, in s Tondlnovim Ladom sta enkrat ponoči v nahrbtnikih prinesla hrano in pijačo. Lado celo pištolo. Z bratoma Vinkom in Jankom so nekoč ob jezeru Starenberg vzeli čoln in se z njim prepeljali na drugo stran. Američani, ki so nadzirali ta del jezera, so čoln vzeli, in Franci je preplaval več kot 4 km z bratoma, ki sta se ga držala za ramo. V Assenhausenu smo dočakali svobodo. Prve dni po osvoboditvi so Američani tam imeli rehabilitacijski center s stalno medicinsko ekipo ter stražo. Po

priporočilu starejših so Američani zaposlili tudi Francija, ki je znal nemško. Ko je nosil premog v kurilnico, je v kupu premoga našel zaboje s pijačo. Pokazal jo je Američanom in si pridobil njihovo zaupanje. Delal je v poveljstvu centra, skrbel je za pivo in čistil prostore. Zdravnik ga je celo povabil, da gre z njim v Ameriko, ker je bil brez otrok. Američani so vse taboriščnike iz Assenhausna odpeljali v zbirni center Wolfradhausen in naprej v Rosenheim. Tam so nas naložili na zaprte tovarne vagone in odpeljali smo se do Podrožce. Tu so nas pretovorili v odprte tovarne vagone, od partizanov smo dobili zastavo z zvezdo, s katero je oče ponosno mahal, ko smo se peljali mimo Hrušice, tako da mu je odneslo klobuk, ki ga je potem nosil eden od vaščanov. Na Jesenicah smo nekaj časa stali, kjer sem lačen dojenček jokal. Mama je prosila partizanko, če lahko prinese nekaj hrane in prinesla je kisel krompir. Vlak nas je odpeljal naprej v Kamnik, kjer je bil kulturni program in kopanje in posipanje s pantakanom. Nato smo se s tovarnjaki vrnili na porušene Jesenice. Tam nas je počakala Ambrožičeva mama, ki se je pred nami vrnila iz Auschwitza. Domov na Hrušico smo šli z Jesenic peš, mene so peljali v vozičku, ki je še dolgo služil predelan v dirkalnik na nožni pogon. Doma ni bilo drugega kot svoboda. Skrivni del shrambe je upraviteljica že izpraznila med vojno. Mama ji je v pismu razložila, kje je skrito meso, in jo prosila, naj nam ga nekaj pošlje, ker smo bili v taborišču lačni. Poslala ni nič, le v pismu je razložila, da je vse porabila za delavce. V hlevu je bil konj, Šodrnikova »mat«, sestra našega starega ata, pa nam je dala staro kravo, da smo imeli vsaj mleko. Vse se je začelo znova. Kmetija je bila opustošena, doma pa kopica lačnih ust. Lačni so bili tudi drugi v vasi, le da so tisti, ki niso imeli kmetij, dobivali pakete mednarodne pomoči in karte za nabavo hrane. Kmetje niso dobili nič, še celo obvezno oddajo pridelkov so imeli predpisano. Državni uradniki so ugotavljali tržne presežke, določali davke in količino obvezne oddaje. Mama je morala večkrat celo kupovati jajca ali mast na tržnici v Kranju, da je lahko oddala hrano po določenih obveznih oddajah. Uradniki so hodili po štalah in šteli kokoši, ovce, krave. Veliko nam je takrat pomagala Ambrožičeva mama, ki nam je dajala del iz paketa pomoči, ki ji je pripadal. Franci je bil velik in močan, zato je pomagal na klavnici in včasih dobil loj ter mesne odrezke, kar je mama porabila za pripravo jedi. Ostala hrana so bili pridelki z njiv, ki smo jih obdelovali. Na obeh straneh Save, kjer so sedaj asfalt, ceste in hiše, smo pridelovali pšenico, ječmen, oves in krompir.

Kobentarjevi otroci smo zrasli ob delu in učenju. Izučili smo se praktičnih poklicev, za avtomehanika, kolarja in mesarja, dokončali pa smo tudi bolj zahtevne programe šolanja. Mene je ata poslal v šolo, ker nisem bil dovolj močan a z močno voljo. Vključevali smo se v politične, razvojne in praktične aktivnosti za razvoj kraja in širše okolice (gasilci, šport, godba, gledališče). Naučili smo se spoštovati naravo, živali, zlasti pa ljudi. Življenje nas je naučilo, da ga je potrebno jemati resno. Ker se v Gasilskem domu ni kurilo, smo iz preventivnih razlogov imeli v kmečki spalnici kar nekaj zim motorno

brizgalno, da bi bila lahko v primeru požara takoj uporabna. Bratje so osnovali družine in rastejo že otroci njihovih otrok. Za vsa obdobja lahko ugotovimo, da so in smo Rogarji vedno družina v pravem pomenu besede.

Pri Rogarju je bilo vedno zbiralništče fantov. Bilo je smeha, zbadanja in načrtovanja akcij. Pa tudi otroci so radi prihajali, saj so raje kot doma sedeli za mizo in zmazali kakšen kos kruha z zaseko.

Ob čudnem naključju je leta 1986 prišlo do požara na Rogarjevem gospodarskem poslopju. Pogorelo je, hišo pa smo skupaj z gasilci rešili. Gospodarsko poslopje smo obnovili, v pogorišču pa smo našli tudi železni del pištole, ki jo je Franci skril pred selitvijo, dal atu po vrnitvi, ata pa jo ponovno skril in jo je požar uničil. Otroci 2. svetovne vojne smo se upokojili, po svojih močeh še vedno delamo in zlasti skrbimo za zdravje. Ponosni smo, ker smo aktivno in pomembno sodelovali pri vzpostavljanju pogojev in pri pripravah ter izvedbi osamosvojitve Slovenije.

Naš rod nadaljujejo nasledniki in želimo jim, da ne bi nikoli doživljali tako črnih obdobj, kot njihovi starši in predniki. Kmetije ni več. Nismo je prodali, ne zapili in ne izgubili na sodišču. Star pregovor pravi, da mora vsaj pet generacij spravljati vkup kmetijo, da jo potem naslednja generacija uniči. Se je to zgodilo tudi pri nas, smo ob vsem temnem in hudem, skozi kar smo šli Rogarji, mi generacija, ki je potegnila zastor. Menim, da ne. Že prejšnja generacija ni mogla več živeti le od kmetijstva in so bili vsi kmetje tudi zaposleni. Vitalne dele zemlje je vzel razvoj in iz pridelovalcev hrane smo postali vzdrževalci narave in urejevalci okolja. Tisto, čemur pravimo razvoj, od katerega pa ima Hrušica bore malo, je pripomoglo k uničenju kmetij. Ni pa nujno, da tudi narave, za katere ohranitev se, zaradi praktičnih razlogov in notranje navezanosti, borimo. Staroselci vemo, da narava vedno zmaga pa če nam je to všeč ali pa ne. Anglež sir Humphry Davy je v potopisu (*The Dolomite Mountains*) zapisal, da je naša Dolina najlepša v Evropi. Hruščanski del, s kupi peska, avtocesto, tremi tiri in še šestimi cestami to gotovo več ni. Pa vendar je zame še vedno najlepša.

Nikakor pa v zgodovini Rogarjev ne smemo pozabiti Rogarjevega rovt, simbola povezovanja družine in naših rodov. To je planinska planota, velika jasa, razširjena s krčenjem gozda. V starih časih so na rovtu žgali oglje in apno. Apno smo nedolgo nazaj še uporabljali. Zaradi sestave kamenin in dolgoletne skrbi za rovt se je ustvarila travnata ruša, ki vsako leto daje pravo rastlinsko bogastvo. Skozi celo leto se na tem rovtu pojavi toliko zanimivih trav in rož, ki jih je drugače mogoče videti le v več kilometrski razdalji. Po obstoječih podatkih je bil rovt pokošen in pospravljen vsa leta obstoja Rogarjev, to je več kot 500 let. Tudi takrat, ko so po gozdovih hodile oborožene skupine partizanov ali Nemcev. V zadnjem letu vojne so ga partizani enkrat celo zastražili in pomagali pokositi. Malo pozneje so pod neko smreko zakopali viške orožja, ki še sedaj čakajo na najditelja. Pospravljanje rovt je bil vedno praznik, ne le Rogarjev, temveč precejšnega dela

Hruščanov, ki so z veseljem hodili pomagat. Tri dni pred pričetkom košnje smo šli na rovt otroci. Postavili smo šotor iz vojaških plaht, napeljali anteno z jesena na smreko in priključili doma narejen detektor, da smo spremljali poročila o vremenu in umerjali sončno uro. Pokosili smo okoli senika in posušili toliko sena, da ga je bilo dovolj za spanje prvo noč. Kuhali smo za silo sami, ko pa je prišla mama, smo primanjkljaj kuhane hrane prvega dne hitro nadoknadili. Hrano smo nosili v nahrbtnikih in vozili s konjem. Na rovtu je bilo vedno od 20 do 30 ljudi. Če je bilo lepo vreme, smo delali tri dni. Okoli 15 koscev je zgodaj zjutraj pričelo kositi. Slišal se je samo zven ostrih kos, ki so rezale roso travo, vmes pa zvok osle, ko so kosci brusili kose. Prvi kosec, ki je z redom prikosil na vrh rovta, je vedno močno zavriskal. Ko je sonce pregnalo roso, so grabljice in otroci pričeli mešati redove in delati ograbke. Dva otroka sva bila določena za prinašanje vode. Vodo smo hodili iskat v Prdlo, studenec z izredno mrzlo vodo, ki je delal vetrove vsem, ki so jo pili. Koscem in starejšim ženskam smo dali tudi kakšen frakeljč šnopsa. Gospodar je klepal kose in pripravljaj orodje za naslednja opravila, gospodinja pa je kuhala, pripravljala obroke in skrbela za ograbek blizu senika. Vsak dan so bili štirje obroki, dvakrat malica, kosilo, zajtrk in večerja. Zajtrk je bila proja, kruh in/ali žganci. Za kosilo je bila zelenjavna čorba, goveja juha, ješprenj, polnjene paprike ali listi kislega zelja, krompirjeva solata in meso iz juhe ali suho meso. Za malico je bilo narezano suho meso in fižolova ali krompirjeva solata. Večerja je bila kombinacija vseh obrokov, ker je vedno nekaj hrane ostalo. Velikokrat smo nabrali lisičke kot eno dodatnih dobrot. V Hruščansko planino smo hodili po mleko in ga uporabili za belo kavo. Za spravilo Rovta je mama rabila suho meso vsaj enega prašiča. Hrana za na Rovt je morala biti in to najboljša, pa četudi smo bili doma zaradi tega bolj skromni in včasih celo lačni. Preden je sonce zašlo, smo iz polsuhlega sena naredili kupe in redove. Seno se je čez noč pregrelo in ko smo ga zjutraj raztrosili, je bilo prej suho. Seneni kup je marsikdo uporabil za prenočišče. Zvečer se je zakopal vanj in zjutraj spočit prišel k zajtrku. Pri oblikovanju kupov je veljal rek: »Kakršen bo kup, tako dekile boš dobil.« in fantje smo se trudili, da so bili kupi lepi. Spali smo na seniku. V senu smo naredili pograde in uporabili rjuhe za nošenje sena, marsikdo je imel deko. Ko se je zmračilo, smo šli v pograde, se pokrili s senom in se prepustili njegovi mehki in vonju. Na ognjišču pred senikom je ugasnil ogenj in vse je potihnilo. Kmalu se je zaslišalo smrčanje starejših in zvoki zadnjic kot posledica fižola, česna in prdle. Zjutraj nas je prebujal vonj po proji, ki se je dvigal skozi špranje senika z ognjišča, ko je mama še v mraku pripravljala zajtrk. Po mačje smo se umili v grabnu in začeli nov dan. Košnja, grabljenje, obračanje in spravilo suhega sena v svise. Seno smo vozili k seniku s konjem, in sicer z rtiči ali prvim delom voza, na katerega je bila pripeta veja. Na vejo so z vilami naložili seno, treba ga je bilo lepo pokladati ter tlačiti, da se ga je čim več pobralo s travnika. Pred senikom smo vejo odpeli in šli s konjem po drugo. Eden je bil zadolžen za 'merkovca', ki je pazil na konja

in preganjal obade. Obad je lahko pičil merkovca, ni pa smel konja, ker bi konj lahko pobegnil. Pripeljano seno je nekaj mož metalo v senik, tam pa smo otroci hodili in skakali po senu, da je bilo dobro potlačeno, in naredili dovolj prostora za seno z vsega rovta. To je bilo v vročini najtežje delo. Vsake toliko časa smo šli v graben ter s telesa sprali prah, ki se je dvigal pri tlačenju. Iz spodnjih strmih delov rovta so možje seno nosili v rjuhah. Zadnji rjuhi se je reklo baba, ker je nosač večkrat prinesel v rjuhi med senom skrito dekle in bil na koncu deležen zabavljanja nakladalcev.

Pri malici in kosilu, zlasti zadnji dan, so moški ofirali dekleta. Kadar je dekle razumelo njihov namen, je poskušalo pobegniti, a je le redko kateri uspelo. En moški jo je zagrabil pod pazduho, drugi za noge, tretji najbolj koščen pa je nastavljal rit in ubogo dekle so zanihali ter obtolkli ob njegovo koščeno rit. Bilo je smeha, ker pa je lahko bolelo, je pritekla tudi kakšna solza. Tretji dan smo navadno zaključevali delo. Bilo je slišati vrskanje z vseh strani, kar je pomenilo, da se na tistem koncu delo zaključuje. Spravili smo še zadnje seno, pospravili orodje in po popoldanski malici, ko se je slišala tudi pesem, smo se zapodili v dolino. Doma je mama še enkrat narezala »bunko«, na improvizirane mize smo postavili pijačo in vsi zadovoljni smo posedeli pozno v večer. Pesmi in zbadanje zaradi dogodkov pri spravi sene so bili sestavni del večera. Včasih se je pojavil tudi godec in smo zaplesali. Vsi, ki so pomagali, in pa tudi tisti, ki so pomagali pri delu doma, so pozimi, ko smo klali prašiče, dobili koline. Ponavadi jim je ata s konjem naredil tudi kakšno uslugo, ko so jo potrebovali. Ko se je spreminjal obmejni režim in so morali vojaki zapustiti sedlo Rožca, so zgradili karavlo na Rogarjevem rovту in poleg naredili tudi igrišče za odbojko. Na rovту je postalo drugače, ni bilo več sproščeno kot nekoč, a smo se privadili in delo na rovту je dobilo nove popestritve. Videli smo vojake, ki so marsikdaj ujeli moške in ženske, ko so hoteli pobegniti v Avstrijo. Večkrat so jih pretepali in nato vklenjene odpeljali na Hrušico. Vojaki so odšli, karavle ni več, ostale pa so sledi karavle in odbojarskega igrišča, zaklonov, izkopanih okoli karavle in z noži vpisana imena vojakov na tramih v seniku. Na tramovih so poleg imen vojakov vpisani tudi Hruščani, zlasti otroci smo se radi vpisovali, največkrat kar z ogljem.

Poseben dogodek je bil prevoz sene domov s konjem in samotežnimi sanmi. Potrebna je bila spretnost in znanje pri natovarjanju ter pri vožnji v dolino. Civilizacija iz doline je na rovту vrezala močne brazgotine. Gozdna cesta in vlaka lesa s planine sta spremenili namakanje zemljišča, zaradi številnih avtomobilov pa tudi prah s ceste duši rastline. Močno ga poškodujejo tudi obiskovalci Hruščanske planine, ker trgajo zdravilne rastline, kopljejo čebulice narcis, delajo vsak svojo stezico in z vsem skupaj uničujejo travnato rušo. Izginjajo posamezne rastline, ni več ali pa so le še posamezni primerki alpskega zvončka, kosmatinca, papeževe sveče, arnike in avriklja. Ruša, ki potrebuje za preživetje zemljo, vodo in zrak, je zaradi preobremenjenosti podhranjena in vprašanje je, koliko časa bo še lahko kljubovala človeškim posegom vanjo. Tisti, ki

pravijo, da imajo radi naravo, pridejo na rovt in izsekavajo cele zaplate travnate ruše. Neuki ljubitelji narave namreč ne vedo, da se ruša več kot dve leti ne bo obnovila, odnešena pa bo v enakem času propadla. Jesen ob seniku je simbol rovta in večkrat žrtev marsikaterega huliganstva. Lahko bi povedal marsikatero zgodbo, saj mora biti star okoli 300 let. Sedaj se rovt pospravlja nekoliko drugače. Ob vseh slabostih je cesta prinesla tudi prednost in ne potrebujemo več toliko pomagačev. Spravilo sena je postalo podobno spravilu v dolini. Ročne košnje je le za pokušino. A rovt pospravljamo v celoti in s spoštovanjem do generacij, ki so ga negovale skozi stoletja, ter s prirojenim in privzgojenim občutkom do narave.

Skozi vse hudo, kar je spremljalo Rogarje, smo njihovi nasledniki uspeli ohraniti nekaj tiste zemlje, ki so jo izkrčili predniki. V današnjem času se moramo za njo boriti bolj in drugače kot včasih. Lastnina, ki je bila za staroselce svetinja, je zaradi zgrešene miselnosti danes postala last vseh. Država jo želi dodatno obdavčiti kot bogastvo lastnikov, a obiskovalci - ljudje lahko po njej lomastijo, trgajo in kopljejo, kot da nima vrednosti in gospodarja. Nasledniki Rogarjev ne oviramo razvoja, nas pa boli, ko vidimo slab odnos do narave in vrednot, ki so to naravo ohranjale ter dajale smisel življenju. Pusti ljudi živeti, pomagaj jim po svojih močeh, vendar ne dovoli, da hodijo po tebi – to je bilo in bo naše vodilo. Da so staroselci lahko preživel, so poznali delo in boj svojih prednikov in spoštovali starost. Stari pa so upoštevali znanje mladih in jih podpirali. Če se zgledujemo po njih, bo potrebno ustaviti konje pohlepa in se naučiti napolniti posode z dosegljivimi produkti ter jesti iz svojih posod s posodi primerno žlico. Se bomo sami pričeli obnašati drugače ali nas bo morala prisiliti narava?

Rogarjeva domačija leta 1965
(Last J. Kobentar)

Kurejevi

Ko sem prebirala zgodovinske zapise v knjižici Hrušica iz leta 2006, mi je podatek iz urbarja gospodstva Bela Peč iz leta 1498 zbudil zanimanje. Na Hrušici – Piernbawm je 5 kmetij (hub) in 1 kmečki dvorec – Hofstat in tam so naštetá imena: Curi, Zupan, Kobentar, Widman, Stopstran in ime Nyrarnerneday, ki pa se kasneje nikoli več ne pojavi. Po obdobju 1672 – 1685 si sledijo še gospodarji Curi, Clement, Jakob, Juri, ko je bila domačija gotovo še v razcvetu. Lahko je zanj veljalo poimenovanje Hofstat ali Kurejev kmečki dvor.

Ko smo že davno enkrat hodili po oni strani Save proti Mlakam, po tako imenovani Kurejevi plani, ki so konča s Pocarijo, nas je kolovozna pot vodila po eni strani mimo vrbovja in po drugi strani mimo velikih travnikov in le tu in tam je bila kaka njiva. Od daleč smo zagledali zidano, veliko in dolgo nadstropno stavbo – Kurejevo domačijo z velikim lesenim skednjem. Ta posest na osojevini pod Mežaklo je vzbujala radovednost s svojo velikostjo, tihoto in samotnostjo. In res se mi je takrat utrnila misel, da je bil to nekoč pravi kmečki dvor. Povedali so mi, to je od Kurejeve Ratije. V letu 1936 smo z očetom, ki je bil železničar, prišli iz Ljubljane na Hrušico. Prestavljen je bil na Jesenice. Nam je bilo toliko novega in zanimivega, doslej nepoznanega podeželja in ljudi. Tu je šlo pravzaprav za pravo dinastijo žensk. Kurej Ratija, sama gospodarica na tej obsežni plani, pa Minca (poročena Ocepek), njena hčerka in gostilničarka in spet hčerka Milica, ki je po Ratiji prevzela to posest, in nato še njena hčerka Neda.

Nekoč smo srečali tam Klinarjevega Mirka, ki je bil poročen z Milico in je Nedin oče. On je izhajal iz spoštovane, številne Šmonove družine. Domačijo so imeli v vasi Hrušica. Imel je še štiri brate: Cirila, Ivana, Francija in Lovra (Vrenčka), ter sedem sester: Bernardko, Ivanko, Mimico, Angelco, Dano, Vido in Silvo. Le eden je ostal na domačiji, vsi ostali pa so kot otroci doma veliko pomagali na polju, v gozdu, pri hiši in živini. Vse so znali. Kasneje so postali samostojni in vsak je dosegel svoj poklic. To je lepa in številna slovenska družina, kakršnih ni veliko.

Mirko pa je bil gotovo eden najmlajših partizanov. Med vojno je bil v boju ranjen in je ostal invalid. No, in ob tej priliki je Mirko, s katerim smo se že dolgo poznali, najprej pomiril hudega psa, da smo lahko stopili preko travnikov proti Kurejevini. Hotel nam je nekaj pokazati. V velikem zaprašenem skednju je ležalo marsikaj – že davno izrabljena lesena oprema in orodje. Na steni je na lesenih kljukah viselo staro usnjeno jermenje za vpreganje in še nekaj druge konjske opreme. Tam so bila tudi usnjena konjska sedla iz prve svetovne vojne z vžganimi napisi: regiment ta pa ta in bataljon ta pa ta. Menda je bila pri Kurejevih saniteta in vojaška bolnica. Predmeti, katerih vojska ni več potrebovala, so tam ostali.

V Ratijinem času se je tam dogajalo še marsikaj. Kmetija brez pridnih rok ni mogla več uspevati. V velikem stanovanjskem delu domačije je bilo nastanjenih kar nekaj družin.

Tako številna Zalokarjeva družina, Bergantovi, Omanovi in mogoče še kateri. Poznala sem prijazno, živahno Zalokarjevo Mileno in Bergantovo Majdo, ki sta od tam hodili v šolo in kasneje na delo v železarno. Tako se je zjutraj po 5. uri izvila iz megle nad Savo, pozimi pa iz teme ali novozapadlega snega kolona teh stanovalcev. Prišli so po tej dolgi poti iz Kurjevine na jutranji vlak. Vsi smo nato vstopali na vlak, ki je pripeljal od Rateč navzdol in se na vsaki postaji polnil s šolarji in delavci, ki so šli na delo v železarno na Jesenicah. Mislim, da na oni strani Save in pri Kureju zelo dolgo niso imeli elektrike. Najraje ne bi napisala, da ni več tega vlaka, niti železarne z več tisoč delavci, ne Kurejeve domačije, ne travnikov, vrbovja, ne Pocarije s Krivčevim senikom in potkami k malim domovanjem pod osojno stranjo Mežakle. Prekrila jih je avtocesta proti karavanškemu predoru. Nastala so obsežna območja in stavbe, ki ustrezajo mejnemu področju, prav tako plato, kjer je bilo tako dramatično ob nastajanju nove slovenske države in se je tam ustavila jugovojška. Pa tudi obmejna carinska ureditev ni več važna in potrebna, saj gremo v čas brez meja, v veliko Evropo.

Ta mala domovanja, ki so izginila na senčni strani pod Mežaklo, so pripadala družinam Kovač, Grumerec, Jonke, Robič, Vovšovcevim, Vrban. Vas Hrušica, železničarsko naselje in naselje na Belem polju pa ostaja in se še razvija na sončni strani Karavank. Dobro za vso dolino, za Hrušico in Jesenice pa je, da se je iz stare železarne izvila nova jeklarska družba Acroni.

Kurejeva kmetija
(Last N. Kovačič)

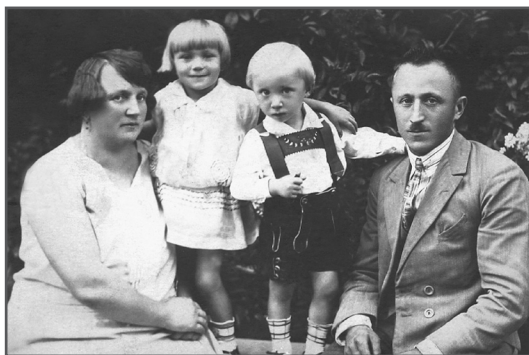
Kurejeva kmetija, Ocepkova gostilna in življenje za Savo

(po spominih Milice Klinar, Nede Kovačič, Mirjane Hribovšek in Jožice Ocepek)

Kadar me je kdo vprašal, kje sem doma in ni poznal okolja, sem vedno rekla, da je to tam, kjer je tista ravnina za Savo, pod Mežaklo, tam kjer je pol leta zima!

Kurejevo kmetijo in posestvo, kot smo ga poznali po 2. svetovni vojni, je prigospodarila Doroteja Robič (rojena Kobentar ali Kobenter, po starih zapisih) – Rogarjeva Ratija s Hrušice. Ona je bila lastnica hiše, kjer je bila kasneje Ocepkova gostilna. Ratija se je rodila leta 1876 na Hrušici. Bila je izjemno delovna in je imela v najemu nekaj njiv na Kurejevem posestvu, katerega lastnik je bil veletrgovec in posestnik Goli iz Idrije. Ta se je odločil, da bo kmetijo prodal in se odselil. Ker je bila Ratija pridna in je z ljubeznijo obdelovala njive, ji je lastnik kot prvi ponudil kmetijo v odkup. Tako sta leta 1922 sklenila kupno pogodbo, Ratija pa si je denar izposodila pri Hranilnici. Kurejeva kmetija je prešla v njeno last.

Leta 1894 je rodila hčerko Minco, (oče je bil menda Kurej, upravitelj kmetije, kjer je Ratija, kot mlado dekle služila), ki je po materi podedovala pridnost in podjetniško žilico. Kasneje se je Ratija poročila z Robičem, ki je imel Minco rad kot lastno hčer. V času gradnje železniškega predora sta odprli gostilno. Kuhali sta za delavce in tako odplačevali posojilo in večali premoženje. S pridnimi rokami, sposobnostjo in iznajdljivostjo sta v začetku 20. stoletja imeli gostilno, trgovino, polno hišo stanovalcev in kmečko posestvo. Ratija je hišo, kjer je bila gostilna, prepustila hčerki Minci, sama pa je odšla na kmetijo,

Družina Ocepove Mince
(Last N. Kovačič)

kjer je ostala vse do svoje smrti 1954. Zgodovinski viri pravijo, da je bila Ratija od prve omembe naprej sedmi lastnik po vrsti. Ratija je po smrti svojega moža sama vodila veliko kmetijo. V hlevu je imela kar nekaj živine, krave in vola, ovce, prašiče, kokoši, race... Kmetijo je obdelovala s pomočjo stanovalcev, ki jih je bilo v veliki hiši vedno polno. To so bili večinoma delavci železarne, ki so radi pomagali pri kmečkih opravilih, saj sta Ratija in Minca poskrbeli za nepozabne malice, ki so med kosci slovele daleč naokoli. Ratija je slovela kot dobra, pravična in poštena ženska. Bila je izredno dobrega

srca in je vedno skrbela tudi za reveže. S Cigani je imela prav poseben odnos: redno so jo obiskovali, kaj postorili (brusili nože, kaj popravili), lahko so prespali na seniku in vedno so dobili hrano in skromno plačilo. Zaradi gospodaričine dobrote in poštenosti ji nikoli niso ničesar ukradli ali ji delali škodo.

Minca pa je vso svojo podjetniško žilico in kuharsko mojstrstvo usmerila v gostilno. Poročila se je s Karlom Ocepkom iz Zagorja, ki je bil državni uslužbenec – finančar. Skupaj sta postavila temelje gostilne Pri Ocepku.

V tej zgodbi imajo glavno vlogo ženske. Zaznamovale so celo stoletje, zapisale so se v zgodovino Hrušice; ustvarile so dom in premoženje za svoje družine, nahranile so številne družine in pomoči potrebne. Ocepkova gostilna je z Minco in njeno družino v času med obema vojnama postala center družabnega, kulturnega in političnega

Ocepkova gostilna pred drugo svetovno vojno
(Last N. Kovačič)

življenja na Hrušici. V hiši je bilo vedno polno ljudi, ki so tam tudi stanovali (učitelji, državni uradniki, delavske družine ...). Pred II. vojno so imeli tudi manjšo trgovino. Vse to je vodila izredno sposobna Minca, ki je imela dva otroke, hčerko Milico (1926) in sina Draga (1927). Okoli leta 1938-39 so manjši objekt ob glavni stavbi podrli in zgradili prizidek, v katerem so uredili restavracijo in prireditveno dvorano. V njej so bile gledališke igre, prireditve, pustovanja, tudi telovadno društvo Sokol je tam izvajalo svoje redne aktivnosti. Daleč naokrog najbolj znano pa je bilo keglišče za hišo. Vaški

otroci so tam za drobiž postavljali keglje (in se prepirali, kdo bo to počel), odvijala so se prava mala tekmovanja. Ljudje so v gostilno radi zahajali.

V življenje družine Ocepek in mnogih družin s Hrušice je leta 1941 kruto zarežala vojna. Nemci so najprej izselili intelektualce in gostilničarje in tako so leta 1941 izselili tudi Ocepko družino. V eni uri so morali zapustiti dom in vse, kar so imeli. Najprej so jih odpeljali v Valjevo in nato v Beograd v Srbijo. Ko se je družina po štirih letih vrnila iz izgnanstva, je bilo potrebno poskrbeti za ostarelo babico Ratijo, ki je ostala sama na obubožani in izropani kmetiji. To skrb je prevzela vnukinja Milica, mama Minca pa je ponovno zagnala gostilno pri Ocepku. Tudi oni so se vrnili v popolnoma izropano in opustošeno hišo, ki so jo morali v celoti obnoviti s pohištvom vred in so še dolgo odplačevali dolgove. Ocepkova gostilna je z veliko truda in odrekovanja spet delovala, dvorano so dali v najem krajevni skupnosti za telovadnico, mama Minca pa je gostilno vodila vse do leta 1958. Umrla je leta 1973, njen mož Karel Ocepek pa 1969.

Mincin sin Drago Ocepek je bil izjemno sposoben in so ga »dali v šole«. Po vojni je ostal v Beogradu in tam zaključil šolanje. Postal je strojni tehnik, kar je bila v tistih časih zavirljiva stopnja izobrazbe. Legendarna pa je bila njegova ljubezen do hitrih motorjev, saj je imel prvi motor v takratni Jugoslaviji in z njim je presegal vse hitrostne omejitve. Temu primerne so bile tudi kazni in poškodbe, vendar se je vse dokaj srečno končalo. Ljubezen do hitrih športov, motorjev in smučanja pa ga je spremljala celo življenje. Drago je bil poročen s sosedo Jožico in je imel dva sinova, Iztoka in Roberta, ki skupaj z družinami in mamo Jožico še vedno živita v prenovljeni Ocepkovi hiši. Po smrti babice Ratije je posestvo pri Kureju podedovala Ocepkova Milica, hišo, kjer je bila gostilna in ostala zemljišča na levem bregu Save, pa Ocepkov Drago.

Kmetija pri Kureju je po drugi svetovni vojni preživljala boljše in slabše čase, kot so bili časi težki za vse. Po smrti babice Ratije leta 1954 je posestvo prevzela Milica in z njo je prišel v hišo tudi Mirko (Klinar) Šmonov Mirko, ki je zaradi svojega partizanskega udejstvovanja (bil je železničar in vojni invalid) imel ugled in je uspel zaščititi kmetijo pred grozečo nacionalizacijo. Zaradi tega je kmetija ostala do konca v svojih prvotnih okvirih. Ves čas so imeli živino, krave in bike ter obvezno tudi konja, s katerim je Mirko »fural« les in drva. Hiša je bila ogromna, zraven nje je stalo veliko gospodarsko poslopje (hlev, skedenj), drvarnica, Jošcova bajta (po hlapcu Jošci, ki je tam živel) s črno kuhinjo, vrt - ograjen pašnik, preko katerega je tek el potok, ki je s kristalno čisto in mrzlo vodo napajal korito na kmetiji. Poleti so prihajali ljudje tudi z Jesenic po vodo iz Kurejevega korita. Delavske družine so v hiši v zelo skromnih razmerah (kuhinja in spalnica) bivale do konca 60 let.

Ko so na Jesenicah zgradili bloke in prve stolpnice, so dobili boljša stanovanja in so počasi odšli. Hiša se je izpraznila in ostala je samo družina Milice in Mirka Klinarja, ki sta imela hčerko Nedo.

Na desnem bregu Save – »za Savo/ pod Mežaklo« je bilo poleg Kurejeve kmetije kar nekaj hiš. Čisto zadnja naseljena hiša je bila približno 500 m od kmetije in v njej sta nekaj časa živela Koširjeva Anton in Ančka (Anca) s štirimi otroki. Družina se je okrog leta 1960 odselila in v hišo je prišla gospa Pavla Habjan, ki je kasneje k sebi vzela dve dekleti, svoji nečakinji, Vesno in Marinko. Drugi najbližji sosedje so bili Jonketovi (tudi številna družina, kasneje razseljena po svetu), Žgajnarjevi (Klemen, Malka in Marica Robič), Kikeljnovi Ferdo, Marica in sin Ferdo, naprej na hribu sta živela Janko Robič (Vovšovcov) in njegova sestra Milka, poročena s Cirilom Koširjem, in sin Ciril. Starejši Ciril je imel prvi televizor, ki so ga kot tehnološko čudo občudovali otroci. V bližini so bile tesno skupaj še tri hiše: Ajtnikova z mamo Minko, sinovoma Francem in Pepijem in hčerko Rozko, (pisali so se Jelenič), v Žvagnovi hiši, katere lastnik je bil Drago Robič, ki je živel v Kranjski Gori, so živeli Žagarjevi (»dobra teta Ana«, Jože in Mirjana). Ata Jože je bil znan daleč naokoli po izdelovanju copat, ki jih je do konca šival na stari Singerjev šivalni stroj. Pod Žvagnovo je stala novejša hiša Vovšovcevega (Robič) Francka, kjer je živel z ženo Pavlo in sinom Iztokom. Pot, obrasla z vrbjem, borovci, češminom in divjim šipkom, je vodila do Grumerčevih, kjer sta ata Vito in mama Marica živela s tremi sinovi: Slavkom, Vitom in Tonijem. Sosedje Grumerčevih so bili Kovačevi, v hiši so živele ženske treh generacij: stara mama, mama Minka in hčerka Simona. Na samem pod gozdom je stala Vrbanova hiša. Hiše so bile precej vsaka k sebi, združevala jih je le kolovozna pot. Ko so otroci hodili v šolo, so poskrbeli tudi za luč na kandelabru ob poti. Sicer pa je bilo od Kureja do avtobusne postaje na Hrušici kar kakšne dobre pol ure hoda, pozimi pa več kot uro. Bila so leta, ko je bilo toliko snega, da je moral Mirko s konjem pregaziti pot, da so šli otroci lahko v šolo, vaščani pa v trgovino. Edina vez z drugim bregom je bil most čez Savo (kjer danes vozijo tovornjaki na deponijo Mala Mežakla). Most je bil lesen in že krepko načet, ko ga je visoka voda ob poplavih odnesla. Takrat so morali vaščani prečkati Savo čez Žvagnov most na Spodnjem Plavžu, v času gradnje pa so postavili brv. Uničeni most so kasneje obnovili, kar je bil velik praznik za celotno Hrušico (o tem priča tudi filmski zapis RTV Slovenija – 1967). Ker so imeli Hruščani na desnem bregu Save naprej od Kurejevega posestva tudi polja, je bil most čez Savo življenjskega pomena za celotno skupnost. Narasla Sava je kar nekajkrat ogrozila Kurejevo hišo, saj je voda segala do notranjega dvorišča. Polja so se obdelovala (kosila), živine je bilo vedno približno od 8 do 10 v hlevu, vendar v tistih časih to ni zadostovalo za preživetje, tako da je družina živela predvsem od Mirkove invalidske pokojnine. Do izgradnje vodovoda Peričnik je bil edini vir pitne vode na posestvu potok iz Mežakle, ki je bil speljan v korito na dvorišču. Po izgradnji vodovoda pa je bil napeljan javni vodovod tudi na kmetijo, kar je prebivalcem zelo olajšalo življenje (pralni stroj). Kurejeva kmetija je živela svoje življenje; vaščani so radi prihajali pod mogočno lipo, prirejali so piknike, se družili, včasih tudi pomagali pri spravilu sena; zima je bila

vedno zelo dolga, saj je sonce zašlo za vrh Mežakle sredi novembra in spet pokukalo na hišo okrog 20. januarja. Po vojni so na pobočju Mežakle nedaleč od kmetije uredili dve skakalnici, ki sta bili takrat pravi »športnoskakalni« hit; odvijale so se tekme, tudi državno prvenstvo v smučarskih skokih, na njih so se kalili taki asi, kot je bil Ludvik Zajc in še bi jih našli ... Organizirali so športne dneve šolske mladine, itd. Generacija 60 let se zagotovo spomni čudovitih brezskrbnih otroških let, ko so se otroci podili po gozdu, gmajnah ob Savi, se lovili na hlevu, se vozili z lojtrnikom, na Pocariji nabirali lešnike, se igrali pod mogočno brezo sredi polja, kosili in grabili neskončno dolge travnike ...

Gradnja avtocestnega predora Karavanke je krepko posegla v življenje prebivalcev desnega brega Save. V začetku 60 let je bila ukinjena železniška proga, v sredini 60 let se je začel program izgradnje cestnega predora ... različna merjenja in pogovori so se začenjali in zastajali za več let, zgradili so obvozno cesto po trasi bivše železnice, ki je več let samevala, itd... Razvoj pa se je zaradi napovedane gradnje avtocestnega predora na desnem bregu Save, za vedno ustavil. Ni se vlagalo v obnovo poti, ni se vlagalo v obnovo hiš in seveda je tudi razvoj Kurejeve kmetije zamrl. Polja so se brez sodobnih strojev vedno teže obdelovala. Po smrti Mirka 1982 sta ostali na kmetiji sami mama Milica in Neda, ki je študirala v Ljubljani, vendar se je po končanem študiju vrnila domov. Odločitev za začetek gradnje karavanškega cestnega predora je za vedno zapečatila usodo prebivalcev desnega brega Save na Hrušici. Prebivalce so reševali na različne načine, večinoma so dobili nadomestna bivališča, hiše, oziroma gradbene parcele. V nekaj letih so se preselili, Kurejeva kmetija je bila decembra leta 1986 kot zadnja za vedno izbrisana. Tam, kjer je stala, je sedaj gozdni rob in poljska pot proti Mlakam. Na polju stojijo objekti, ki so prej služili mejnemu prehodu. Nekateri so opuščeni, v drugih ima svoje prostore Družba za vzdrževanje avtocest. Občina Jesenice je del zemljišča odkupila za bodočo kolesarsko povezavo.

Dediščina Kurejeve kmetije pa se je kljub temu, da je ta nepovratno izginila, ohranila. Če je kmetija za družino pomenila eksistenčno varnost (seveda ob bistveno izboljšanih pogojih) in je bila zaradi javnega interesa gradnje avtoceste uničena, se je duh samostojnosti in podjetnosti preselil v podjetniško zasnovano vsebino novega bivališča v Kranjski Gori, kjer je družina Milice in Nede Klinar (sedaj Kovačič) postavila manjši družinski penzion Brezov gaj. Tako se je Kurejeva kmetija (spet!) z veliko truda spremenila v turistični objekt, ki podobno kot kmečko posestvo služi svojemu namenu in družini omogoča zaposlitev in preživetje.

Hrušica v zaledju bojišč prve svetovne vojne

Jesenice so bile za časa prve svetovne vojne pomembno železniško križišče. Tu sta se stikali progi na relacijah Dunaj -Trst in Ljubljana -Trbiž.

Na Hrušici je bilo taborišče za ruske in italijanske vojne ujetnike. Takrat je bil moj oče na fronti na Tirolskem. Moja stara mama in mama sta pripovedovali, da je proti koncu vojne ujetnikom že zelo primanjkovalo hrane. Bilo je tako hudo, da so ujetnike spuščali iz taborišča, da bi si živež priskrbeli kar sami. Dogajalo se je, da so tudi našo staro mater prosili za hrano. Navadno je bilo to takrat, ko je nosila lonec s kuhano zelenjavo prašičem. Ko je Italijanom prepustila lonec, so ga kar z golimi rokami izpraznili in tako vsaj malo potešili lakoto. Navadno je bila to zelenjavna krma iz kuhane pese, repe, korenja in krompirja.

V bližini taborišča se je nahajalo pokopališče. Po koncu vojne so umrle ujetnike prekopali ter italijanske prepeljali v Gorico, ruske pa na jeseniško pokopališče. S fotografije, ki jo je posnel bratranec moje mame Jožef Bizjak (po domače Pepk), je razvidno, kako je njihov pogrebni sprevod izgledal. Vožnjo v mrliški kočiji so na Jesenice spremljali pravoslavni pop in četa vojakov iz Mojstrane.

Skope novice z bojišč prve svetovne vojne so prihajale tudi z razglednicami. Vojaki so jih pošiljali s fronte svojcem, ženam in dekletom. Na teh razglednicah brez znamk so podobe raznih utrd, pontonskih mostov, natovorjenih mul in drugo. Da vesti ne bi bile preveč resnične oziroma grozljive, je zagotavljal odtis žiga »CENZURA« na tisti strani razglednice, kjer so vojaki zapisali svoja sporočila. V spominskem listu za Karla Tarmana s Hrušice za šolsko leto 1914 – 1915 je navedeno, da je iz ljubezni do domovine vdovam in sirotam v vojni padlih vojakov poklonil dar.

Na spletu je dostopna fotografija iz dokumentacije Kobariškega muzeja, ki kaže, da je na prostoru pod nekdanjo Vilo in nasproti naselja Republika stal velik spomenik padlim vojakom v prvi svetovni vojni. Kmalu je bil odstranjen, tako da so bili dalj časa vidni le njegovi temelji. Kasneje so njegove ostanke prekrili vrtovi stanovalcev v Republiki. Danes pa nameravajo na mestu odstranjenega spomenika urediti parkirni prostor.

Spominski list Karla Tarmana
(Last J. Tarman)

Hrušica, moj rojstni kraj, v mladosti si bila zame raj!

Na Hrušico me vežejo izredno lepi spomini. Po rodu sem Primorka, a v srcu nosim nepozabne spomine na lepoto rojstne Hrušice in na njene prisrčne ljudi, ki jih ne bom nikoli pozabila.

Starša sta iz občine Prem (tu je bil rojen pesnik moderne Dragotin Kette). Oče Franc Urh je bil iz Smrij. Mama Marija – Mici Tomažič pa iz Janeževega Brda. Izhajala je iz premožne kmetije, saj so imeli 15 ha zemlje in veliko živine. Za živino sta skrbela dva volarja (pastirja) in dekla. Za mamo, ki bi dobila bogato doto in balo, so vaški mešetarji že poskrbeli bogatega ženina, ki pa ga ni še videla. Tudi pri očetu je bil doma velik grunt in kovačija, saj so včasih pred oranjem podkovali tudi krave. Starši so mu že kmalu umrli. Starejši brat je vse »poverbal« in v hišo pripeljal hudo ženo, ki ni marala otrok. Zato je očetu obljubila »ujma«, teta iz Trsta, da ga bo vzela k sebi. Ko je bil star 16 let, se je odločil, da se gre v Trst izučit za elektrikarja. Ko je pripravljaval culico za odhod, mu je bratova žena v hrbet zagnala edine stare čevlje, ki mu jih je vedno zaklepala. V šolo v Prem je namreč hodil bos. V Trst je šel peš, prenočil v nekem hlevu in prispel do tete. Učil se je za elektrikarja in cele dneve delal še kot hlapec, da si je kaj prislužil. Ko mu je šlo bolje, si je najel sobico. V Prem se je prvič vrnil čez deset let na »shod«, ki je bil največji vaški praznik. Po maši so zaigrali godci za ples. Ker je bilo v navadi, da si fant izbere dekle za ples, je moj oče zaprosil mojo mamo. Bila je ljubezen na prvi pogled in tako sta se v Trstu poročila leta 1908. Za njene starše je bila sramota, da je premožna hči šla v najeto stanovanje v tujo hišo in zato tudi z bogato doto ni bilo nič.

Leta 1912 se je rodila sestra Mimica in sreča je bila velika. A že leta 1914 je bil oče kot železničar vpoklican v avstroogrsko vojsko in štiri leta preživel v Karpatih. Po koncu vojne se je vrnil in sestri kupil klavir. Življenje naj bi bilo odslej prijetno v lepem stanovanju v centru Trsta. Ker pa so Italijani zasedli Primorsko, se je moral oče takoj odločiti, ali kot železničar odide v južno Italijo ali v kraljevino Jugoslavijo. Kot zaveden Slovenec se je odločil za domovino. Dobil je odlok, da mora preko noči pospraviti stanovanje in priti na železniško postajo, kjer so že čakali živinski vagoni. S konjsko vprego so vozili svoje stvari celo noč, saj so pustili le lignit v kleti. Torej na sv. Jožefa, 19. marca 1919, ko je v sončnem dnevu v okolici že vse cvetelo in je sestra Mimi nosila kratke bele »kucetke« nogavičke in bele »šolenčke«, so vsi šli v tovorni vagon in se odpeljali na neznano pot. Vlak je pripeljal v Ljubljano, kjer je ostalo nekaj vagonov, da jih odpeljejo v Celje. Potem smo se peljali naprej proti Kranju, kjer so spet odklopili vagone in nato prispeli na Jesenice, kjer nas je pričakalo veliko presenečenje, sneg do kolen. Mnoge so odpeljali na Hrušico, kjer so jih naselili v Republiki in bližnjih hišah, naši pa so v vagonu, ki je stal

v kurilnici, samevali še tri dni, ker ni bilo takoj najti primernega večjega stanovanja. Končno so se nas usmili, da smo dobili dvosobno stanovanje v Vili, ki je bila namenjena pomembnejšim strankam. Tonekovi so nam pomagali pri selitvi in z volom cel dan prevažali naše imetje. Ob vselitvi so se vsi trije objemali in od sreče jokali, saj so dobili stanovanje z veliko kuhinjo, z vodo v skupni veži in s straniščem za le dve stranki. A bili so še vedno v šoku, ko so iz cvetočega Trsta pristali v tej zasneženi pokrajini.

Sosedi so jih lepo sprejeli in oče je že takoj dobil službo elektromonterja in vodje oddelka na železnici, ker je znal še dva tuja jezika, italijanščino in nemščino. V službo na Jesenice se je vozil s »personalom«, posebnim vlakom. Mama mu je opoldne na železniško postajo na Hrušici prinesla veliko torbo s kosilom, ki ga je moral na hitro pojesti ali pa ga vzeti s seboj. Otroci smo se v šolo na Jesenice tudi vozili z brezplačnim »personalom«, ampak vstajati smo morali zgodaj. Nazaj smo šli peš ali pa čakali na popoldanski vlak. Ker je bilo do meščanske šole daleč, smo pozimi hodili v »kvedrovcih«. Fantje pred vhodom šole so se zaradi tega norčevali in se nam smejali. Ob ponedeljkih smo morali razredničarki govoriti o evangeliju, o katerem so pridigali pri nedeljski maši. Ker sem se neke nedelje raje udeležila srečanja treh Sokolov in družabnih iger ter tekmovanj, sem v ponedeljek dobila ukor, ker nisem bila pri maši. Zaradi ukora pa sem imela vedenje ocenjeno s 4, kar je bila prava sramota.

6. april 1941 nam je ostal v groznem spominu. V Vili smo se ravno odpravljali k maši, ko nam je sosed Lojze Bizjak zavpil, da so Beograd napadli Nemci. Prestrašeni smo bili cel dan in še bolj zvečer, ko nas je Zimov sin opozoril, da bodo razstrelili bližnji karavanški tunel. V paniki smo pograbili najnujnejše (oče mi je dal pod roko velik kos »pancete«) in stekli k Mrakovim. Ker se spet ni zgodilo nič, smo se vrnili in se po ponovnem opozorilu skrili v kurilnico ter tam občepeli. A ker se ni zgodilo nič, smo se vrnili v stanovanje. Ob štirih zjutraj pa je zagrmelo kot, da bi bilo konec sveta. Zjutraj smo videli velike skale na prostoru tenis igrišča. Tako se je pričela groza druge svetovne vojne, ki nam je vzela najlepša leta naše mladosti.

Ker je v Vili stanovalo kar nekaj primorskih družin, smo se z njimi in vsemi sosedi lepo razumeli. Oče je dobro zaslužil. Mama, ki je skrbela za domača opravila, pa je imela še večji vrt, tri jabolane in hruško. Nasad sliv ob Vili je pripadal vsem stanovalcem, zato smo ga skupaj obirali, da smo si lahko skuhal slivovo marmelado. Ko je naša tričlanska družina bivala v Vili že šest let, je mama rodila mene. Imela je že 41 let, sestra Mimi pa 13, zato so se ji v Vili smejali. A ko sem se rodila, so bili vsi veseli in so me radi pestovali. Boter mi je bil sosedov Žiga Pagliaruzzi, botra pa Pretnarjeva. V hiši je bilo tako dosti otrok. Pozimi smo se lovili po lesenih stopnicah. Kadar je kdo praznoval god, smo mu pred vhodom na ves glas igrali na pokrovke (»ofirali«), da je odmevalo po celi Vili. Veliko smo se sankali. Pri šestih letih mi je oče kupil smučke in veselje je bilo nepopisno. Smučali smo se na Belem polju in okoli Vile, večji otroci pa še na Rogarjevem rovtu.

Čeprav je bilo pozimi lepo, smo komaj čakali pomladi, da smo utrgali prve »kurice« (telohe), ki smo jih odnesli domov ali na grob ruskih vojakov na Belem polju.

Ko sem peti razred osnovne šole na Jesenicah končala z odličnim uspehom, sem šolanje nadaljevala na meščanski šoli. Ob vpisu me razredničarka Cecilija Gospodarič ni pogledala lepo, saj je vedela, da sem kot starejša sestra tudi jaz pri Sokolu. Ona in ravnatelj sta bila namreč v nasprotnem taboru, pri Prosvetnem društvu Orel. Ampak zaradi tega se nihče ni izpisal iz Sokola. Tam nam je bilo lepo. Pri telovadbi nas je vzpodbujal Sigfrid in kasneje Iztok Pagliaruzzi iz Vile. Bila sem pri »deci«, kjer smo imele deklice enake obleke, lanene bež barve in z rdečo obrobo. Največji sokolski praznik je bil 1. december, ko se nas je v avtu drenjalo kakih deset, da smo se pripeljale do sokolskega doma na Jesenicah, kjer smo ob spremljavi godbe na pihala nastopile v telovadbi. Pozneje smo kot »naraščajnice« nastopale v modrih krilcih in hlačkah na Bledu, v Kranju in drugod. Vadile smo pri Ocepku, kjer je bil za otroke najbolj pričakovan prihod Miklavža, saj nam je v papirnatem »škrtoclju« podaril sadje, kako čokoladico in bonbone. Miklavž je na oder poklical vsakega otroka posebej, da so mu parkeljni zarožljali z verigami, angelčki so se pa samo smejali.

Hrušica je bila pravzaprav majhna vas z veliko priseljenci. Tu sta delovali dve društvi, Sokoli in Orli. Tudi godba na pihala, ki jo je vodil Miha Drešček, je bila zelo uspešna. Ker pa je imel Miha grbo, so ga zmerjali s »Puklbanda«. Srečna mladost se je končala z aprilom 1941.

Na poti do Vile okoli leta 1950
(Last A. Mareš Preželj)

Moji spomini na Vilo

Vilo so pričeli graditi leta 1886, prvi stanovalci pa so se vselili leta 1900. Na zahodni in vzhodni strani je bila nad vhodom vzdana levja glava. V stavbi so najprej prebivali kartuzijanski menihi, ki so se ukvarjali tudi s poučevanjem. V letih 1912 in 1913 so v njej stanovali učitelji. V stavbi je bila tudi kapela. Ko so se leta 1920 odselili v Francijo in v Pleterje, so hišo predelali v stanovanja. Prve stranke so se vselile leta 1919 in 1920. Temu namenu je stavba služila do leta 1987, ko so jo podrli. Ob podiranju so s stavbe odstranili levo glavo in podpornik balkona ter ju odstopili muzeju. (Po podatkih KS Hrušica).

Mislim, da bi bilo še kaj mogoče povedati o takratnem življenju v Vili. V tistih časih je pelo dokaj pesmi o belih cestah in res ni bilo asfalta. Ceste so bile peščene in taka je bila tudi glavna, ki je vodila vsa bela od Jesenic mimo Hrušice naprej proti Kranjski Gori in Planici. Bele so bile tudi vse druge poti in potke. Največkrat prehojena pot je bila gotovo tista od železniške postaje, mimo skupine hiš, imenovanih Republika in nato preko športnega prostora do Vile na griču, moje vile.

Po glavni cesti je z Jesenic enkrat na teden pripeljal voz s konjem meso od mesarja Bernika, z Dovjega pa je mlekar, brat gospe Podlesnikove, pripeljal mleko, skuto in jajca. Čevlje, ki smo jih s pešačenjem obrabili, smo nosili popravljat k čevljarju Erženu v Mojstrano z vlakom. Poskrbljeno je bilo tudi za druge nakupe. Enkrat na mesec se je naročilo oddalo v železničarski zadrugi in z vlakom »personalom« je prispela pošiljka na postajo na Hrušici. Očetu smo nesli kosilo ali večerjo, če je imel nočno službo, v posebni železničarski usnjeni torbi s širokim dnom k vlaku na postajo. Nekoč sva bila z bratom malo pozna in sva morala do vlaka teči. Pozneje je povedal oče, da »pašta s fižolom res ne paše čez omlete«.

Tiste čase je bila reka Sava še neregulirana in je ob velikem deževju narasla in divja menjala strugo. Takrat je prinesla s seboj vejevje in tudi kako drevo, nekoč dele svinjaka in par poginulih prašičev. Rekli so, da so te prašiče prestregli Cigani iz Kurje vasi, jih spekli in pojedli. Takrat so Cigani še hodili po hišah in prosili za hrano. Tako je Ciganka Frida rekla mami: »Gospa, dej malo masti in moke.«. Ko je dobila, se je zahvalila in spravila v malo culo.

V Vili je vladala tišina. Na stopnišču nič otroškega vrišča, le popoldne so se na dvorišču razvile igre: ristanc, skrivanje, gnilo jajce ali pa smo se šli loviti. Fantje so imeli nekakšno igro s frnikolami, so pa tudi poganjali obroč od kolesa. Skiro je imel redko kdo, še manj pa bicikel. Tega so imeli le očetje. Izmenjavali smo si knjige. Takrat sem prebrala mnogo knjig iz Mohorjeve družbe: Sosedov sin, Stiški tlačan, Trop brez zvoncev, Cvetkova Cilka, še raje pa potopise, kakor V deželi belega slona in Mala gospa velikega doma. Pa še kakšno odsvetovano knjigo iz zbirke Modra ptica. Takrat sem izvedela, da se narcisam reče »ključavnice«, telohu »kurice«, brusnicam »prajzelper« in malinam »malne«. Te smo

hodili nabirat, če nas je kdo vzel s seboj na Mežaklo, kjer so bile na pobočju proti Hrušici »frate«. To so bile ozke poseke od spodaj navzgor in tam so se razrasle maline pa tudi borovnice in gozdne jagode. Če pa je šel kdo nabirat gobe, te zagotovo ni vzel s seboj. Lahko pa si šel s kom, ki je šel nabirat dračje in veje pod poseke. To je bilo za kurjenje peči za peko kruha. Mama ni znala sama pripraviti take peči, ampak je vedno kakšna prijazna soseda našla prostorček za en hlebec ali dva hlebca kruha za nas. Ta kruh je bil res najboljši. Gospe so si izmenjevale recepte za kuho: brodet, belo polento, govnač, krompirjeve žgance, mešto, krape, mlince in namaze ter razno pecivo. V kleti so imeli kislo zelje in repo v velikih in manjših sodih, glede na to, kako številne so bile družine. Majnikovi so imeli najbolj oster »ribežen« in so ga posodili z nasvetom: »Pa pazite na prste, in ko boste zelje naribali, ga čimprej vrnite!«. Tudi na vrtu je raslo marsikaj, le da si ga oplel in zalival. Izmenjavale so se sadike pa tudi sadje z dreves, kadar je dobro obrodilo kakor naša sliva. Takrat se je pri več sosedah kuhala marmelada. Mama je bila zelo vesela, ko ji je Majnikova Valba zaupala mnogo receptov za zdravljenje raznih obolenj, in to iz stare debele knjige, kateri se je poznala dolga raba. Pa znala je tudi svetovati, kako postopati pri opeklinah, žuljih, glavobolu in še kaj. Poznala je mnogo zdravih rastlin in jih tudi pokazala. Od takrat smo nabirali in sušili – lipo, slez, šipek, trpotec, preslico, rman, materino dušico, smrekove vršičke, bezgovo cvetje in še kaj. In to smo s pridom tudi koristili.

Za pranje velikih žeht je bila pralnica z velikim kotlom, pod katerim se je zakurilo. Manjše žehnte pa so se oprale kar v kuhinji, kjer je na štedilniku vrela voda v velikem pocinkanem loncu. Lug se je nato porabil še za pranje pisanega perila in nogavic ali pa za ribanje lesenih tal v stanovanju, kjer je potem dišalo po čistoči. Posebna ugodnost na Hrušici je bil potok, ki je tekel skozi betonska korita iz karavanškega predora in je bila voda vedno nekoliko topla, tudi pozimi. Tam so se krasno splakovale pleničke in perilo. Tudi iz vasi so tam splakovali perilo, ki so ga pripeljali z vozičkom. Na »tenis igrišču« za Vilo pa se je poleti večkrat na tleh leže »belilo« perilo. Pralni prašek je bil Radion. In reklama je bila že tedaj: »Radion pere sam!« Druga reklama za kavo Žika pa: »Če popiješ zjutraj žitno kavo, rado ti gre vse v glavo!«. Ob lepem vremenu so gospe posedale pred Vilo na klopi in šivale kaka ročna dela, navaden šiv in tudi ažur in rišlje, pa še kako kvačkanje ali pletenje. Tudi o novih vzorčkih so se med seboj poučile. Mama je iz raznih ostankov sešila debele podplate in zgornji del nakvačkala v copate. Kako radi smo jih nosili. Pa še kdo nas je posnemal. Rečeno je bilo, da pri Mareš hodijo potih. Predvsem pa se je tiste čase krpalo nogavice na petah in prstih, pri otrocih pa tudi na kolenih. Nič se nismo sramovali, saj ni slabo izgledalo, le da nas ni tiščalo in žulilo. Večinoma smo šivali na roke, le v dveh stanovanjih je drdral šivalni stroj.

V Vili je stanovalo več železničarskih družin, ki so se po letu 1919 umaknile iz Trsta in Gorice, oz. njihovi potomci. To so bili: Urhi, Grzetiči, Bernetiči, Mareš, Ukmar in

Pagliaruzi. Poznal si jih že po tem, ker so svoje očete klicali »papa«. Po večini so bili pri Sokolih saj je bilo to gibanje zelo močno. Gostovali so v dvorani pri Ocepku, kjer so telovadili, nastopali in tudi igrali. Takrat sem bila še »deca« in sem v lanenem kroju vadila in nastopala z drugimi. Imeli smo dve vaditeljici, Čopovo Micko in Polajnarjevo Nadko. Naše nastope pa sta pilili še vaditeljici z Jesenic, Jeram Klavdija in Dereani Nuci. Nastopali smo doma, na Jesenicah in na Bledu. V vasi na Hrušici pa so domovali Orli, pa tudi med železničarji so bili nekateri. In dogodek: Naša priljubljena voditeljica Nadka se je poročila Gorjancem, članom Orlov. Bila sta tako lep par. Ampak neka deklica iz naše skupine se je spomnila v svojem ogorčenju, da je ne bomo je več pozdravljale! Tako se je zgodilo in Nadka je bila žalostna in razočarana nad nami. Skupaj nas je zbral voditelj Iztok Pagliaruzzi »Zigfrid« in nam rekel: »Deca, deklice moje, ve še ne razumete življenja, vendar nikar ne ponovite, kar ste začele! Gotovo vam bo nekoč žal.« Po tem poduku nam je odleglo saj smo imele Nadko rade. Naš pozdrav je bil »Zdravo!«, po sokolskem zletu v Prago pa tudi »Nazdar!«. Spet smo jo rade srečale in pozdravile. Krožile so pesmice: »Sokoli so opice, ker imajo rdeče jopice!«. Ko so to zapeli Orli, so dobili nazaj: »Dvignite Orli svoja ušesa, da vas svet Peter potegne v nebesa!«. To sem povedala očetu in papa je rekel: »No ja, so pa že še druge pesmice, ki jih je vredno znati.«.

Železničarji so bili organizirani in so hodili z družinami na razne izlete v hribe ali z vlakom v Bohinj, Vintgar in proti Trbižu in nato peš na Belopeška jezera. Včasih je kdo igral na harmoniko, Markizetijev Drago pa na havajsko kitaro in zraven pel. Tudi na orglice so znali igrati. Gospod Podlesnik pa je bil humorist, njegova šale so še kasneje krožile med ljudmi in jih nasmejale, kar je vedno dobro.

Druga zgodba govori o tem, kako so se okoli Vile igrali fantje. Dirjali so okoli kakor vlak s strojevodjem proti Planici ali v Avstrijo skozi tunel. In vsak je hotel biti strojevodja Mareš, ker da vozi najhitreje. Pa se je moj bratec Marjan pritožil: »Sem Mareš, pa mi nikoli ne pustijo biti Mareš. Vedno zmaga močan Klinarjev Hinko, če tega ni, pa so še drugi, ki so večji od mene.« Radi so na spodnjem igrišču igrali nogomet. Samo z žogo je bilo težko. Včasih so imeli v nogavico natlačene cunje, ampak žoga je bila težka in igra klavrna. Naš Marjan je dobil usnjeno žogo z gumijasto dušo, tako za rokomet. Pa jo je rade volje prinesel na igrišče, da je lahko sodeloval in je bilo fino. Pa je v igro vstopil Kaemo z one strani Save izpod Mežakle. Ko je zopet enkrat brcnil, mu je žoga ostala na nogi in slišalo se je »šššššš ...«. Fant je imel svoje čevlje s podplatom privezane z jekleno žico, na kar se je žoga nataknila. Onemeli in obstali so. No, žogo je papa kasneje popravil kakor zračnico na kolesu. Deklice smo kaj risale, prerisovale vzorčke ali celo risale osnutke za kroje oblačil, kakršna bi si želele. Lepo je bilo čisto enostavno brati dobro knjigo, igrati človek ne jezi se, damo ali šah. Šahirati nas je učil Majnikov Srečko, ki je bil že takrat dober šahist.

Pa še šola. Vozili smo se na Jesenice. Nekateri v osnovno osemletno šolo, dečki v

železarsko vajeniško šolo za razne poklice, drugi pa v meščansko šolo, ki je bila zelo ugledna in upoštevana. Poučevali so učitelji in profesorji: matematiko gospa Peternelova, slovenščino (in rodoljubje) gospod Klavora, profesor Tomšič in gospa Severjeva, zemljepis in risanje profesor Vratarič, zgodovino profesor Trobej, geometrijo in risanje ravnatelj Gospodarič in njegova žena, še koga pa sem mogoče zgrešila. Ja, srbohrvaščino gospa Turkovičeva. Dijaki so prihajali z Gorenjske. Že v prvem razredu so nas vikali in klicali po priimku. Tega reda se je predvsem držala naša razredničarka priljubljena Severjeva Melanija. Radi smo imeli to šolo in veliko so nas naučili. Severjeva nas je učila tudi nemščino. Nekateri pa so se vozili na gimnazijo v Kranj. Kakor sedaj tako smo se tudi tedaj veselili šolskih počitnic in zadnjega šolskega izleta. Kopali smo se v tolmunih ob Savi, kjer se je voda malo ogrela, včasih pa tudi v Čufarjevem kopališču na Jesenicah ali Bledu. Le redko kdo je imel priložnost iti na morje, ki je bilo dosegljivo z vlakom do Sušaka in mogoče na otok Krk. Tam naprej in okoli je bilo že italijansko ozemlje. Posebno lepo je bilo, če si je mama ali papa vzel čas in smo šli skupaj na sprehod, pa tudi malo bolj daleč: na Mlake, v Rovte, na Belo polje, ki je bilo takrat še poraščeno s smrekami in grmi češmina in gloga. Tam je bilo tudi pokopališče italijanskih in ruskih vojakov iz prve svetovne vojne. Te so sčasoma prekopali. Pa tudi sicer se je mnogo spremenilo in potonilo v pozabo.

V letu 1942, preden so nas Nemci izgnali v taborišče Gunzenhausen, se je moji mami Leopoldini Mareš zaupala zaskrbljena žena železničarja Rajšpa, da sta Juda, vendar po rodu Nemca in da nikomur nista storila nič žalega. Le kaj bo? Stanovala sta v Republiki. Ko smo se leta 1945 vrnili, ju ni bilo več. Kakšna je bila usoda teh edinih znanih Judov s Hrušice? Na dan, ko so spomladi 1945 »flakovci« – nemški vojaki, ki so imeli postojanko pri karavanškem predoru, le to zapustili, so proti Mežakli postrelili večino streliva. Po njihovi zapuščini so se sprehodili radovedni fantje Janez Frelih, Tone Preželj (to je njegov spomin, ki mi ga je povedal), Vebrov Janko in Pintarjev Ivo. Pobrali so še kakšno žarnico, žico, orodje, večje naprave pa so bile poškodovane. Le Pintarjev Ivo je na silo poskušal dobiti smodnik iz polnega večjega patrona. Počilo je in Ivo je obležal hudo ranjen in tam umrl. Pri tem je šrapnel ranil v obraz Vebrovega Janka, ki je ves krvav stekel domov. Ivov brat Franci je takoj pritekel, a ni mogel nič pomagati.

Drugi tako žalosten dogodek se je zgodil po juliju 1945, ko je na rebri nad karavanškim tunelom in nad potjo, ki pelje k Čušu, počilo. Bila je zelo glasna detonacija. Obstali smo na našem dvorišču pri zadnji železničarski hiši pred tunelom in zaslišali obupne krike. Na pomoč je klicala Hajsingerjeva Zora – ubilo je njenega malega sinčka Romana. Kaj je našel in kaj je počel, ne bomo nikoli izvedeli. Le Zora se je kmalu za tem izselila v Avstralijo. To sta bili zadnji žrtvi, po katerih je segla kruta roka zadnje svetovne vojne že v svobodne dni. Tako je ugasnilo življenje dveh dečkov, katerih se že dolgo ne omenja, vendar ju je škoda, saj bi lahko veliko dosegla.

Leta 1945 smo po vrnitvi iz internacije dobili stanovanje na Hrušici, ne v Vili, kjer so nam Nemci vse zaplenili, temveč v prijazni hiši nad tunelom. Moja mama, brata Marjan, Miloš in jaz smo se vrnili z revno prtljago iz lagerja Gunzenhausen. Vse naše premoženje je izginilo. Oče se je vrnil z drugim transportom kasneje, ker je bil v bolnici v Bambergu in je bil zelo bolan. Dobili smo sicer prazno, a pobeljeno stanovanje. Imeli smo kuhinjo s tekočo vodo in lijakom, dve sobi in zidan štedilnik – kakšno razkošje! Le stranišče je bilo skupno. Dobili smo tudi vrt z jablano, drvarnico, v kateri so bili zajčniki in prostor za kokoši, samo da teh ni bilo kmalu. Klinarjev Hinko nam je prinesel štiri zajčke. Ali veste, da zajčki najraje jedo deteljo in medvedove tace? Hitro smo malo obdelali vrt in posejali, kar se je dalo. Prvo leto ni bilo dosti od tega, pa vendar. Zato pa je bilo bolje drugo leto in naslednje. Mama je šla v Beograd obiskat brata in od tam prinesla kurja in gosja jajca. V mali niši pod štedilnikom se je zvalilo pet gosi in štiri putke. Vsi po malem smo skrbeli za to farmo, ki je dala kasneje meso, jajca, puh in perje za vzglavnike. Jabolka z naše jablane so bila za štrudel in marmelado, seveda, če je bilo kaj sladkorja. Mama je znala vse koristno obrniti.

Ker smo se v juliju 1945 številni vrnili iz pregnanstva, je bilo težko za hrano. Ni bilo še kart in točk. Tako sem stala na dvorišču za Ocepkom in z ostalimi Hruščani čakala, da so pripeljali kruh, ki ga je delil Janša. V vrsti pred menoj je stal slok mladenič z valovitimi temnimi lasmi in delilec kruha mu je rekel: »Ti Bergantov ne dobiš kruha, doma Zofki povej, da toliko časa ne bo nič, dokler ne pride Štefan iz Nemčije«. Mladenič se je zravnal, se zastrmel v delilca in brez besed odšel. Na njem se je videlo, da je lačen. In prav ta tihi, ponosni in resni fant je čez leta postal moj mož. Njegov oče Štefan Preželj se je vrnil šele konec leta iz Leipziga in je takoj po vrnitvi dobil službo, vse pravice, prevzel tudi kako funkcijo in postal kapelnik hruščanske godbe na pihala. Vračanje razseljencev, posebno iz vzhodnega dela Nemčije, kamor so Nemci preselili številne železničarje, je bilo težavno.

Papa so premestili v kurilnico v Novi Gorici. Ker tam še ni bilo stanovanj za družine, smo drugi ostali na Hrušici. Na karte smo dobili vsega po malo, krušno moko, pa koruzne moke malo več. V šali smo govorili, da se nam ta že skozi nos praši. Mleka tudi ni bilo oziroma le za najmlajše otroke. Dobra kosila so bile enolončnice, če je bil notri košček mesa. Zelo dobra je bila juha iz neolupljenega krompirja, razrezanega na polovičke, z malo zabele in primerno osoljena. Dodelili so nam posteljne mreže, izdelane pri Sablatniku na Jesenicah. Nanje smo potem s tal preložili v vojaške celtne naphano suho listje in seno. Kasneje nam je nekdo povedal, da ima nekaj našega pohištva neka ženska, prijateljica gestapovca na Jesenicah. Res smo dobili nazaj mamino spalnico iz češnjevega lesa. Jedilniški mizi je odžagala dve oblini, ker ji ta ni šla v malo bivališče pod Mežaklo, ko se je morala umakniti iz lepega stanovanja v mestu. Tam smo našli očetovo vodno pipo – nargilo in mamino kobaltovo šatuljo, seveda brez zlatnine. Na

pike se je dobilo malo tekstila. Kakor vsi drugi smo tudi mi predelovali oblačila, podirali in na novo pletli jopice in nogavice. Vsem je šlo enako težko. Če se ti je posrečilo v Zapužah dobiti surovo domačo volno, so jo potem pri Wagnerju v Radovljici prebarvali. V lekarni sem kupila vato in po nasvetu in s pomočjo vodnikove žene Ajše sva z njenim vretenom posukali neenakomerno nit in iz te sem spletla jopici za moji deklici. To pa se je dogajalo že po letu 1949. Pa še teta iz Avstralije nas je presenetila in razveselila s paketom oblačil in mehko avstralsko volno.

Mlajši povratniki iz taborišč in še nekateri drugi, ki med vojno niso imeli možnosti šolanja, so takrat dobili priložnost došolanja. Na Koroško Belo smo hodili največ peš, tam so nam predavali profesorji Munih, Ukmarjeva, Ažbe in še nekateri. Omogočili so nam opravljati izpite za 4. razred gimnazije. Stavbo gimnazije na Jesenicah je zasedala jugoslovanska vojska. Le v pritličju v levem kotu šole je bil na razpolago razred za enoletno šolo za gospodarstvo in gospodinjstvo. Direktor je bil Blaž Potočnik s Koroške Bele. Tudi to šolo sva obiskovali in uspešno zaključili z Grzetičevo Micko. Na obe šoli smo hodili s Hrušice, z Dovjega, z Jesenic in iz Gorij. Z veseljem smo se učili. Mladi fantje s Hrušice so se v počitnicah zaposlili na visoki stavbi železnice in g. Drnovšek jim je dal kopati in sejati pesek na savskem produ. Na peščini so skupali globoke jame in ob prvem neurju jih je zalila voda. Tako so nastali tolmunji. Na tem poslu so bili tudi fantje, ki niso imeli ne dela ne službe. Lesen most preko Save je po nevihti trpel, saj se je nanj ujelo marsikaj, kar je priplavalo in se zagostilo za nosilce. Treba jih je bilo razbremeniti. Če si hodil po njem, se je podajal in škripal.

Fantje so morali kmalu k vojakom, dekleta pa smo si povečini poiskala službe. Najprej sem dobila delo na krajevnem uradu na Hrušici, nato pa na tožilstvu in nazadnje v Bolnici Jesenice. Predsednik krajevnega urada je bil Franc Črnologar, v gospodarskem odboru pa sta bila Ciril Klinar starejši in Janez Rabič – Vovšovc. Prizadevali so si za prenovitev mostu čez Savo. Skrbeli so za delitev UNRA paketov in obleke, ki je po RK prišla največ iz Amerike.

Doma sem v prostem času prepisovala besedila za nastopajoče igralce na domačem odru, t.j. pri Ocepku. Hodili smo na razna udarniška dela, kakor kopanje vodovoda na drugi strani Save, pospravljali po ruševinah. Čistili smo staro opeko za popravilo bivše konjušnice ob karavanškem predoru, ki je prazna zevala že dolgo časa. Prav na tem mestu je bil kasneje postavljen novi dom, ki služi organizacijam in zadnji čas še otroškemu vrtcu. Največ pa je vredna dvorana z odrom in družabnimi prostori. Duša teh del je bil zagotovo Aleks Gusev.

V letih 1947 in 1948 je bil predsednik Kulturnega društva Svoboda – Štefan Preželj. Jaz sem bila nekaj časa tajnica. Mladina je bila takrat zelo aktivna. Imeli smo sestanke, predavanja (neprijjubljena VKPB) in mitinge. Nastopali smo na odru, takrat še pri Ocepku. Marjan Smrekar, Micka Grzetičeva in jaz smo bili poklicani na Jesenice, kamor

je v gledališče prišel predavat Jože Teran, ljubljanski kulturnik in gledališki režiser, o igri, gibanju na odru, mimiki, izgovorjavi. Profesor Sadar je še dopolnil o lepoti slovenskega jezika, glasnosti govora in o kostumih ter oblačenju nasploh. In pravilo – nikoli ne kaži hrbta proti dvorani. Slušatelj je bilo več, še iz drugih amaterskih gledališč. Najbolj uspešna je bila Slava Korošec Marošević. Kasneje je dosegla mnogo uspehov, najboljša pa je bila v igri: Dom Bernarde Albe. Ni še tako dolgo, ko je bil na Jesenicah Andrej Inkret, književnik in gledališki kritik in je izrazil priznanje njeni igri v gledališču na Jesenicah. Na Hrušici so bile takrat igralka Rina in Helenca Kavalarič, Micka Grzetič, Mohoričeva in jaz. Igral je tudi Smrekarjev Marjan, ki je kasneje prestopil na Jesenice in bil zelo dober v Šilerjevi drami Kovarstvo in ljubezen. Pod vodstvom režiserja in igralka Ivana Erjavca smo v letih 1947 in 1948 uprizorili igri Deseti brat in Finžgarjevo Verigo. Nato igra Analfabet, Škapinove zvijače, Raztrganci (zgodba iz partizanskih časov). Najbolj pa mi je uspela vloga mlade deklice v žalostni zgodbi z naslovom Triglavska roža (to ni spevoigra Planinska roža). Zamenjala sem obolelo Neumanovo Vero. Po predstavi na Dovjem nas gledalci zaradi ganjenosti skoraj niso spustili z odra. Po igri ni bilo mogoče iti domov. Nekateri so se odločili in šli peš na Hrušico, nekatere pa so nas prenočili na klopih pri Potokarju. Med igro je sledila in priskočila na pomoč šepetalka Vida Jamšček, ki je tičala v malem jašku na koncu odra, pokrite s strešico in s slabo lučjo. Tudi hruščanski oder je imel tako napravo. Priprave na igro ali skušnje so potekale zvečer, pozno v noč, tudi do druge ure zjutraj. Mi smo bili po koncu hitro doma, režiser Ivan Erjavec pa je moral ponoči domov skozi temen Kopavnik na Jesenice, oz. Murovo. On nas je vodil pri izbiri kostumov, ličil obraze in nameščal lasulje. V igrah je sodelovalo tudi več izkušenih igralcev, kakor Nande Mikula, Štefan Preželj, Ambrožičev Tonček in še nekateri. Včasih je bilo naporno, ker je bilo treba drugo jutro v službo. Če je igra uspela, je bilo toliko bolj lepo in veselo. Spominjam se babice Tepinove, ki je imela vedno svoj stol v sredini prve vrste. Ni zamudila nobene predstave, pa tudi sicer je bila dvorana polna do zadnjega kotička. Igre smo tudi večkrat ponavljali. Pri Ocepku v dvorani smo imeli tudi pravo plesno šolo. Učitelj je bil kasnejši mož Strmškove Milke. Njegovega imena se ne spominjam. Pri pouku je bil dosleden in nas je naučil plesati valček, angleški valček, fokstrot, rašplo in tudi polko. Pri učenju smo bili na začetku malo sramežljivi, nato pa je bilo vse v redu.

V letu 1949 sem se poročila in moj mož Tone se je priselil k nam. Ja kam pa drugam, saj takrat ni bilo novih stanovanj. Poročil se je še moj brat Marjan in tudi njegova žena je prišla k nam. Družina se je povečala s šest na osem članov, ko sva dobila hčerki Nadjo in Mirjano. Bilo je neverjetno. Vse je potekalo v nekem sožitju, mirno. Delili smo si delo, prostor in čas po nekem nenapisanem pravilu. Takrat smo v službi delali od šestih zjutraj do dveh popoldan in tako sem lahko razbremenila mamo in sama naprej poskrbela za moji dve deklici. Razveseljevali so nas mali dogodki. Mala dvoletna Nadja je na

dvorišču dobila košček kruha, namazan z marmelado. Imeli smo hudo kokljo z gručo piščančkov, katere smo ravno gledali. Naenkrat se je v Nadjo zaprašila koklja, jo podrli na tla in ji odkavsnili kruh ter z njim zbežala za vogal, piški pa za njo. Ko je Nadja prišla do sape, je na tleh sede povedala, da »ni kluha«. Otročka v naročju lahko potolažiš, dobi nov kruhek in solzice se posušijo. Še se je dogajalo. Mimo so prignali krave pa tudi ovce. Prišel je muc. Sosedovim je ušla koza in se zagledala v malo Mirjano, ki takrat ni še niti dobro hodila. Koza je sklonila glavo, pospešila in z rahlim sunkom prekucnila punčko na tla tako hitro, da ni bilo mogoče posredovati. Verjetno se je koza hotela le seznaniti in jo pozdraviti, ker je še naprej stala tam in prijazno gledala v malčico. Ko sta v letu 1953 prijekala na svet še dva fantiča, naš Borut in Marjanov Marko, je postalo težavno in res pretesno. Naslednje leto je družina Preželj le dobila stanovanje na Jesenicah. Prejšnja leta niso pomagale ne pisne in ne ustne prošnje niti trkanje na razna vrata. Pred nekaj leti je Janez Palčič poskrbel za lepo srečanje Republikancev železničarjev na Hrušici in naša mama Leopoldina Mareš je bila takrat najstarejša železničarka. Doživela je 97 let. Prej smo bili mi pri njej, zadnja leta je bila ona pri nas na Jesenicah. Povedala nam je, da so bili zanjjo najlepši časi prav takrat, ko smo bili skupaj in ko so bile punčke in fantje še majhni. Pa saj poznate tisto otroško pesmico o mami »nima zlata pa je vendar vsa zlata«. Mami moja, hvala ti za vse!

Družina Preželj okoli leta 1958
(Last A. Preželj)

Tisto hišo nad tunelom so pred dvema letoma podrli. Sedaj stoji tam nova stavba, večja, višja, vsa v steklu in v barvah sladoleda. Pa kaj? Mi hranimo slike preproste železničarske hiše s številko 64 in sliko lesenega stopnišča z grobo tesano ograjo, ki je vodilo v naš takratni topli dom.

Življenje v Restavraciji

Zakaj smo naši večstanovanjski železničarski hiši tako rekli? V času gradnje karavanškega predora je bila v letih od 1901 do 1906 v stavbi restavracija za delavce, ki so gradili predor. V njej pa so bila tudi stanovanja za osebje restavracije. Na hiši je bil velik napis v nemščini »Restavracion«, ki je bil viden, dokler niso stavbe porušili. Jedilnica je bila v prizidku stavbe, kjer sta bili ob vhodu na vsaki strani po ena blagajna.

Del, namenjen jedilnici, so porušili že leta 1937 zato, da je železnica za svoje stranke lahko postavila pralnico in drvarnice. Vsa ostala stavba pa je bila preurejena za stanovanja: dve dvosobni, šest enosobnih in dve mansardni stanovanji. V njih so stanovale naslednje družine: v pritličju: šestčlanska družini Malavašič in Sitar, petčlanska družina Strmšek in devetčlanska družina Palčič in v prvem nadstropju: sedemčlanska družina Škrabl, devetčlanska družina Kopitar (za njo štiričlanska družina Mausar), osemčlanska družina Štolcar (za njo štiričlanska družina Gajser), šestčlanska družina Podbršček (kasneje sedemčlanska družina Pintar). V mansardi pa je živela desetčlanska družina Marinčič, kasneje pa tričlanska s priimkom Družnik in dvočlanska s priimkom Tarman.

Vse stranke, čeravno številčne, so se med seboj dobro razumele. Gojili so zajce in kokoši. Kopitarjevi so redili še prašiča, Malavašiči in Škrabli kozo, Štolcarjevi pa kravo in čebele. Ob košnji smo otroci Štolcarjevim pomagali pri spravilu sena in ob zaključku dela dobili kos rženega kruha z medom, kar je bila prava poslastica. Otrok moje starosti je bilo dosti, zato nam ni bilo nikoli dolgčas. Igrali smo se »risentanc«, »zbijanje kože«, »škarice«, »skrivavca« ... ali pa na »malem plac« pasli koze, pekli krompir in na mreži še jabolka, ki smo jih narabutali v Čušovem gaju. Pozimi ali ob slabem vremenu pa smo se igrali na skupnem hodniku hiše, saj nam domislic za različne igre nikoli ni zmanjkalo. Ime hiše Restavracija je ostalo do konca oziroma do rušenja stavbe, pralnic in drvarnic.

Restavracija leta 1949
(Last J. Palčič)

»Pr` Palčič so pa šival«

Mama Alojzija, rojena Unetič v Sajevcah pri Kostanjevici leta 1889, se je šiviljske obrti izučila leta 1906 v Kostanjevici pri Krki, kjer je kot pomočnica delala do leta 1910. Takrat se je poročila z Janezom Palčičem, ki se je rodil leta 1879 v Prekopi pri Kostanjevici. Po nekaj letih sta se zakonca preselila na Bled, nato na Jesenice in kasneje na Hrušico. Stanovanje sta dobila v Restavraciji, kjer je mama že kmalu odprla samostojno šiviljsko obrt in jo opravljala do začetka druge svetovne vojne leta 1941.

Družina Palčič leta 1936
(Last J. Palčič)

Obrt je pričela s šivalnim strojem znamke Gritzner in eno vajenko. Ker je bilo dela vedno več, je nabavila še drugi stroj znamke Singer. Oba takrat novejša šivalna stroja sta že imela okrogle čolničke namesto podolgovatih, ki so bili značilni za starejše izvedbe strojev. Prvi vajenki, ki sta pri Alojziji Palčič ostali tudi po izučitvi obrti, sta bili Milka Strmšek in Anči Mesotič. Kasneje so se pri njej izučile še Danica Lipovšek, Minca Lakota, Radica in Vida Štefe, Minka Levstik, Elvica Feldin ter hčeri Anica in Ivanka. Moji sestre sta nato delali pri mami kot redni šiviljski pomočnici. Ostale pa so pomagale le občasno, ko je bilo dela več ali pred prazniki. Največkrat je prišla na pomoč Milka Strmšek, saj je bila naša sosedka. Vse vajenke, tudi tiste, ki so se učile le nekaj mesecev, so bile iz železničarskih družin. Praktični del zaključnega izpita so opravljale pri šiviljskih mojstricah na Jesenicah, Lampičevi in Medjevi. Teoretični del izpita pa so morale opraviti pri Obrtni zbornici v Kranju. Vajeniška doba je trajala tri leta ob obrtni šoli, ki so jo obiskovale enkrat tedensko. Plačilo, odvisno od vrednosti in količine opravljenega dela, pa so prejemale ob sobotah. Takrat so bila nekaj let moderna plisirana krila, zato je bilo treba v blago vlagati posebne od 1 do 3 cm široke metalne »šince«. Ko so bile »šince« vložene, je bilo treba blago še vlažno zlikati, da je nastal »plesir«. Likalniki so bili še na oglje, ki ga je dobavljal oglar Šturm z Dovjega. Uporabljali so se tudi likalniki z železnim vložkom, ki so ga segreli v štedilniku na trda goriva. Ker se je dogajalo, da ljudje niso imeli denarja za plačilo šiviljskih uslug, so predvsem na kmetih plačevali z dostavo raznega materiala, kot so drva, krompir, zelje in repa. Nekaterе stranke so sešita oblačila prevzele osebno, drugim pa so bila dostavljena na dom celo na Jesenice. Ker je bilo delo opravljeno kvalitetno in v dogovorjenem roku, ga je bilo vedno dovolj. Predvsem pozimi je mama za vse sodelavke ob koncu sobotnega dela pripravljala tople ocvirke in domač bel kruh,

kar je bilo tudi priznanje in nagrada za vestno opravljeno tedensko delo. Ob sobotah pa je bilo ob zaključku del treba še poribati lesen pod. To sta navadno opravili domača šivilja in ena od vajenk.

Ob vhodu v hišo je bila na levi strani pritrjena tabla z napisom »Šiviljstvo Palčič Alojzija«, ki ga je s tušem in ostrorobimi črkami zapisal brat Ernest. Železnici je mama zaradi opravljanja obrti v železničarskem stanovanju plačevala po 7,5 din letne takse, ki jo je pobiral obhodnik proge in zabeležil v posebno knjigo. Ko se je s pričetkom druge svetovne vojne mamino šiviljstvo zaključilo in je bila družina Palčič leta 1942 izgnana v Nemčijo, so s pročelja hiše odstranili tudi tablo z napisom »Šiviljstvo Palčič Alojzija«.

Janez Palčič

»Po fasngo smo pa hodil u Lublano«

Železnica je imela v času kraljevine Jugoslavije v večjih mestih svoje nabavno-prodajne zadruga. Ena od teh, ki se je imenovala »Naproza« je bila na Masarykovi ulici 15 v Ljubljani. Njen naslov je na stavbi viden še danes. V dvonadstropni stavbi so bili poleg centrale za vse slovenske železniške trgovine v podaljšku skladiščni prostori z nakladalno rampo in dostavnim tirom. To mi je povedal nekdanji hišnik Pertot. Tu pa je imela kasneje sedež ena od samostojnih enot Železniškega gospodarstva Ljubljana, kjer sem služboval v letih od 1971 do 1985.

Zaradi težkih življenjskih razmer so ob pomanjkanju hrane in drugih vsakdanji dobrin slovenske železnice pomagale svojim zaposlenim. Nekatere železničarske družine so se pomoči redno, druge pa vsaj občasno posluževale. Pri nas, Palčičevih, je bilo takole:

Z mamo sem še majhen redno vsak mesec odhajal po nakupih v Naprozo. Za prevoz sva koristila brezplačne železniške vozovnice »temporerke«. Vsakokrat sem komaj dočakal, da se bom spet peljal z vlakom. Ker je bila to takrat velika ugodnost, sem bil kar malo važen. Mama je imela s seboj nabavno knjižico za vpisovanje nakupov in cen. Kot spremljevalcu mi je vedno kupila za 50 par bonbonov – »cenzelce in štofelce«. Očetu so vrednosti mesečnih nakupov odtegovali od plače in obračunavali letne obresti, katere smo vnovčili za izredne nakupe čevljev, blaga, ... Tako je potekalo vse zelo točno in preprosto. Drobne nabavljene stvari sva naložila v »rajzekorbo« ali v pleten kovček, ostali naročeni material pa so naložili v zaboj, ki se je zapiral s ključavnico – obešanko. En ključ je imela stranka – lastnica zaboja, drugega pa trgovina. Po nekaj dneh so ga naložili na poseben tovorni vagon (G-voz) in ga kot pošiljko pripeljali na odstavni tir postaje na Hrušici. O dostavi so bile stranke pravočasno obveščene, da so ga lahko odpeljale domov, spraznile in praznega vrnile v vagon naslednji dan. Vse je potekalo brez napak in pomanjkljivosti po ustaljenem »železniškem vrstnem redu«.

Kruh, pranje in še kaj

Za prehrano se je na kmetih v glavnem uporabljalo tisto, kar se je pridelalo na polju. Nekaj ravníc ob strugi Save je bilo bolj rodovitnih, ostala polja pa so obrodila skromno in so bila primerna le za krompir, repo, peso, korenje in manj občutljivo zelenjavo (zelje ipd). Na boljši zemlji so kmetje sejali ječmen, oves in pšénico. Daleč nazaj so tam gojili tudi lan, iz katerega so pridobivali laneno olje in lan za oblačila. Z zemljo so ravnali skrbno in zavzeto, da jim je čim več vrnila. Kar so sejali, so tudi želi. Kjer so posadili krompir, niso pričakovali, da bo zrasla pšenica. Po žetvi so snope posušili in s tolkali - cepci najprej ločili zrno od klasja, nato pa s prepihavanjem na vetrnikih (mlini) odstranili plevé. Tako pripravljeno zrnje so mleli v Rogarjevem mlinu pod Hibjem. Mlin je delal le, kadar je bilo dovolj vode ob jesenskih nalivih, niso pa smeli biti premočni. Ko so ukinili Rogarjev mlin, so zrnje vozili v mlin, največkrat v Mošnje. S konjem so zjutraj odpeljali zrnje, zvečer pa so se vrnili z moko, otrobi in dokupljeno moko za potrebe družine. Gospodinje so k jedem iz moke dodajale krompir, da so porabile manj moke (pr. krompirjevi žganci). Z razvojem železnice so moko dovažali železničarji iz drugih krajev Slovenije in Jugoslavije.

Kruh so ljudje zelo cenili. Zavedali so se, koliko dela je bilo vloženo, da so ga lahko jedli, in bilo ga je vedno manj, kot so ga potrebovali. Po pripovedovanju je bilo največ kruha na Hrušici v času gradnje železniškega predora. Delavci so imeli menzo v Restavraciji, stavbi pred bloki ob sedanji trgovini. Tam je bilo ob vsakem obroku toliko narezanega kruha, da ga nikoli ni zmanjkalo. Pojedli so ga, kolikor so hoteli, nikoli pa preprodajali ali vrgli v pomije in smeti. Kljub različnim narodnostim in kulturnim navadam je bil kruh svetinja za vse. Bil je simbol standarda in kdor kruha ni spoštoval, tudi sam ni bil spoštovan. To je veljalo še precej v naše čase, potem pa se je z drugimi vrednotami tudi pomen kruha manjšal.

Gospodinje na kmetijah so imele kmečke peči, kjer so pekle tedenske večje peke. En hlebec so po potrebi spekle v »roru« štédilnika, ki ga je ogrevalo kurišče štédilnika. Gospodinje so v »ror« postavile »pleh« (posodo) s kruhom ali potico. Tako so pekle manjšo peko tudi gospodinje v ostalih družinah, za večje peke pa so imele skupne peči. To so bili posebni objekti s pečjo, prostorom za vnos in izvoz kruha ter s prostorom za kurjavo. Tri skupne peči so bile; prva pri Vili, stavbi zanimive arhitekture, ki so jo imeli frančiškani in iz katere so skupine pohodnikov konec tedna hodile do Dobršnikovih slapov. Pot je imela izklesane stopnice, zabite kline in napeljane jeklenice. Vsak teden je iz Ljubljane pripeljal vlak posebne vagoné s temi pohodniki. Druga peč je bila pred Republiko. To je bil prostor sedanje trgovine in tam je peklo največ družin. Republika je bila verjetno prva republika v stari Jugoslaviji, ime pa je dobila zaradi raznolike sestave prebivalcev. Tretja peč je bila med Špitalom in predorom. Vsaka peč je imela obešeno

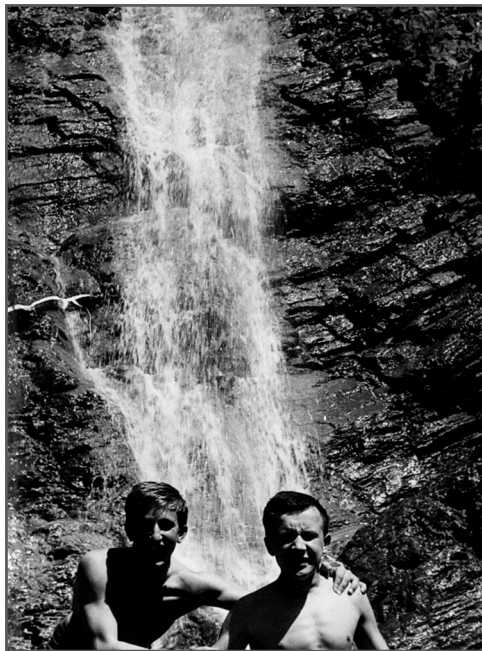
tablo, na katero so s kredo vpisovali vrstni red peke. Kruh so gospodinje zamesile doma in ga ob najavljeni uri prinesle v peč. Vsak je moral poskrbeti za butaro in polena, da so peč pravočasno ogreli in pripravili. Pri skupnih pekah so gospodinje opravljale in imele so vedno najnovejše informacije. Moški, ki so skrbeli za kurjavo, so bivakirali po interesnih skupinah v treh gostilnah, kjer so z raznimi dodatki oplemenitili zgodbe z novimi resnicami. Vsake toliko se je našel kdo, ki je gospodinjam ponagajal, na primer na tabli je pobrisal vpisano in pripisal novo ime. Nastala je zmeda in povzročitelj je neprizadeto opazoval razvoj dogodkov, potem pa v gostilni med smehom opisoval reakcijo gospodinj. Za vsako peko in peč so bili potrebni rekviziti; mentrga za zamesitev testa, peharji za vzhajanje testa, burkle, leseni lopar za vsajanje hlebcev, železni lopar za izvzem pečenih in leseno strgalo za žerjavico. Pečen kruh je gospodinja zložila v shrambo. Nikoli nismo smeli jesti vročega kruha. Pri nas doma sta hlebec vedno načela mama ali ata. Z nožem sta nanj naredila križ in ga razpolovila. Vedno smo morali pojesti načeti del hlebca do konca, preden smo načeli novega. Kruh od ene peke je moral trajati cel teden in, kakor se spomnim, bolj je šel h koncu, boljši je bil. Kruha nismo nikoli metali stran. V trgovinah ga ni bilo in bil je pomembna redkost ter dobrina bogatih in revnih.

Vodovodno omrežje po hišah ni bilo tako razvejano kot sedaj, a smo vseeno skrbeli za higieno. Vsaka hiša je imela vsaj eno pipo z mrzlo vodo. Toplo vodo pa smo imeli v kotliču štedilnika in potrebno je bilo biti z njo varčen, ker je bila količina omejena. Če se nismo mogli umiti z mrzlo vodo, smo v lavorju pripravili mlačno in s pomočjo mila, ki je bilo tudi redkost, odpravili umazanijo. Konec tedna smo se ponavadi skupali v večjem škafu ali žehtniku, ki je služil tudi za pranje perila. Težko si je zamisliti tiste pogoje in skrb za higieno takrat v primerjavi z današnjimi časi, ko se lahko skopljemo takoj, ko nam je nekoliko vroče. Pa ni bilo zato nobenega slabega vonja okrog nas, le nekoliko bolj smo dišali po ljudeh, namesto po dišavah, s katerimi sedaj obdelujemo telo. Prav na področju higiene, umivanja telesa in pranja perila je bil v gospodinjstvih dosežen največji napredek. Gospodinje so danes razbremenjene napornega in v vseh vremenskih pogojih potrebnega pranja. Ko ni bilo pralnih strojev, so imeli v gospodinjstvih velike lonce - piskre za kuhanje perila, škafe za namakanje, žehtnike za splakovanje, ribežne - nazobčane dile za drgnjenje in gladke dile za spiranje, »tolkane« za tolčenje po perilu in seveda gospodinjine roke, s katerimi je obdelovala perilo. Spirala ga je toliko časa, da je od njega tekla čista voda. Na vasi so prale na koritu za napajanje živine na tistem delu, kjer je voda tekla ven iz korita, da ne bi slučajno milnica zašla v vodo, ki jo je pila živina. Poseben prostor je bil tudi v Grabnu pri Krvavc. Roja, ki je tekla iz predora, je bila bolj ugodna za pranje, saj je bila nekoliko toplejša, pristop do nje pa dokaj lahek. Za pranje so hodile tudi k potoku Dobršnik, nekatere pa so prale celo v Savi. Na Roji in na Grabnu sta bili skupni pralnici, ki pa nista prav zaživele, saj ju je prehitelo razvejano

vodovodno omrežje in pralni stroj. V nekaj letih je razvoj spremenil star način umivanja in pranja. Danes verjetno porabimo za te namene kar preveč vode. Zaenkrat sicer ni težav. Vode, ki prihaja iz Peričnika, je dovolj. Ob gradnji cestnega predora je presahnil bogat studenec na Belem polju. Ostajajo pa še izklopljeni studenci iz starega omrežja, ki bi nekoliko posodobljeni lahko dajali vodo. Pa tudi nekaj manjših studencev veselo žubori na našem območju. Ni se bati, da se ne bomo mogli umivati.

Bili so časi, ko je skozi Hrušico peljalo več vlakov kakor avtomobilov. Ko je zapadel sneg, je cesta ohromela, a ne za dolgo. Dolinci z Dovij, Mojstrane in Belce so do Plavža (kapelice) s konji vsako zimo vozili lesen plug. V vpregi je bilo okoli 20 konj, plug pa je bil tridelen. Ko je bilo manj snega, ga je plug lahko le odrival s ceste, pri večji količini in ko je šlo v klanec, pa so plug regulirali, da so konji zmogli breme. Vodniki konj - furmani so morali imeti s seboj seno in žito, da so konje med pluženjem tudi nahranili. Običajno je bilo to pri gostilnah, da so se tudi sami okrepčali in ogreli. Pluženje se je pričelo že med padanjem snega in bilo je veličastno videti in slišati skozi šumenje ter padanje snežink toliko konj v vpregi. Cesta in okolica je bila polna vonja po konjskem potu, vmes pa so klici furmanov ter hrzanje konj opozarjali na težaško delo. Ko so se vračali proti domu, so kakšnega konja celo opili z v vino namočenim kruhom in tako pomagali, da so šli hitreje proti domu.

Fantje smo radi uganjali norčije. Pazili smo, da nismo namerno delali škode, a se ni vedno izšlo. Takrat tudi sami nismo bili zadovoljni s svojimi dejanji. Najbolj so trpele mame, ki so morale poslušati pritožbe drugih. Kar nekaj stvari mladi ne bi smeli početi, ker smo se spravljali v nevarnost. A kaj ko pa je veljalo, da nisi bil Hruščan, če nisi šel po frančiškanski stezi ob slapovih Dobršnika, in to takrat, ko je bil ta bogat z vodo. Druga naloga je bila, da si se na smrekovih vejah podričal po Češnevcu. To je bil strm travnik, po katerem so kosci morali imeti dereze, da so ga lahko kosili. Na gladki pokošeni travnati površini smo potem sedli na veje in dobili veliko hitrost. Če nismo bili previdni, smo v izteku obtičali med grmičevjem ali pa v kakšni bukvi. Imeli smo srečo, da se nikomur ni nič zgodilo.

Fantovsko preizkušanje v soteski Dobršnika
(Last J. Kobentar)

Še nekaj drugih norčij je bilo in vsaka je lahko svoja zgodba: zbiranje denarja na poti na veselico. Vsak je moral narediti tisto, kar je naredil vodja. Na primer, v mimohodu grabljic na travniku je vodja zavpil, slekel hlače in pokazal rit. Tisti, ki ni tega ponovil, je moral dati solde v skupno denarnico. Spuščanje žabe v hiše skozi line za zračenje. Nočno prenašanje skladovnic drv od ene hiše k drugi. Vlečenje denarnice izza plota. Nočna zamenjava krav med sosedi. Obešanje konjskega lojtrnega voza na vrh kozolca. Podtikanje oglodane kosti ali težkega kamna k malici v nahrbtnik. Petje zbadljivih podoknic. Navidezna šranga in fantovščina. Rabutanje češenj, jagod idr. Vlivanje vode namesto žganja v popotnico. Podtikanje slepca v grabljičin žep z robcem. Vmešanje odvajala v pijačo. Zavezovanje kljuke vhodnih vrat. Mašenje dimnika. Skrivanje predmetov, ki so jih domači pozabili zunaj. Nameščanje strašila iz buče in drgnjenje s kolofonijo po na oknu pripeti dreti. Če se je kdo hudoval zaradi vseh norčij, pa zamere ni bilo. S televizijo, zlasti pa z računalniki so te navade odšle v pozabo in jih tudi večina sedaj ne bi več razumela.

Pajerjeva gostilna leta 1940
(Last J. Tarman)

0 gostilnah na Hrušici

Že v času gradnje dvotirnega železniškega predora skozi Karavanke, med letoma 1901 in 1905, je Hrušica živela živahno življenje, saj je bilo že takrat odprtih nekaj gostiln. V času pred drugo svetovno vojno pa so bile na Hrušici štiri gostilne, in sicer pri Ocepku, pri Krivcu, pri Kostanjšku in pri Pajerju. Vse so stale ob takratni glavni cesti, ki je vodila od Rateč in Podkorena v Ljubljano in naprej.

Ocepkova gostilna Pod klancem je imela v leseni verandi pokrito kegljišče ter veliko zidano poslopje z dvorano in odrom. V njem je Sokolsko društvo uprizarjalo igre, prirejalo zborovanja in športne aktivnosti za moške in ženske vseh starosti. Gostilničar Karel Ocepek je vozil velik motor znamke Harley Dawidson, njegov sin Drago pa motor znamke BMW. Pod klancem je stala tudi gostilna in trgovina pri Krivcu, pred vasjo pa so imeli v gostilni Pri Kostanjšku večji prostor, kjer so lahko plesali.

Na vrhu Klanca sta mati Frančiška in oče Jožef Pajer okoli leta 1935 kupila gostilno od gostilničarja Majčnika. Menda naj bi ta gostilna obratovala še pred Napoleonovimi časi. Starša sta jo že kmalu prenovila. Podrla sta zgornji del stavbe in ga rekonstruirala. Ker je bila mama zelo energična in je imela še smisel in veselje za gostinstvo, je bilo v gostilni prijetno vzdušje. Mama je izhajala iz devetčlanske družine in je že kot desetletna pomagala v gostilni na Polici pri Grosupljem. Odrasla je svojo gostilniško pot nadaljevala v Bohinju, kjer je dobila delo v gostilni preko časopisnega oglasa. Kasneje in do leta 1935 je delala še pri Markeževih na Jesenicah. Oče Jože je prišel na Jesenice iz Šenčurja, ker je dobil delo v železarni Kranjske industrijske družbe. Delal je v grapi martinarne. Ker je leta 1935 sodeloval pri delavski stavki, je kot odpuščen moral ostati doma. Podjetna mama se je takrat oprijela prave ideje. Ob gostilni sta postavila leseno verando za nedeljske pleske. Obiskovalcev se je vsako nedeljo kar trlo. Peš preko travnic so prihajali večinoma z Jesenic. Z nami je skoraj desetletje živel bratranec po mamini strani Maks Kočmar, ki je prišel v uk v trgovino na Jesenice. Pozneje je delal v cevarni, v železarni KID. Zelo dobro je igral na diatonično harmoniko in je kot samouk na tekmovanju ljubljanskega velesejma osvojil tretje mesto. On je vsako nedeljo od tretje ure popoldan do polnoči in čez igral našim gostom. V gostilni so plesali tudi do ranega ponedeljkevega jutra ob glasbeni zasedbi z diatonično harmoniko, kitaro, violino in basom. Z nami v hiši je živela tudi natakarcica Fani in za njo Kati. Kati je bila odpeljana v Begunje in nato izseljena. Za njo se je izgubila vsaka sled. Mama jo je po vojni preko Rdečega križa iskala, a brez uspeha. Fani pa je zadnja leta preživela v domu za starejše občane v Logatcu. Ob nedeljah smo v gostilni, kjer se je nabralo sto in več gostov, pri strežbi potrebovali še dodatno pomoč. Včasih so plesali do jutra, tako da je marsikdo na delo odšel kar od Pajerja. Sam takrat še nisem bil primeren za delo v gostilni.

Takrat ljudje še niso bili izbirični. Naša kulinarična ponudba je bila naslednja: narezki,

golaž s polento ali brez nje, segedin golaž, hrenovke. Na polnem štedilniku se je komaj našlo prostor za kuhanje vina ali za kaj drugega po naročilu. Za posladek so bile raznovrstne torte in piškoti. Mama je našeto pripeljala na kolesu sama, ali pa ji je kdo pomagal in prav tako s kolesom pripeljal z Jesenic. Avtobusnega javnega prometa pred vojno še ni bilo in tudi telefona nismo imeli. Mama je za nedeljo kar po občutku nakuhala golaž in »segedinar« že v petek ali v soboto. V gostilni smo imeli radio znamke »Blaupunkt«. Ker je bil radio takrat še redkost, je bilo poslušanje poročil in glasbe zelo vabljivo. Imeli smo še biljard, na katerem so gostje igrali vse popoldneve. Avtomobili so bili zelo redki, zato smo občudovali vsakega, ki je prispel k nam z motorjem. Šele po letu 1960 je bilo avtomobilov nekaj več.

V vojnem času so Nemci izvršili Himmlerjev ukaz, po katerem so z ustrelitvijo kaznovali moške, če so kakorkoli pomagali »banditom« partizanom. S transportom v koncentracijska taborišča Rawensbrück in Auschwitz so kaznovali ženske. Tudi otroke so odpeljali v ustrezna taborišča. Kot talca sta bila 27. julija 1942 ustreljena oče Jožef in bratranec Maks. Mama Frančiška je bila odpeljana najprej v kaznilnico v Begunje in naprej v Auschwitz v septembru 1942. Vrnila se je avgusta 1945. Sam pa sem se iz taborišča vrnil septembra 1945.

Nato se je pričelo moje gostilničarstvo in peti razred osnovne šole. Mama je pregledala vinorodne kraje na Primorskem, Štajerskem in Dolenjskem, kjer je naročala pijačo, saj je morala biti že jeseni klet polna vina in drugih pijač. Pozimi je bilo takrat običajno veliko snega. Komunikacije so šle po pošti, prevozi pa po železnici. Moj prvi preizkus je bil, ko sem se s praznimi sodi z vlakom odpeljal do Metlike. Trinajstleten sem se moral pretvarjati, da se spoznam na vina in njihovo kvaliteto. Vse sem srečno pripeljal domov.

Po vojni smo slavili svobodo, ki sva jo z mamo resnično dožela. Jesenice so preplavile množice s Primorske, ki so pod Italijani preživele 30 let (od 1915 do 1945) in so se zato predajali čustvom veselja na različnih festivalih. Veselje pa je bilo, kakor za koga, kar pristno. Mama ni hotela v žebljarno ali sprejeti primerno delo v železarni in je trmasto vztrajala pri svoji privatni gostilni, kar v tistih časih ni bilo zaželeno. Takoj po vojni se je v naši gostilni nekaj časa še plesalo. Partljičeva humoristična igra in film Moj ata socialistični kulak je kar prava parodija na povojna leta. Vedno sem se ji nasmejal, četudi so se mi pri posameznih scenah porodili kisli in mučni občutki. »Da bo socializmu zadoščeno, zaprite vendar že enkrat to gostilno!«, so mi dejali na davčni upravi. Zato smo leta 1961 prenehali z gostilno. Država pa je, namesto da bi pobirala davke, raje ostala brez njih in mami plačevala pokojnino. Sam sem si oddahnil. Ni mi bilo več treba streči do 22. ure in pogosto do 24. ure. Zjutraj pa v službo ob petih, da sem bil ob šestih lahko že za risalno desko. Ob prvi priliki, že leta 1956, sem se namreč vpisal na univerzo v Ljubljani, kjer sem študiral do leta 1961 na fakulteti za strojništvo. Nato sem več let delal v Tehničnem biroju Jesenice kot vodja za tuja naročila oziroma projekte.

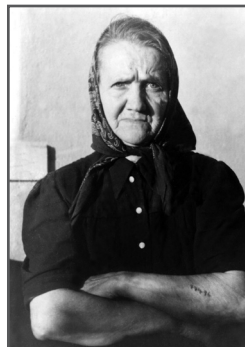
Življenjska zgodba

Frančiške Ambrožič, rojene Iskra

Frančiška je bila rojena 21. januarja 1881 v Bohinjski Bistrici. Njeni starši so se preselili na Jesenice. Zaposlila se je v železarni in se kmalu poročila na Hrušico. V zakonu je imela 11 otrok. Mož Janez ji je umrl leta 1939.

Že ob novem letu 1941 so se pri naši mami oglasili prvi partizani, sodelavci njenih sinov. Od takrat dalje je imela z njimi zvezo cela družina. Njeni sinovi so v tej zimi izvedli dve sabotažni akciji, kar je bilo ob večji izdaji aktivistov usodno za celo družino. Ambrožičeva mama je bila 17. julija 1942 odpeljana v Begunje, kjer je bila zaslišana od gestapa. Ker od nje niso ničesar izvedeli, so jo oklofotali. Že 27. julija 1942 so bili njeni štirje sinovi ustreljeni skupaj s Hruščani na Belem polju pri Hrušici. To je bil nepopisen šok za vse žene in otroke, najbolj pa za Ambrožičevo mamo, ki jih ni nikoli pozabila in prebolela.

Na transport je šla 3. novembra 1942. Z njo sta bili še hčerka Matilda in dve snahi. V Ravensbrück so prispele 15. novembra 1942. Tam so morale najstarejše žene na bloku ves dan plesti nogavice za vojake. V zimi 1943 so pogosto zbiralali slabotne za krematorij. 3. februarja 1944 bi morali poslati 800 obsojenk v Berlin, toda vodstvo, ki je svoje ščitilo, je izbralo 260 Poljakinj, 150 Čehinj in 15 starejših Slovenk ter jih obsodilo na smrt. Kaznjenke iz pisarn so izdale to skrivnost in nastal je pravi upor. Prepeljali so jih v kopalnico, naslednji dan pa so jih v Firstenbergu naložili na živinske vagone in odpeljali v uničevalno taborišče Majdanek na Poljskem. Tu niso bile dobro sprejete zaradi poljskih partizanov in morale so nazaj v Lublin, nato pa v Auschwitz. Tam so bile cele dneve zunaj na dežju in v mrazu do januarja 1945, ko je bilo taborišče razpuščeno. Tako so prišle nazaj v taborišče Ravensbrück le še štiri od petnajstih. Takoj so morale dalje v taborišče Uckermark, od koder so jih postopoma vozili v krematorij. Tri dni so stale bose v kopalnici. Februarja 1945 je z zadnjo skupino prišla tudi naša mama v ograjen blok. Od tu jo je odpeljala naša policajka v novo taborišče, k meni in njeni hčerki Matildi. Tri dni smo jo skrivale in z njo delile svoje skromne obroke. Naša slovenska predelavka ji je pomagala priti v obrat, kjer je šivala manjše kože za kožuhe. Zadnje mesece je tudi k nam pogosto prihajala komisija in odbirala slabotne za krematorij. Mamo smo našminkale in tako je kar dobro korakala mimo njih. Kasneje smo jo skupaj z nekim češkim dekletom, ki je imelo krajšo nogo, skrile v smetnjak. Vanj smo skrile slamarico in jima pripravile ležišče tako, da se ni nič videlo. Tako smo jo skrile šestkrat. Bile smo vesele, da je naša mama preživela.

Ambrožičeva mama
leta 1950
(Fototeka GMJ)

Ko so začeli prazniti naše taborišče, smo zadnje odšle Slovenke. 28. aprila 1945 ponoči smo nepretrgoma hodile 40 kilometrov. Naslednji večer nas je 32 pobegnilo v gozd, kjer smo počakale ruske vojake. Nazaj smo hodile 380 kilometrov. Naša mama je zdržala ves ta napor, a ko smo prišle do železniške postaje, se ni zmogla povzpeti na tovorni vlak, ki je ustavil na postaji. Tudi sama sem sestopila in ostala z njo v zbirnem taborišču. V tem času je v zbirnem taborišču dobila preko 70 turov, ki jih je herojsko prenašala. Mesec kasneje sva se vrnili domov. V žalovanju za sinovi je umrla leta 1956 v starosti 75 let. V spomin nanjo nosi njeno ime vrtec na Hrušici.

Objava

V zadoščenje za oborožene napade, ki so jih banditi v zadnjem času izvršili pri vaseh Birnbaum in Duplach ter za umor policijskega oficirja pri vasi Feistritz, so bile spodaj navedene osebe

ustreljene.

Umorjeni so bili člani zločinskih tolp ali v zvezi z njimi ter so jih podpirali z obvestili, živili itd. odnosno so njih napade omogočili s tem, da so opustili predpisane prijave o njih bi-vališčih in njih delovanju.

Roj.:	Wohnhaft - Stan.:	Ochoren - Roj.:	Wohnhaft - Stan.:
925	Birnbaum	8. 2. 1916	Feldendorf
808	Birnbaum	94. 4. 1912	Terslau
1921	Birnbaum	20. 1. 1922	
1910	Birnbaum	9. 2. 1920	Osnale
1906	Birnbaum	27. 4. 1920	Pristava
1922	Birnbaum	28. 2. 1916	Gr. Marnsburg
1912	Birnbaum	22. 5. 1911	Stain
1904	Asaling	10. 11. 1921	
1912	Asaling	5. 12. 1912	Ochsenberg
1910	Asaling	1. 10. 1920	Ochsenberg
1906	Birnbaum	30. 9. 1917	Leit
1906	Birnbaum	15. 8. 1908	Krumburg
1921	Birnbaum	10. 10. 1906	Krumburg
1914	Asaling	12. 12. 1908	Leit
1918	Birnbaum	10. 6. 1905	Ottersbach
1916	Birnbaum	12. 9. 1909	Krumburg
1924	Birnbaum	8. 1. 1910	Duplach
1922	Birnbaum	20. 1. 1904	Ochsenberg
1911	Birnbaum	28. 5. 1920	Radenstorf
1921	Politz	5. 2. 1920	Ober-Duplach
1911	Karner-Vellach	2. 4. 1923	Ober-Duplach
1921	Birnbaum	12. 5. 1906	Ober-Duplach
1905	Birnbaum	20. 6. 1920	Ober-Duplach
1922	Birnbaum	23. 12. 1920	Raden
1913	Jauerburg	5. 10. 1902	Pristava
1921	Birnbaum	11. 8. 1921	Duplach
1903	Karner-Vellach	13. 2. 1920	Pristava
1909	Birnbaum	10. 6. 1920	Pristava
1892	Birnbaum	17. 7. 1877	Pristava
1899	Birnbaum	21. 10. 1904	Pristava
1913	Birnbaum	19. 1. 1906	Pristava
1922	Birnbaum	18. 10. 1905	Pristava
1922	Birnbaum	13. 9. 1920	Raden
1919	Birnbaum	17. 4. 1912	Leit
1917	Birnbaum	3. 2. 1925	Leit
1912	Asaling	14. 2. 1924	Savile
1911	Asaling	94. 3. 1899	Leit
1907	Asaling	27. 6. 1905	Leit
1904	Birnbaum	20. 8. 1904	Leit
1911	Leit	9. 2. 1905	Birnbaum
1914	St. Veit	8. 6. 1920	Leit
1925	Reppe	94. 3. 1920	Leit
806	Liesing	8. 2. 1906	Ober-Duplach
1926	Jauerburg	17. 9. 1914	Pristava
300			

Razglas o usmrtitvi talcev in spomenik na Belem polju
(Fototeka GMJ)

Za učiteljico so hoteli Cilko Ščavničar

Hrušica je prva dva razreda osnovne šole dobila 1. oktobra 1946. Pred tem so se tudi vsi hrušičanski osnovnošolci šolali na Jesenicah. Kot podružnico jeseniške osnovne šole so jo uvedli na pobudo predsednika krajevnega ljudskega odbora Franca Črnologarja. Prostor je dobila v zgradbi Hrušica številka 5. Pred vojno je bil tamkaj vrtec, za otroke so skrbele nune uršulinke, v letu 1947 pa so ga začasno ukinili.

Prvi učitelj obeh razredov je bil Vendelin Sadar, dodeljen z jeseniške osnovne šole. Pouk je bil dopoldne in popoldne. Že konec oktobra ga je nadomestil Nikolaj Prestor. Z jeseniške šole je prišla še Sonja Klinar Tičar, ki je v začetku novembra prevzela popoldanski pouk v prvem razredu z 31 otroki, konec meseca pa še drugi razred z 29 otroki. Z Blejske Dobrave se je vozila z vlakom. Ob torkih, četrtnih in sobotah je učila prvi razred, ob ponedeljkih, sredah in petkih pa drugega. Vso zimo je bila sama s 60 otroki, bila pa je tudi upraviteljica. Le pri delu pionirske organizacije, v kateri so bili tudi učenci iz višjih razredov na Jesenicah, ji je pomagala Ančka Gašperšič iz vrtca. Februarja 1947 je na Hrušico prišla Cecilija Golc, kasneje poročena Ščavničar. Po enem samem polletju je odšla učiti na Jesenice, a so jo v kratkem času domačini tako vzljubili, da so leta 1952 na občini zahtevali, naj jo dodelijo njihovi šoli. Cilka Ščavničar pravi, da so bila leta na Hrušici najlepša leta njenega službovanja, za številne njene učence pa je bil to najlepši čas njihovega učenja.

Cilka Golc, rojena leta 1925, je mladost preživela na Bledu na Rečici, tako kot štiri sestre in brata. Na družino, mati je bila verna, oče ateist, ima samo lepe spomine. Živeli so skromno, lačni pa niso bili. Po okupaciji leta 1941 se je oče jeseni udeležil ustanovnega sestanka Osvobodilne fronte na Slamnikih, v osvobodilno gibanje pa so se januarja 1942 vključili tudi starejši štirje otroci. Zbirali so hrano, zdravila, oblačila, prenašali pošto. Očeta so v begunjski zapor prvič odpeljali v letu 1942, februarja 1943 pa skupaj z njim tudi otroke Maro, Cilko, Tončko in Francka. Cilka in Mara sta ostali v Begunjah do konca decembra, nato pa so ju poslali na delo k nekima družinama v Salzburg. Jeseni 1944 je Cilka dobila dovoljenje za obisk domačih, od doma pa je odšla med partizane. Februarja 1945 so jo Nemci ujeli blizu Dovjega. Trdila je, da se v Salzburg ni vrnila zaradi strahu pred bombardiranjem in prestala mučenje v Kosovi graščini na Jesenicah. Bilo je zelo hudo, a izdala ni nikogar. Poslali so jo v Begunje, nato pa sredi marca 1945 služiti k neki gestapovski družini v Badgastein. Domov je prišla 15. junija 1945. Ni pa se vrnil Francek. Ko mu je oče ob odhodu v partizane rekel: »Francek, pa merkaj se, da ne boš padel,« je fant odvrnil: »Če padem, vem, zakaj bom.« Kot kurirja so ga ubili domobranci nekaj dni pred svobodo. Star je bil 17 let.

Dvajsetletna Cilka Golc je morala po koncu vojne najprej na Bledu v penzionu Svoboda prevzeti skrb za nastanitev sirot iz Bosne, ki so med vojno izgubile starše in domove.

Bili so shirani, slabo oblečeni, nekateri niso vedeli, kdaj so bili rojeni. Zanje je iskala tudi nadomestne družine, enemu pa so večleten dom dali tudi Golčevi. Junija 1946 je zaključila pedagoški tečaj, konec novembra pa jo je ministrstvo za prosveto poslalo učiteljevat v Litijo. Učitelj je bilo toliko, da zanje ni bilo pravega dela. Lahko je le spremljala pouk drugega razreda. Sedela je na »kolmkišti«, spala v delno izpraznjeni skladiščni sobi ter enkrat na dan jedla v delavski menzi. Za plačilo stroškov je prodala smuči, ki jih ji je naredil oče kolar.

Hotela pa je učiti, zato je prosila za premestitev. Na Hrušico je prišla februarja 1947. Dodelili so ji drugi razred z 29 učenci. V obeh razredih so bili otroci različnih starosti – od letnika 1935 do 1940. Za nekaterimi so bile hude stvari. V vojni so izgubili starše ali druge sorodnike, bili so v taboriščih ... »Tako kot Ančka Gašpersič sem najprej stanovala v gostilni Pajer, nato pa, gostilna je bila pač zame draga, pri družini Kavalar. Prostor sem dobila v predsobi spalnice njihove hčerke Rine, poročene Brun. Kavalarjeva mama mi je dala kosilo, drugega pa nisem rabila. »Počutila sem se odlično«, se spominja Ščavničarjeva. Takrat je vodila tudi nadaljevalni tečaj za delavsko mladino. Z novim šolskim letom sta bili s Klinarjevo premeščeni v jeseniško osnovno šolo, kjer je prevzela drugi razred, poučevala pa tudi zgodovino v popoldanski obrtni šoli. V letu 1949 je bila premeščena na Okrajni komite ljudske mladine Slovenije in je delala v pionirski organizaciji. Jeseni je za leto dni odšla v Beograd na izobraževanje za delo v mladinski organizaciji. Sledilo je poučevanje na Jesenicah, aprila 1952 pa je bila spet na Hrušici. Po upokojitvi učitelj je zakonec Razinger je šla namreč skupina Hrušičanov na občino in zahtevala, da jim dodelijo učiteljico Golc, že poročeno Ščavničar. In je prišla. Do konca šolskega leta se je z vlakom vozila z Bleda, kar ji je vzelo veliko časa. V spominu ji je ostalo, da ji je nekoč eden od učencev posodil sani, da je pravočasno prišla na vlak. Nato pa so šli Hrušičani zaradi nje tudi na Bled. Na tovornjak so naložili njeno opremo za kuhinjo in spalnico ter jo prepeljali na Hrušico, kjer sta z možem Ivom dobila v šolski stavbi spalnico, kuhinjo in shrambo, iz katere je naredila pisarno. V istem delu sta stanovala še Razingerjeva. V hodniku so imeli skupno vodovodno pipo z lijakom in stranišče. V podstrešju so stanovali Slivnikovi.

V pritličju je bila velika učilnica, v kateri je tedaj že potekal pouk za štiri razrede. Cilka Ščavničar je dopoldne učila prvi in drugi razred, Janez Pristavec, ki se je z

Cilka Ščavničar z učenci leta 1953/54
(Last Silva Jan, rojena Gradišnik)

vlakom vozil iz Radovljice, pa popoldne tretjega in četrtega. Da so pouk lahko izpeljali, se je pričel ob sedmih. Najprej so učenci drugega razreda sami imeli dve uri pouka slovenščine in računstva. Sledili so skupni predmeti, kot spoznavanje narave in družbe, risanje, petje in telovadba, za oba razreda. Učenci drugega razreda so zatem odšli, učenci prvega razreda pa nadaljevali pouk. Ščavničarjeva je nekajkrat po dva tedna, ko je šel Pristavec na izobraževalni tečaj, imela kar vse štiri razrede. Ko je avgusta leta 1952 rodila sina Iva, ji je Pristavec uslugo vrnil. Porodniški dopust je trajal tri mesece. Ko se je čez leto dni rodil sin Stevo, jo je nadomeščal Dušan Prestor. Porodniški dopust je izkoristila le do konca septembra (zaradi karantene zaradi otroške paralize tedaj sicer ni bilo pouka), ker nikogar niso dobili za nadomeščanje.

Učilnica je bila skromno opremljena. Učil skoraj ni bilo. Veliko je bilo odvisno od iznajdljivosti učiteljev. Cilka je naročila dva Cicibana. Enega za to, da je iz njega izrezovala slike in jih lepila na papir, da je bilo videti kot plakat, učilo. Naredila je tudi učilo za poštevanko. Oba Cicibana je plačevala sama. Učitelji so plačevali tudi barvice, ki so jih potrebovali za šolo. Določeni učni program je včasih razširila. Starejšo vaščanko je prosila, da bi šolarjem pripovedovala o nekdanjem življenju na Hrušici. Gostja je pripoved zaključila: »Ja, otroci, boga zahvalite, da imamo zdaj Tita, da se imamo toliko lepše!« Ravno tistega dne je pouk spremljal šolski nadzornik, ki pa se na to ni odzval. Vaščani so prinesli in predstavili razne stare predmete, nekdo jim je pripovedoval o gradnji karavanškega predora. Šolski nadzorniki so prišli večkrat, šola pa je glede pouka dobivala le dobre ocene. Šolarji so tekmovali v znanju, pa tudi v pomoči drugim. »Vsak odvišen dinar so otroci dajali v poseben fond in s tem denarjem je deca obdarila revne učence«, je ohranjeno v šolski kroniki. Velik poudarek je bil dan solidarnosti, tovarištvu, ljubezni do domovine, učili so jih, da se ne sme tožariti. »Na roditelskih sestankih sem predstavila dogajanje na šoli in kakšni so učenci. Vendar na splošno. O imenih nisem govorila. Skušala sem biti pravična do vseh. Pri nekaterih otrocih, ki niso znali dovolj, sem včasih tudi malo zamižala. Vedela sem, da je doma križ, ker oba starša pijeta,« pripoveduje učiteljica. Šola je imela tudi veliko krožkov. Pri tehničnem ali modelarskem krožku so med drugim iz lepenke delali vlakce in aviončke. Filatelistični krožek je vodil Stane Zugwitz, pomagal mu je Rus Aleks Gusev. H krožkom so hodili tudi starejši šolarji. Imeli so risalni in čitalni krožek, veliko zanimanja je bilo za šiviljski in pletilski krožek ter krožek za vezenine. Nekdo se spominja, da so ga poslali na letalski tečaj in tečaj za radioamaterje na Jesenice. Bile so tudi razstave. »Največ ur je imela Blenkuševa. Sodelovala je tudi Vidičeva, pomagali pa sta še dve ženski. Tako vrtam po spominu, pa se ne morem spomniti vseh imen«, obžaluje Cilka Ščavničar. Ve pa, da so s šolo sodelovali tudi Janko in Helena Kavalar, Rina in Berti Brun, Klinarjevi, Kobentarji, Palčič, Jug in Blenkuš, bili pa so še drugi. Aprila 1947 so učenci obeh razredov po velikonočnem odmoru uprizorili igro

Bogdan in Slavko gresta na pot. Imeli so tudi božični odmor, nekaj let je bil v učilnici tudi verouk. Kot podmladek pionirskega odreda Ivana Krivca so junija 1947 zmagali na občinskem prvenstvu, ker so najbolje prikazali življenje železničarjev in svoje vasi. Prvo šolsko leto so zaključili s proslavo s tabornim ognjem in podelitvijo knjig šestim najboljšim pionirjem.

K prijaznejši šoli so pripomogle tudi ženske iz AFŽ (Antifašistična fronta žena). Na fotografijah je videti, da zavese v razredu niso enobarvne, ampak s

Podmladek pionirskega odreda Ivana Krivca je najbolje prikazal življenje železničarjev in vas.
(Last Erika Mejač, rojena Črnologar)

cvetličnim vzorcem, vesele. Ob prihodu dedka Mraza so vsi otroci dobili enako veliko papirnato vrečo peciva, bonbonov, orehov in krljev. Med domačinkami so bile tudi Dolenjke in take, ki so se poročile z Dolenjci. Pa so šle z vlakom na Dolenjsko, kjer je bilo moko, jajca in maslo lažje dobiti. Potem so pekle. Zabavni program je bil v kulturnem domu, ki so ga naredili iz nekdanjega železniškega skladišča »na placu«.

Ob sprejemu prvošolcev med pionirje je bila v šoli skromna čajanka. Nadaljevanje je bilo veliko manj skromno. »Veličastno,« pravi nekdanja učiteljica. Spominja se, da so šli od šole do placa v povorki. Mladinke in mladinci z razprostrto široko slovensko zastavo, pionirji in godba. Na placu je bil oder s slavnostnim govornikom. Učiteljica se spomni Lojzeta Kodreta in dodaja: »Kako so se ti mali otroci čutili počaščene! Program je bil seveda v stilu časa, bilo pa je zelo slovesno. Otroci so zaradi pozornosti vaščanov čutili večjo pripadnost kraju kot pa tam, kjer tega ni bilo.« V kraju se je dogajalo veliko stvari. Številni vaščani so šli ob nedeljah z otroki na Mežaklo ali kam drugam, obiskovali so tudi partizanske spomenike. Z vojaškim tovornjakom so šli v bolnišnico Franjo. Otroci so bili tudi na prireditvah, ki so jih pripravljali starejši. Na Belem polju so se skupaj sankali in smučali. Bile so tudi delovne akcije. Odstranjevali so ruševine pred železniškim predorom, čistili so zaraščeno Hrušičansko planino, da so lahko spet pasli živino.

Cilka Ščavničar je v marsičem postala Hrušičanka. Imela je košček vrta za solato in začimbne rastline, tudi ona je splakovala perilo v potoku, ki je pritekel iz predora, voda pa je bila še malo topla. Škaf in voziček ji je naredil oče. Ženske so ji veliko pomagale. Imeli so tudi skupno pekarno z določenim vrstnim redom. Slivnikova Minka je hlebček kruha spekla tudi zanj. Tudi pri varstvu otrok ji je še potem, ko so se preselili na

Jesenice, največ pomagala Minka. Preselitev na Jesenice jeseni 1955 je pomenila boljše stanovanje, življenje vaške učiteljice pa je s tem postalo dosti bolj naporno. Služba (na delavski vlak je šla malo po šesti in se vrnila malo pred štirinajsto uro), gospodinjstvo z dvema otrokoma (decembra 1958 je rodila še hčerko Zoro), pošolske dejavnosti, dopolnilno izobraževanje ... Konec avgusta 1958 je bila na lastno željo premeščena na jeseniško osnovno šolo Toneta Čufarja, kjer je bila do upokojitve marca 1977. Tamkaj je učila tudi dva od svojih otrok. In jima dajala slabše ocene, kot sta si jih sicer po njenem mnenju zaslužila. Da ne bi kdo mislil, da imata »protekcijo« ...

Hrušice, najlepših let svojega učiteljevanja, ne bo nikoli pozabila. Hrušica je bila nekaj posebnega. Odnosi so bili drugačni kot drugod. Korenine njenih železničarjev so bile na Primorskem, na Dolenjskem, na Koroškem, vsepovsod. Cilka Ščavničar meni, da so bili tudi zato tako solidarni. O tem je tudi rekla: »Mislim, da ni bilo šole v Sloveniji, s katero bi vaščani sodelovali tako s srcem. Tako majhna šola, a toliko krožkov! Pomagali smo drug drugemu. Bili smo si blizu. Čutila sem, da me spoštujejo in jaz sem spoštovala njih. Zame je bil vsak od njih nekaj vrednega. Mislim, da so me imeli radi. Kako dobro se mi je zdelo, ko so zahtevali, da pridem k njim in prišli na Bled s tovarnjakom. Tudi moža so sprejeli, ga vzeli za svojega, čeprav je Medjimurec. No, na Hrušici je bil enkrat tudi dedek Mraz.«

Po upokojitvi je pomagala varovati štiri vnuke in vnučkinji, z možem pa sta postavila počitniško hišo v Radovni. Ogromno sta naredila s svojimi rokami. Ko je bilo dela manj in vreme slabo, je začela delati voščilnice iz suhega cvetja. Ko jo je lani v Radovni obiskalo nekaj njenih nekdanjih šolarjev, je rekla: »To mi pomeni več, kot če bi mi povišali pokojnino!« V spominu na učiteljska leta je tudi nekaj grenkobe. Zaradi mlajših učiteljic, ki so na starejše učiteljice brez učiteljišča gledale podcenjevalno, češ »tečajnice« ... Pa je njena grenkoba odveč. Učitelj je poklic, za katerega moraš biti rojen. Strokovna izobrazba ni dovolj, če ni ljubezni do učenja in če ne znaš najti poti do otrok. Učiteljicam s(m)o takrat rekli tovarišica učiteljica. Cilka Ščavničar je bila oboje. Učiteljica in tovarišica v najlepšem pomenu teh besed.

Prihod dedka Mraza okoli leta 1970
(Last J. Kobentar)

Društveno življenje na Hrušici

Živeli so tako, da so preživeli. Davni predniki so že vsi pomrli. Živeli so v starih hišah, grajenih s kamnom in apnom. Po izgledu so najstarejše hiše stare več kot sto let in so večinoma nizke gradnje. Če pričnemo v smeri zahoda od Jesenic, so le te, po domačem imenu in sedanjem lastništvu, naslednje: Šimnova-Krivic-Branc, Tomaževa-Klinar-nova hiša Rihtaršič, Nočeva-Kobal-Pajer, Robičkova-Baloh-Kavalar, Kajžova-Robič-Trojar, Šmonova-Klinar, Prinkova-Pintar, Rovtarjeva-Polka-Kejžar-Žebre, Kumerdejeva-Tonik-Razinger. Krivčeva-Kobentar, Citrarjeva-Krivic-Tvrdy, Moretova-Ještincek-Ramuš, Jeklnova-Tarman-Razinger, Rogar-Kobentar-Trpin, Rogarjeva-Kobentar, Kavšeljnova-Štefonova-Klinar, Kobentarjeva-Štritof. Gostilna Krivic-Nikolič-Mrvič, Dolžanova (podrta), Jeleničeva-nova-Razinger-Črv, Jurčkova-Puc-Klinar, Šodernikova-Lah-Rupar-Lihteneger, Pocarjeva-Klinar, Krvavčeva-Bizjak. Gostilna Ocepek, Grabnovčeva-Drešček, Brkova-Peterne, Ajtnikova-Čopova-Klinar, Končkova-Robič, Koča-Bizjak, Čušova-Mrvica-Lepin. Pod magistralno cesto so: Kostanjškova gostilna-Posušen, Krekov dom-Vrtec, Majčnikov salon-Dečman-Križman, Majčnikova gostilna-gostilna na Klancu-Pajer, Kavšelnov skedenj-Potočnik (hiša)-Jug, Korenčeva-Smolej, Dolžanova-Podbršček-Zupanc, Lakotova-Jelenič, Matevževa (prodana). Hiše novjših gradenj niso navedene.

Prebivalci Hrušice so večinoma ali pa kar vsi priseljeni. Prvi prebivalci so bili iz časov, ko se je delila grofovsko posest. Drugi val priseljencev je bil verjetno po odhodu Napoleona, in to so naši predniki. Prvi priseljenci so bili Rogarji (Kobentar), Kureji (Branc), Čuši (Mrvica), Robiči (Kavalar). Preživljali so se s poljedelstvom. Orali in sejali so na obdelovalni zemlji. Družine posestnikov so bile zaposlene doma in so se z obdelovanjem zemlje preživljale. Niso pa samo delali in garali, ampak so tudi plesali. V večini hiš je bila doma »frajtonarca«. Med tednom so delali, ob nedeljah pa so se zabavali. Vsako soboto so pospravili in počistili vas, zlasti skednje (senike) in v njih pripravili plese. To je bilo v tistih davnih časih edino kulturno življenje. Strankarske de - javnosti niso poznali. Bili so

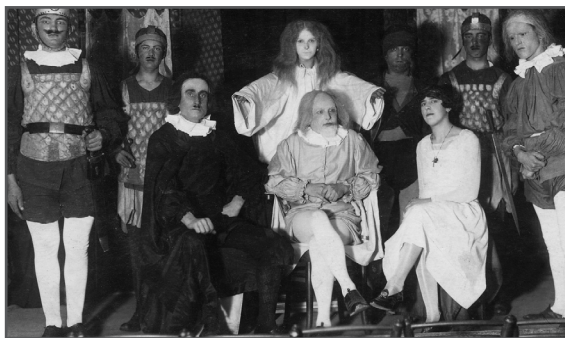

Vaška veselica okoli leta 1930
(Last Justin Černe)

bolj družabni. Moški so ob nedeljah in praznikih kvartali, ženske pa pripravljale vse potrebno za naslednje dneve. Ob nedeljah in praznikih (bili so le cerkveni) so obiskovali sakralne objekte, molili k »Bogu« in se spovedovali o grehih, ki so jih storili med delom, druženjem in na zabavah.

Organizirano kulturno življenje se je pričelo po prvi svetovni vojni. Od leta 1918 dalje so nastale politične stranke in kulturna društva pod njihovim okriljem. Kulturno prosvetno društvo Orel je bilo ustanovljeno okoli leta 1930. Ustanovitelj društva je bila jeseniška rimskokatoliška cerkev. Člani društva so bili versko usmerjeni. Njihov pozdrav je bil

»Bog živi!«. Pokrovitelj društva je bil kaplan Križman. Prostori, v katerih so domovali, so bili last kmetije Dečman. Hišo je od sodišča odkupil kaplan Križman. Člani društva so prirejali igre, večinoma domače in verske vsebine. V tej stavbi, ki se ji je reklo tudi Majčnikov salon, je deloval tudi otroški vrtec. Otroke so varovale in poučevale nune uršulinke. Društvo je med

Gledališka igra Prababica okoli leta 1930
(Last Vida Kastelic)

drugo svetovno vojno prenehalo delovati in do današnjih dni ni bilo več ustanovljeno. Telovadno društvo Sokol je bilo ustanovljeno okoli leta 1932. Domovalo je pri Ocepku. Tu je bila za gimnastične vaje tudi grajena telovadnica. Člani društva so bili iz dela vasi, imenovanega Republika (železničarsko naselje). Njihov pozdrav je bil »Zdravo!«. Aktivnost članstva je bila usmerjena v gimnastično vadbo, nastopanja, sodelovanje v paradah. Društvo Sokol je imelo tudi paradne uniforme s posebno čepico, na kateri je bilo na sprednji strani pritrjeno sokolovo pero. Poleg telovadne aktivnosti se je članstvo ukvarjalo tudi s smučarijo. V zimskem času je društvo prirejalo smučarska tekmovanja v alpskem in nordijskem smučanju. Med drugo svetovno vojno je prenehalo z delovanjem. Okupator je prepovedal aktivnost društva. Po vojni ni bilo več ustanovljeno. Nadomestilo za gimnastično dejavnost pa je bilo po vojni ustanovljeno telovadno društvo Partizan.

Moški pevski zbor - Pevsko društvo Golica je bil samostojen in neodvisen moški pevski zbor, katerega pevovodja je bil Martin Jeram z Jesenic. Imel je vaje v stavbi gasilskega društva. Člani pevskega zbora so bili vaščani in »Republikanci«. Zbor je nastopal na raznih prireditvah po Gorenjski, pa tudi na prestižnih tekmovanjih. Zbor je imel vaje trikrat na teden. Po vsaki vaji so Na klancu, pred Robičkovo hišo tudi zapeli, kar so se naučili. Zbor se je poleg petja ukvarjal z dramsko dejavnostjo. Igre z žalostno in veselo

vsebinsko je prirejal v dvorani pri Ocepku. Režiser Ovsenik je prihajal iz Mojstrane, kasneje pa se je preselil na Koroško Belo. Godba na pihala – društvo Planika je bila ustanovljena leta 1930. Ustanovitelji so bili Štefan Potočnik, ki je bil tudi prvi predsednik, in njegova žena Ana, ki je zastavila svojo doto za nakup instrumentov. Prostor za vaje je imela v Majčnikovem salonu, v vinski kleti, ki je bila last kaplana Križmana. Ustanovitelji so bili še Karel Mikula, Leopold Podboršček in drugi. Godba je nastopala na vseh vaških prireditvah, na raznih otvoritvah in plesnih prireditvah. Med drugo svetovno vojno je prenehala z delom, nadaljevala pa je po osvoboditvi leta 1945. V začetku je bila samostojna, kasneje je delovala pod okriljem gasilskega društva, nazadnje pa v sestavi društva Svoboda. Pihalna godba je nastopala na vseh pomembnih vaških, mestnih in republiških prireditvah. Tekmovalne nastope je imela na raznih paradah, predvsem vsako leto na prvomajskih budnicah. Godba na pihala je prenehala s svojo dejavnostjo po smrti Štefana Prežljaja. Pred vojno, v letih 1935 do 1940, je deloval tudi godalni ansambel. Vodja ansambla je bil Nikolič. Vaje je imel v prostorih gostilne pri Krivicu. Ansambel je z dejavnostjo prenehal že pred drugo svetovno vojno. Njegova dejavnost pa je bila v glavnem vidna na vaških prireditvah.

Na Hrušici je bilo mnogo glasbenikov, ki so igrali na harmoniko. Na diatonično harmoniko so igrali: Zdravko Ambrožič, Franci Zupan, Jože Klemenc, Mirko Kočevár, Štefan in Franci Potočnik, Anton Robič, Ljubomir Razinger, Jožko Bizjak, Miha in Slavko Drešček, Mrvica, Srečo Legat, Janez Mrak, Alojz Purkart, Tonček Ambrožič, Darko Strajnar. Na klavirsko harmoniko so igrali: Slavko Kostanjšek, Franci in Janko Kavalár, Jaka Klinar, Marjan Gasar, Alojzij Langus, Kristijan Kirchmajer, Janez Marinčič. Skupaj je bilo na Hrušici 15 diatoničnih in 5 klavirskih harmonik. Harmonikarji so v svojem okolju zabavali sosede ob večernih urah. Nekateri med njimi so igrali na gasilskih veselicah, ob pustu in povorkah. Največ zabave pa je bilo v gostilni Na klancu – Pajer, pri Ocepku, pri Kostanjšku in v kulturnih društvih.

Prosvetno društvo Svoboda je bilo ustanovljeno po letu 1945. Pred tem je imelo ime Prosvetno društvo Hrušica. Kasneje se je preimenovalo v Kulturno društvo Ivana Krivica in nazadnje Svoboda. Domovalo je pri Ocepku, kasneje pa v na novo zgrajenem domu na vadišču ob karavanškem predoru. V svoji sestavi je imelo dramsko sekcijo, moški in kasneje mešani pevski zbor, godbo na pihala, folklorno skupino in godalni orkester. Glavni vodje sekcij so bili: Štefan Preželj – godba na pihala, Ferdinand Hojak – režiser in pevovodja, Lojze Zajc – godalni orkester, Helena Grzetič – folklorna skupina. Režiserji dramskih del so bili: že imenovani Ferdinand Hojak, Alojz Jug, Janko Veber, Drago Markizeti, Rudi Koprivnik, Ivan Erjavec, Janko Lovše, Andrej Zalokar, Stanka Razingar. Z Jesenic pa so pogosto sodelovali Ciril Vister, Bojan Čebulj in občasno še nekateri. Med najvidnejšimi igralci so bili poleg režiserjev še: Kavalárjevi - Rina Brun in Helena Grzetič, Stane Podlesnik st., Alojz Grzetič, Janko Kavalár, Andrej Zalokar, Dragica Ambrožič,

Karel Mikula, Helena Majnik- Bizjakova, Janko in Dana Lovše, Slavka Gaser, Irena in Egidij Glavič, Pavel Lotrič in Janez Palčič.

V društvenem okviru je nekaj časa delovala še plesna šola. Učitelja sta bila Štravs in Arčon z Jesenic. Društvo je prirejalo proslave, dramske igre, pevske nastope, parade in je bilo pobrateno s prosvetnim društvom Bilka iz Bilčovsa na Koroškem. Ta masovna dejavnost društva je počasi prenehala. Vzrok je bil predvsem v pomanjkanju denarnih sredstev in pomanjkanju kadra. Danes deluje le še Športno kulturno društvo Hrušica. V njegovi sestavi pa je ljudsko pevska sekcija Nagelj, balinarska sekcija in nič drugega.

V kraljevini Jugoslaviji se je praznovalo le ob cerkvenih praznikih. Večina ljudi je obiskovala maše. Ljudje so molili k bogu in poslušali cerkvene pesmi. Druge kulturne prireditve pa so prirejala društva. Ob njihovih obletnicah so prirejali množične plesne, na katerih so ljudi zabavali domači godci – harmonikarji. Po vojni se je vedno praznovalo 1. maj – praznik dela, 8. marec – dan žena, 4. julij – dan borca, 29. november – dan republike ter 1. in 2. januar – novo leto. Posebno praznovanje pa je bilo za vaški praznik 27. julij – dan usmrtitve talcev, vaščanov, očetov in sinov s Hrušice. Danes je v spomin na ta dogodek spominski dan. Vaški praznik je prestavljen na dan odprtja karavanškega predora 18. marec (1906). Na te dneve so društva prirejala proslave. Na vsaki od njih je bil posredovan govor o pomenu teh dni. Redno so nastopali: pevski zbor, godba na pihala in recitatorji. Ob zaključku teh praznov se je plesalo in pelo do jutranjih ur naslednjega dne. Društvo Svoboda je nekaj let sodelovalo s kulturnim programom za dan železničarjev. Praznovanje so priredili na Hrušici v domu Svobode in na Jesenicah v domu Partizana.

Posebno zabavno je bilo življenje ob pustovanju. Vsako leto so mladi fantje pripravili tako imenovan »ploh«. To je bila največja smreka z obronkov »Potoki«. Sredi vasi, pri vaškem koritu pa so ga morala poljubljati mlada dekleta, ki še niso bila omožena. To so počele toliko časa, dokler ni prišel kupec in ga odkupil. Naslednja leta so društva in organizacije, predvsem gasilsko društvo, organizirali pustne povelje. Te so prikazovale aktualne gospodarske in politične dogodke. S povorko so zabavali ljudi od Hrušice do jeseniške železniške postaje.

Tako je bilo kulturno in zabavno življenje vaščanov Hrušice od časov Marije Terezije do današnjih dni.

Hruščanska godba

Godba na pihala je bila ustanovljena leta 1930 in je vse do leta 1941 delovala pod imenom godba Planika Hrušica. Prvi kapelnik je bil krojaški mojster Miha Drešček od leta 1930 do 1941. Po letu 1945 se je na pobudo v vojni preživelih godbenikov oživilo delovanje godbe z mladimi fanti iz Republike. Tako so nas učili spoznavanje not, dure in mole in kako se katera nota imenuje in na katerem notnem črtovju je zapisana. Inštrumentov pa za vse še ni bilo zadosti. Najprej so nam jih vrnili iz jeseniške mladinske godbe, ki je bila ustanovljena med vojno. Nekaj inštrumentov pa so starejši godbeniki med vojno poskrili in jih hranili doma. Tako smo jih imeli za silo toliko, da smo tako mladi kot starejši lahko pričeli s praktičnimi vajami. Torej najprej nastavek, nato kako in s katerim prstom se pritiska na določeno tipko (klapno). To sta nam pokazala klarinetist Franc Noč in trobentač Edi Škrabelj.

Gasilska godba leta 1947
(Last D. Mikula)

S skupnimi vajami smo pričeli na odru Ocepkeve gostilne. Ko se je Ocepkova družina vrnila iz izgnanstva v Srbiji, so nas nekaj časa še pustili igrati, potem pa smo morali z vajami pri njih prenehati. A ker so bili Republikanci dobri ljudje, sta nas pod svojo streho in v stanovanje sprejela tovariš Valentin Tepina in njegova žena Rezka, babica po poklicu. Vadili smo kar v njuni kuhinji. Mama Rezka je vseskozi jokala in brisala solze za sinovoma Lovrom in Tinetom, ki sta bila kot talca ustreljena na Belem polju. Oba sta bila godbenika. Kmalu zatem smo dobili prostore v stavbi Krekovega doma na Hrušici, kjer smo v mali sobici ponovno začeli z resnim delom. Še vedno nas je vodil kapelnik

Miha Drešček. Za njim je kapelniško mesto prevzel odličen godbenik Franc Rihtaršič. Ker je bil strog in natančen predvsem z mladimi godbeniki, se je naša kvaliteta močno izboljšala. Pod njegovim vodstvom smo začeli javno nastopati. Prvič na proslavi na Jesenicah, kjer je bil slavnostni govornik Boris Kidrič; drugič na Dovjem na pogrebu padlega borca Srečka Legata iz Mojstrane in tretjič na pogrebu padlega prvoborca Ivana Krivca v Podkorenu. Na našo žalost pa je spet prišlo do nekakega povelja, da moramo izprazniti sobico za potrebe osnovne šole na Hrušici. Spet smo ostali brez prostora za vaje. Medtem nas je zapustil kapelnik Franc Rihtaršič. Na njegovo mesto je prišel Štefan Preželj, ki je godbo vodil vse do svoje smrti. Našo stisko s prostorom je rešil predsednik gasilskega društva Janez Robič, po domače »Voušouc«. To se je zgodilo s pristankom vseh hruščanskih gasilcev. Potem, ko smo se preselili in prinesli stole, notna stojala, staro omaro za notni arhiv in vsak svoj instrument, smo predsedniku gasilcev v čast in v naše zadovoljstvo odigrali koračnico z naslovom SHS (Srbin, Hrvat in Slovenec). Ko smo jo odigrali, je Janez Robič stopil na oder ter na dolgo in obširno govoril. Na koncu govora pa glasno in veselo nadaljeval:

»Fantje, zdaj imate streho nad glavo. Od danes naprej se bo godba imenovala Gasilska godba Hrušica!«. Sledil je aplavz vseh navzočih. Sčasoma smo dobili še komplet gasilskih uniform. V začetku smo imeli samo stare gasilske kape, ki jih je »zrihtal« predsednik poklicnih gasilcev Železarne Jesenice Ivan Erjavec. Nato smo dobili gasilske bluže in na koncu komplet paradne gasilske uniforme.

Godbeniki smo veliko nastopali ob odprtjih novih gospodarskih obratov, na paradah, ob obletnicah gasilskih društev od Rateč do Bleda, Kranja in Ljubljane, na prvomajskih budnicah. V čast nam je bilo, da smo sodelovali pri sprejemu Tita na Ostrožnem in Okroglici. Godba je imela svojo vlogo tudi ob pogrebih. Ko je bila dokončana gradnja kulturnega doma na Hrušici, smo se preselili v nov prostor. Takrat se je tudi naša gasilska godba preimenovala v Godba DPD Svoboda Hrušica. Pod novim društvenim okriljem smo potem še dvakrat dobili nove uniforme, pridružilo pa se nam je še nekaj mladih godbenikov. Godbo je vseskozi vodil Štefan Preželj, ki je dobil razna priznanja. Po njem je mesto kapelnika prevzel Maks Mavsar, a ne za dolgo. Kmalu je odšel s Hrušice in se ni vrnil, naša pihalna godba pa je razpadla.

Godbeniki okoli leta 1970
(Last D. Mikula)

Nekaj prigod hruščanske godbe

Davorin Mikula je v pihalni godbi na Hrušici, ki se je takrat imenovala Planika, sodeloval že od vsega začetka. Takrat je bil mlad fant pri šestnajstih. Spominja se, kako težko je bilo življenje takoj po vojni, ko ni bilo denarja za najbolj nujne stvari, kaj šele za nakupe instrumentov. Povedal nam je prav zanimive zgodbe:

V Ocepkovi dvorani, kjer je bila telovadnica smo pripravili »ples z zvonom«. V dvorani smo postavili mize, na sredini pa smo pustili prostor za ples. Na okovje od telovadnih krogov smo namestili velik zvon. To ni bil navaden zvon, narejen je bil iz žice in prevlečen s temnim blagom. Bil je tako visok in širok, da sta v njem lahko stala dva človeka. Imel sem nalogo, da sem s pomočjo škripca dvigal in spuščal zvon. Harmonikar Ambrožič Anton in kitarist, neki Mihelič, sta igrala za ples. Pari so se vrteli in če je kakšen priplesal pod zvon ali preblizu njega, sem nanj spustil zvon, plesalec pa je moral ta spust plačati. Pod zvonom se je dogajalo marsikaj, pari so se malo bolj stisnili, ukraden pa je bil tudi kakšen poljub, saj se v javnosti v tistih časih ni bilo spodobno poljubljati. Zvon sem hitro spet dvignil, včasih pa me je nekdo tudi prosil, da naj ga malo dlje zadržim. Prav velikokrat tega nisem počel, ker bi potem zaslužili manj denarja. Do zaključka plesa sem tako ves čas spuščal in dvigal zvon.

Zanimiv je bil »krofov ples«, ki smo ga prav tako organizirali v Ocepkovi dvorani, le da so plesali samo na odru. Pod stropom odra so bile napete žice, nanje pa so bili z vrvico privezani krofi. Tri dni so jih pekle žene godbenikov, samo da jih ne bi zmanjkalo. Med plesom je plesalec dvignil soplesalko tako visoko, da je lahko odtrgala krof, ki ga je soplesalec moral plačati. Vsak odtrgan krof smo nadomestili z novim. Dvigovanje soplesalke je bilo lahko prav zanimivo in zabavno, včasih je kakšno krilo zlezlo preveč navzgor ... Podobno kot krofov ples je bil tudi ples »vinska trgatev«, ko je namesto krofov viselo grozdje. Svojo vlogo pa so imeli »orožniki«, ki so lovili trgače (plesalke) ter jih zapirali v za to pripravljen »zapor«, kjer je sodnik plesalca oglobil. Z zasluženim denarjem od prireditve smo lahko potem nabavili instrumente.

Člani godbe smo pridno vadili in naše igranje je bilo zgledno. Poleg igranja smo morali obvladati tudi korakanje in igranje hkrati, kar pa ni bilo lahko. Korakanje smo vadili tako, da smo se pod vodstvom takratnega kapelnika Štefana Prežlja odpravili iz vasi proti Belemu polju. Vedno, ko je udaril boben, smo morali narediti korak z levo nogo. To ni bilo težko in kar dobro nam je že šlo. Pri vračanju z Belega polja pa je bilo treba zraven tudi igrati. V hipu sem se zmedel in zamenjal korak, pri tem pa sem stopil prednjemu godbeniku na čevelj in mu ga sezul. Ta je tako ostal na cesti, na nogavici godbenika pa smo zagledali veliko luknjo. Ustavili smo se in na glas smejali, njemu pa je bilo zelo nerodno. Našo pihalno godbo so organizatorji Smuka za trofejo svinjske glave redno vabili, da smo igrali na njihovi prireditvi v Črnem vrhu. Do prizorišča smo se peljali z

žičnico, vsak s svojih instrumentom v naročju. Zgodilo se je, da se je našemu bobnarju Slavku odpel jermen, na katerem je imel pripet boben in le-ta je zgrmel v dolino in se skotalil prav do dna. Žičnico so ustavili tako, da je nesrečni bobnar lahko varno izstopil. Podal se je v dolino po boben, a z žičnico v Črni vrh ni več hotel, podal se je kar peš. Na prireditvi smo ga seveda vsi čakali, saj brez njega nismo mogli igrati. Še večkrat smo sodelovali na tej prireditvi, a Slavko se nikoli več ni hotel peljati z žičnico.

Mestno gledališče Jesenice je z igro Dobri vojak Švejk nastopalo na prostem v Begunjah. Za nastopanje vojaške godbe je bila povabljena naša pihalna godba zaradi posebnega melosa, po katerem je bila znana. Igro so večkrat ponavljali in zgodilo se je, da je enkrat izostal basist. Kapelnik je zadevo rešil tako, da je cev ustnika zamašil s papirjem in bas dal čez ramo Tomažu Klinarju, ki se je potem delal kakor da igra. V resnici pa je basovsko vlogo prevzel kapelnik z baritonom. Ob koncu predstave so gledalci čestitali kapelniku, kako nadarjenega in dobrega mladega basista ima.

Davorin Mikula je v dolgoletnem igranju pri pihalni godbi doživel marsikaj in marsikatera dogodivščina mu je za vedno ostala v spominu.

Jože Kobentar

Kulturni utrip

Kulturni utrip je bil povezan z rastjo in razvojem vasi. Kultura vaščanom ni bila tuja. Raznolika sestava vaščanov Hrušice, ki je bila Slovenija v malem, je vplivala na razvoj in raznolikost kulturnih dogajanj. Radi so se udejstvovali in zlasti uživali v nastopih, ko so posamezniki dokazovali svoje sposobnosti in talente. Kulturni dogodki so bili povezani z različnimi življenjskimi prelomnicami, prazniki, delovnimi akcijami in društvenim življenjem.

Krst, sveto obhajilo, birma in cerkvene procesije so bili del kulturnega življenja vaščanov na Hrušici, ki pa se je dogajalo ne v Jesenicah ali tudi v drugih krajih. Pred poroko so bile v navadi fantovščine in deklinščine. Zbor fantov ali deklet, prijateljev ženina in neveste. Organizirali so dogodek, ki so si ga prisotni zapomnili. Ni bil vedno prijeten, a je bilo opravičljivo, saj je bil to del priprave na nepredvidljivo življenje. Ob porokah domačinov je bila »šranga«. Nastopali so domači fantje ali dekleta. Šlo je za odkup neveste ali ženina. Sestavni del »glihanja« so bili zbadljivi govori, postavljanje zagonetnih vprašanj, reševanje ugank, povezanih s politiko in aktualnimi domačimi temami. Sledila je »ohcet«, ki je bila praznik za »žlahto« ter prijatelje ženina in neveste. Muzika vaškega godca ali ansambla je delala vzdušje. Veliko se je pelo in plesalo ter seveda jedlo domače dobrote. Ponavadi so imeli tudi zadolženega za dobro voljo. Ob polnoči so poskušali fantje ukrasti nevesto. Če je uspelo, je bila to sramota in priča je

morala plačati fantom velik znesek, da je dobil ženin nevesto nazaj. Poleg življenjskih šeg in navad so poznali tudi letne in delovne, povezane s prazniki. Tako so za Miklavža največkrat uprizorili igro in sprevod Miklavža s parkeljni in angelčki ter obdaritev otrok. Podobno so pripravili za dedka Mraza le v drugem času in namesto parkeljnov ter angelov so bili spremljevalci oblečeni v živali. Zelo znane so bile pustne prireditve in vlečenja ploha, ki so pomenile priložnost za svobodno kulturno izražanje o aktualnih dogodkih, saj bi bili drugače po taki kritiki mogoče celo kaznovani. Še zelo dolgo nazaj, ko so še krčili gozdne jase in iz lesa pridobivali oglje, je bil to pomemben kulturni dogodek, saj so pri čuvanju tleče kope po ustnem izročilu prenašali zgodbe in prigode, ki bi drugače šle v pozabo. Naporno delo se je občasno končalo z veselico. Igrali so ansambli, sestavljeni iz domačih glasbenikov. Prilagodljivo letnemu času so veselice popestrili z značilnostmi časa, kraja ali aktualnega dogodka. Ob koncu, ko je že močno igral alkohol, so se skoraj vedno oblikovale »prigel« bande. V spopadih je obvezno tekla tudi kri, a hujših poškodb ni bilo. Preventivno so lastniki ograj ob veseličnih prostorih ograje odstranili vnaprej.

Vaški godci so bili pomemben člen vsake zabave. Za določene prireditve so se oblikovali občasni ansambli (trio, kvintet...). V samem vrhu zabavne glasbe je bil ansambel Karavele – zabavna beat skupina v sestavi: Franci Brun, Jani Kavalar, Srečko Langus in Joža Branc. Sodelovanje pri godbi, orkestru, pevskih zborih in folklori ni bilo samo nastopanje, temveč del vzgoje in rasti mladih Hruščanov. Igranje v gledaliških, lutkovnih igrah in recitalih je bilo tudi druženje, učenje slovenščine ter veščin retorike. Širše sta se uveljavila operna pevka Rina Brun, dolga leta članica opernega ansambla ljubljanske opere, in baletni plesalec Franci Ambrožič, ki je nastopal v ljubljanskem baletnem ansamblu in v Franciji.

Ladja Titanic pred gostilno pri Krivcu
(Last J. Tarman)

Pustni sprevodi

Zapisano po pripovedovanju in zapiskih Janeza Palčiča, Antona Beleta, Janka Kobentarja, Borisa Dolžana, Cvete Veber, Janeza Tarmana in Bena Gaserja ter glede na pridobljene fotografije in objave v časopisu Železar.

Zbrana pripovedovanja, zapisi ter slikovno gradivo o pustnih sprevodih na Hrušici kažejo na bogato in dolgo zgodovino. Na žalost je spomin zlasti na starejše dogodke okrnjen, posebej težko ga je dopolniti tudi zaradi dejstva, da je bil arhiv DPD Svoboda Hrušica uničen. Da začetki hruščanskih pustnih sprevodov segajo že v čas med obema vojnama, dokazujejo fotografije iz arhiva Janeza Tarmana, na katerih je prikazana ladja Titanic. Izdelana je bila leta 1937, imela je svojo mornarico (Rudolf Jamšček, Tina Polka, Štefan Potočnik...) ter kapetana Johana Nikoliča. V okviru pustnega sprevoda so ladjo s posadko na poti na Jesenice spremljali tudi njen graditelj Johan Ambrožič, ki se je na pot odpravil s kolesom, Stanko Marinčič s konjem ter v pajaca oblečeni Nace Kaplan.

Po vojni sta organizacijo pustnih sprevodov prevzeli krajevna skupnost in DPD Svoboda Hrušica. Le ti so potekali na delovni dan, vedno pa je bila predstavljena določena aktualna tematika. Pusta skupaj s sprevodom niso vozili, ampak so ga postavili na pustni torek v gostilno pri Pajerju. Tam je potekalo kropljenje, potem pa so ga odpeljali do savskega mosta in ga tam zažgali. Včasih se je zgodilo, da so ga zažgali kar pred vrati gostilne, ob eni od takih prilik pa so se med seboj celo stegli.

Pred pustnimi povorkami so vlekli tudi ploh, in to takrat, kadar se do pusta nihče ni poročil. Smreko so požagali in olupili so lubje. Pustili so le vrh smreke in ga okrasili. Smreko so naložili na posmojke in rtiče ter jo pripeljali s konjem na vas. Ob eni od vlek so izbrali preveliko smreko in se jim je ta zagostila pri Štritof. Če bi jo poskusili spraviti naprej, bi lahko podrla hlev pri Prinku in Šmonovo hišo, zato so jo prežagali na polovico. Ponovno so jo sestavili na vasi, rez pa skrili pod vencem iz smrečja. Program, ki je potekal ob vleki, je bil usmerjen v aktualne dogodke, kritiko politike in določenih vaščanov. Sledila je prodaja ploha, ki ga je ponavadi kupil lastnik žage. Eno leto ga je odkupila Rovtarjeva Minca. Denar so fantje porabili za pustovanje.

Pustni sprevodi so s Hrušice proti Jesenicam krenili tako, da so prispeli tja okoli druge ure popoldan, ko se je zaključila izmena v Železarni. Potekal je do Čufarjevega trga, včasih pa so pot nadaljevali tudi do Javornika. Na poti so imeli postanke pred bolnico, na Plavžu, pred železniško postajo, ob vračanju domov pa še pred Murko. Spremljala jih je policija, ki je poskrbela, da je bila cesta prosta. Dogodka se je vedno udeležila velika množica ljudi, saj je bil vnaprej najavljen preko plakatov. Gledalci so maškare pozdravljali, prinesli so jim pijačo, hrano in denar, kar je bil razlog, da so se maske vrnile nazaj na Hrušico rahlo okajene.

Hruščani so uporabljali za pustne sprevode svoj prapor, ki na žalost ni ohranjen. Vedno je bil obešen na čelu glavnega vozila. Šlo je za rdečo hruško na beli podlagi. Poleg tega so bila vsa spremljevalna vozila opremljena z zastavicami z istim znakom. Prapor in zastavice je izdelala Slavka Gaser. Ko so se pripravljali rekviziti za pustne povelke, je bilo vedno dovolj ljudi za delo in vedno je vladala dobra volja. Rekvizite so večinoma izdelovali sami. Tako je na primer Slavka Gaser šivala obleke, zastave, izdelovala stvari iz papirja... Priprave na pusta so doma tekale približno kakšen teden prej, zunaj doma pa mesec ali več prej. Na »delovišču«, kjer so pripravljali glavne rekvizite, je bilo vsak dan ogromno domačinov, ki so pomagali ali le opazovali priprave. Za vsebino in obseg prireditve je bilo potrebno pridobiti soglasje upravnih organov, ki ga včasih niso izdali. Tako nismo smeli pripraviti mrliških vežic. Večina izdelkov je bila umetniških, saj sta zahtevnejše risbe narisala slikarja Dolika Rudi Reichmann in Bruno Gregorčič.

Na dan povelke so se zbrali na Placu in spremljali maske na Jesenice. Glavni program se je ponavadi odvijal na Čufarjevem trgu. Vključeval je kratek govor glavnih mask, v katerem je bilo povedano, kaj sprevod predstavlja in zakaj so se v tistem letu odločili za izbrano temo. Tematika se je iz leta v leto spreminjala in se je navezovala na aktualno dogajanje v tistem obdobju. Ugotovimo lahko, da ta dogajanja niso bila le splošna (na primer: tanker Naftagas), ampak je šlo tudi za opozarjanje občine Jesenice na pomanjkljivosti na Hrušici (na primer: nova pošta, gradnja blokov...). Nekaterih tem se sogovorniki bolj natančno spominjajo in bodo v nadaljevanju podrobneje predstavljene, druge pa na tem mestu zgolj omenjam (na primer: tramvaj, kit, vesoljska ladja Lajka...), saj o njih ni podatkov. Skoraj nemogoče pa je bolj natančno časovno rekonstruirati, katero leto se je kakšna prireditev odvijala.

Za enega od prvih povojnih sprevodov je bila izdelana raketa in pripravljena na izstrelitev iz izstrelitvene rampe. Sledila je izdelava ladje Partizanka, ki je bila narejena na vozu in so jo peljali na Jesenice s konjem. Na enak način so peljali tudi ladjo Jugolinija. Nato je bila leta 1953 izdelana ladja Golica in s kamionom so jo peljali na Jesenice. Imela je svojo mornarico, na poti jo je spremljala godba. Mornarji na ladji so bili oblečeni v bele srajce, nosili so temne hlače in mornarske kape z rdečo zvezdo. Ladja je bila opremljena s topovi, na dimniku je imela jugoslovansko zastavo.

Cirkus so peljali na treh vozovih s konji, sprevod so spremljali tudi konjeniki. Njegov direktor je bil Franc Kobentar. Na enem vozu se je peljala godba, sedela je na pritrtjenih klopih. Ko je voznik prehitro zapeljal v ovinek, so se klopi z godbeniki prekucnile. Cirkus je imel svojega psa, ki so ga pobarvali na zeleno, ter živalski vrt, ki je bil postavljen na enem od vozov. Na vhodu v živalski vrt je Langus pobiral vstopnino in posamezne stranke spuščal v prostor. Tam je sedel Štefe, ki je v knjigi obiskovalcu pokazal želeno žival. Obiskovalcem je zabičal, da ne smejo izdati, kje so žival videli, saj se bodo pri tem osmešili. Ogledi živalskega vrta so potekali na treh lokacijah in so trajali približno eno uro.

Sprevod Ciganov, ki ga je podrobneje predstavil Janez Palčič v svojem zapisu in ga povzemam pri opisu dogodka, je bil verjetno predstavljen okoli leta 1960. Za omenjeno temo so se izdelovalci odločili, ker so na Jesenicah pogosto obravnavali Hrušico kot »zaostalo« vas. Tako je bilo pogosto slišati, da so Hrušičani Cigani in Hrušica ciganska vas. Maske so se zbrale pred gostilno Očepek in krenile v smeri Jesenic. Povorka je bila razdeljena na dva dela. V prvem delu so bili večinoma cigani. Na čelu povorke je bil Franc Kobentar mlajši. Oblečen je bil v Cigana, s seboj je vodil zeleno pobarvanega psa bernandinca. Za njim so na vprežnem vozu peljali kokoši, race, gosi in zajce ter zadaj privezane koze in ovce. Sledil je bogatejši cigan, katerega masko je predstavljal Janez Palčič. Bil je lepo oblečen, nosil je nakit, predstavljal pa starosto Ciganov. V pletenem vozičku z visokimi kolesi so s seboj peljali tudi ciganskega otroka. V njega je bil zamaskiran upokojenec Tarman. Imel je velike brke in steklenico vina na dudico. Drugi del povorke so sestavljali konjenik v narodni noši, ostale maske, godba na pihala in krajani Hrušice.

Sledila je leta 1965 predstavljena »Misija dobre volje«. Tema se je navezovala na problematiko izgradnje blokov na Hrušici. Na Jesenicah se je namreč pospešeno gradilo, na Hrušici pa ne. Zato so izdelali blok in ga odpeljali na Jesenice, da bi pokazali, kakšnega bodo sami postavili. Glavna akterja povorke, ki sta predstavljala funkcionarja, sta bila Janez Palčič in Tone Zalokar. Oblečena sta bila v temni obleki, na glavi sta imela elegantna klobuka, na oblekah pa kolajne z nagimi ženskami. Pustni karneval na Jesenicah je tisto leto organiziralo turistično društvo v sodelovanju z gledališčem »Toneta Čufarja« in drsalno-kotalkarskim klubom. Prireditev je bila posebej predstavljena v časopisu Železar in Hrušičani so bili za svojo predstavitev posebej pohvaljeni.

Tanker, poimenovan »Naftagas« Hrušica, s katerim so izdelovalci opozarjali na pomanjkanje naftnih derivatov, je bil izdelan leta 1974. Gradnja sedemnajst metrov dolge ladje je potekala najprej pred kulturnim domom, nato pa so jo zaradi velikosti ladje nadaljevali na dvorišču pred Dolžanovo hišo. Po pripovedovanju je bilo tisto zimo lepo vreme in so dela lahko potekala zunaj.

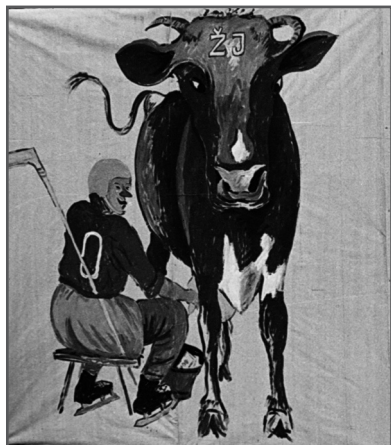

Tanker Naftagas Hrušica
(Last J. Palčič)

Pri delu je sodelovalo veliko Hrušičanov, ki jim je Dolžanova mama kuhala kavo. Za izgradnjo ogrodja ladje so uporabili ostrešje stare Dolžanove hiše. Leseno konstrukcijo so obdali z nepremočljivim papirjem za zavijanje pločevine, ki so ga dobili iz železarne. Ostale materiale, ki so jih potrebovali, so dobili na železnici, krajevni skupnosti in pri krajanih. Tanker je bil postavljen na kamion, ki ga je posodil Janko Kobentar in je bil dva tedna parkiran na dvorišču pred Dolžanovo hišo, da so ga lahko opremili. S samim ogrođjem tankerja so ga tako prekrili, da sploh ni bil viden. Janko Kobentar je pri vožnji gledal skozi luknje, ki so jih izdelali na sprednji strani ladje. Ko je bila gradnja končana, je bila zaradi varnosti izdana prepoved izhoda na cesto, vendar so v končni fazi dovoljenje le pridobili. Sprevod, ki ga je sestavljalo več vozil, je krenil s Hrušice proti Jesenicam do takratnega Titovega trga (današnji Čufarjev trg). Tanker je bil tako velik, da so morali pod železniškim podhodom (pri Palčič) dimnik zložiti, da so lahko nadaljevali pot.

Posadko je sestavljalo od 15 do 20 oseb. Kapetan je bil Janez Palčič, njegov namestnik pa Marjan Gaser. Večino ostalih članov so predstavljali mornarji v modro belih uniformah. Na fotografijah opazimo na ladji tudi dva Arabca in harmonikaša. Poleg tankerja so bili v sprevodu še trije motorji, urejeni v spremljevalne čolne, ki so jih vozili Vlado Dolžan, Luka Zupan in Henrik Slivnik. Na drugem kamionu, ki ga je posodil privatnik Homec z Jesenic, se je peljala hrušičanska godba na pihala. Sprevod je spremljala še hrušičanska policija s svojim vozilom ter posebno torpedno vozilo, ki ga je predstavljala fičko z raketo, imenovano »cenolet«. Vozil ga je Tomaž Klinar. Posebej zanimiv je bil postanek, ki so ga opravili pred Murko na Jesenicah. Na tankerju so imeli gašperček, ki so ga kurili, da se je iz dimnika valil dim. Kuril ga je Marjan Šušteršič in ga je ob tem postanku tako naložil, da se je ladja skoraj vžgala. Leto kasneje so predstavili Železarno kot molzno kravo. Železarna Jesenice je bila edini financer hokeja na Jesenicah in spraševali so se, kje so drugi financerji, ki bi pomagali. Večino rekvizitov so sestavili pred kulturnim domom na Hrušici. Hokejsko halo, ki so jo postavili na Čufarjevem trgu, je vozil s svojim kamionom Janko Kobentar. Iz hale se je občasno pokazal kakšen utrujen hokejist, odigrali pa so tudi hokejsko tekmo.

V letu 1987 se je odvijal eden od zadnjih pustnih sprevodov in je predstavljal staro in novo pošto na Hrušici. Stara pošta je delovala v kraju že v času gradnje železniškega predora, in sicer v hiši,

Del pustnega sprevoda 1975
(Last J. Palčič)

kjer danes stanuje Cveta Veber. Ko je bil predor dokončan, so pošto zaprli. Nato pa se je dolgo časa govorilo, da bo na Hrušici spet delovala pošta, pa se to ni uresničilo. Tako so se Hrušičani odločili, da jo bodo postavili kar sami in jo predstavili v pustnem sprevodu na Jesenice. Izdelovanje obeh pošt je potekalo na odru v Domu. Po delih so ju znosili ven in sestavili. Sprevod je potekal po glavni cesti s Hrušice do Jesenic. V kočiji so se peljali minister za promet, njegova žena ter župnik. Sledili sta obe pošti. Staro pošto, na kateri je bil napis »Prvi predor – prva pošta v Republiki«, so peljali na vozu z vpreženim konjem. Novo pošto z napisom »Drugi predor – nova pošta v KS Hrušica« so peljali s kamionom. Spremljevalci so bili oblečeni v stare in nove poštarke obleke. Sledil je še en kamion, ki ga je peljal Anton Bele, posodilo pa podjetje Elim. Na njem je bila godba, ki je ves čas spremljala sprevod. Za pustne sprevo so imeli posebne uniforme, predelane železarske delovne obleke, okrašene z barvnimi trakovi in kape. Glavni program se je odvijal na območju za današnjo Abanko. Janez Palčič je predstavljal ministra za promet, Slavka Gaser je bila njegova žena. Slednjo, ki je bila oblečena v sposojeno obleko iz gledališča, so na dan spreveda prišli kar v službo iskat. Minister je imel govor, nato pa je Kaplanov Stane, ki je bil župnik, staro pošto zaprl in blagoslovil novo. Kaplan je imel v mašni knjigi podobice nagih žensk, ki jih je delil med gledalce. Janko Veber je bil stražnik, ki je stražil ministra in njegovo ženo.

Z organizacijo pustnih sprevedov so počasi prenehali, še posebej, ko je zaključil s sodelovanjem predsednik krajevnne skupnosti in idejni vodja Berti Brun. Pustovanja so spet obudili leta 2000 člani društva Ruševci, ki so se za to odločili na enem od svojih sestankov. Današnji pustni sprevedi se razlikujejo od nekdanjih zlasti po tem, da potekajo le po Hrušici, vključujejo prevoz pusta in se odvijajo na sredo. Pust leži v nekdanji gostilni Kopitar do srede popoldne, nato pa ga naložijo na prikolico, ki jo pelje traktor. Sprevod predstavlja še ena prikolica, na kateri je predstavljeno določeno aktualno dogajanje (na primer: papa mobil, hokejska hala, Piranski zaliv ...), spremljajo pa ga tudi ostale maske. Izpred gostilne krene sprevod do »vasi« in nato proti Belemu polju. Požig pusta se izvrši na mostu pri gostilni.

Minister pošte Hrušica z ženo
leta 1987 (Last J. Palčič)

Zimski športni utrip

Hrušica je majhna vasica v vznožju Karavank, ki so v svoji raznolikosti dokaj prijazne za smučarske terene. S predorsko povezavo je vas dobila odprto okno v svet, nove prebivalce železničarje in, zaradi bližine Jesenic, tudi vedno več železarjev. Ob staroselcih z vedno veliko otrok so rasle nove družine v novem delu vasi. Za mlade je bila vas s »placem« za igre z žogo, dobrimi smučarskimi tereni v Karavankah, tekaškimi tereni za Savo in skakalnicami pri Kureju center sveta. Vsi mladi smo se ukvarjali s športom, celo alpinizem nam ni bil tuj. Vedno nas je bilo dovolj za posamično in ekipno tekmovanje. Ob tem, da je bilo vsako tekmovanje druženje in zabava, si vedno upal, da boš lahko šel na večja tekmovanja.

Naravnih terenov za alpsko smučanje in tek ni bilo treba spreminjati. Vijuganje z Rožce ali nižjih delov do vasi je bilo pravi užitek, saj teren ni bil zaraščen z drevjem in grmičevjem. Tek po poteh Mežakle in ob Savi proti Mojstrani je z raznolikostjo terena kar sam vabil. Z daljšimi skoki na domačem terenu se je pričelo z izgradnjo skakalnic pri Kureju. Obe sta bili Bloudkovi mojstrovini.

Fantje so pred drugo svetovno vojno vsako zimo najeli lovsko kočo na Visokah in od tam smučali po okoliških terenih ter do Rožce. Nagib je omogočal, da so se pripeljali prav do vasi. Dnevna smuka od Rogarjevega rovta do vasi ni bila nič nenavadnega. Seveda pa je bilo treba vedno priti na hrib peš, če si se potem hotel zapeljati v dolino. Pa ni bilo problemov! V času Jugoslavije, ko je bilo prepovedano hoditi v obmejnem pasu, smo s smučanjem nadaljevali in z graničarji sklepali kompromise. Kadar pri tem nismo bili uspešni, so nas znali tudi z naperjenimi puškami pregnati v dolino. Tudi vklenili so nas. Če smo vse lepo uskladili, smo prespali v pastirski koči na Hruščanski planini, če ni bilo ključa, pa tudi v kravjih jasliah v hlevu.

Življenje na vasi je bilo ena sama kondicijska priprava. Mladi smo po potrebi doma in na kmetijah veliko fizično delali, poleg tega vsak dan igrali nogomet, hodili v hribe in tekali za Savo. Vrhunsko pripravljen si bil, če si pretekel od Hrušice proti Mojstrani, naprej v Radovno in Zgornjo Krmo, se pri garažah

Smučarska skakalnica pri Kureju
(Last Vladimir Dolžan)

bivših kraljevih oblastnikov obrnil in pri Psnaku zavil na lovsko stezo, se nato povzpел na planoto Mežakle in se čez Peske spustil na Hrušico. Lahko pa si se najprej povzpел čez Peske na Mežaklo, se spustil v Radovno in nadaljeval v Krmo. Tu si se obrnil in vračal domov preko Mojstrane.

Takrat sneg ni čakal zime. Zapadel je že proti koncu jeseni. Vsi smo ga težko čakali in smo že med sneženjem teptali vaško pot. Najprej otroci, potem pa še starejši. Prišli smo vsi, ki smo imeli kakršno koli opremo, ostali pa so se razporedili ob vaškem koritu kot gledalci. Prva vaška tekma je imela predvsem stilistični značaj. Še dolgo se je potem razpravljalo o najizrazitejših pozah in figurah. Sneg ni skopnel, zato smo pot uporabljali za sankanje, celo podaljšali smo jo. Z vrha Kavšl novega tala jo je izdolbel ata s konjem in tremi hlodi. Nekateri so se vozili z doma izdelanimi coklami ali lesenimi drsalkami. Ob preveliki hitrosti jih je ustavljal vogal Ramušove ali Hemne hiše, včasih celo vaško korito. Za smučanje smo steptali terene Zavoglom in v Krancah. Največ smo smučali alpsko, nekateri pa so tudi tekli in skakali. Smuči niso imele mase na drsni površini, takšnih z robniki pa je bilo malo. Večina je imela jesenove smuči iz domače delavnice. Tudi palice so bile lesene in narejene kar doma, leskove, otroci železničarjev pa so imeli bambusove. Vezi so bile »bindunge«, bolj napredni pa so imeli boljše kot so »rufi«, »kandahar«, »bilkštajn« in »lato« z dolgim jermenom za fiksno pritrjene čevlje na smuči. Čevlji so bili večnamenski, v osnovi za hojo in visoki do gležnja. Kape, rokavice in puloverji so bili spleteni doma, lepi in topli. Bund v glavnem nismo poznali in le malokdo jo je imel. V hudem mrazu smo zato čez volnen pulover oblekli kar »reklc«. Nekoliko boljšo opremo so imeli tisti, ki so bili pri klubu - včlanjeni v klub. Nekateri so boljšo opremo dobili od turistov, eden je bil celo tak junak, da jo je odtujil z vlaka. Smuči je vrgel skozi okno, turist je ostal brez, on pa je med nami izstopal. A tudi s tako opremo smo smučali in tekmovali.

Za vsako tekmo smo morali smučem posvetiti posebno pozornost že dan prej. Najprej smo drsno ploskev polakirali z nitrolakom. Nanašali smo ga z vato, ovito v gazo. Nanos je moral biti tanek in večkrat ponovljen. Ko se je lak posušil, smo ga premazali s svečo. Kdor je imel doma parket, si je lahko privoščil, da je za močno južen sneg uporabili parket pasto. Drugi smo z likalnikom na oglje na drsno ploskev nakapljali svečo in jo potem zalikali. Na koncu smo vse zgladili s pluto in krpo. Smuči so tako postale zelo hitre, toda maža se je kmalu izrabila. Vsakodnevni trening je bil dobra osnova za tekmovanja. Vso zimo nismo počeli drugega, kot hodili v šolo, se smučali in sankali, zvečer pa so starši morali pregreti premrle dele teles. Skoraj ni bilo dneva, da ne bi komu zanohtalo. Med seboj smo vedno tekmovali in natančno smo vedeli, v kateri disciplini je kdo najboljši. Po vaški selekciji smo se udeleževali tudi pravih tekem, največkrat na smučišču v Španovem vrhu. Sneg so poteptali Rovtarji in člani smučarskega kluba z Jesenic, ki so tam trenirali. Takrat še ni bilo sedežnice, le na delu od sedanje srednje postaje do

vznožja samega vrha je bila vlečnica. Tekma v Španovem vrhu se je za nas Hruščane pričela že pred 5. uro zjutraj, ko smo doma še v temi pozajtrkovali. Črno kavo projo z nadrobljenim kruhom in včasih jajce na oko je bil topel obrok za cel dan. V nahrbtnik smo dali pollitrsko steklenico kave, kos kruha in par jabolk. Ob 5.30 smo imeli zbor in prišli smo z vseh koncev vasi. Kljub raznim mladostnim nesporazumom smo bili pri športu enotni. Štartali smo od korita za napajanje živine. Spotoma smo pri Minci pobrali Kaplana. Po uhojeni stezi, po kateri so skoraj do Štrukla pozimi hodili graničarji, smo šli skozi Plavški Rovt čez Graben, mimo Udamča, po poti vse do cerkve in naprej po cesti do sedanje spodnje postaje žičnice, kjer je bil v Rovtah ob obilici snega navadno start tekme.

Če pa je bila tekma v Španovem vrhu, smo jo ubrali mimo Kopišarja do koč. Od Hrušice do smučišča je bilo kar nekaj hoje, zato smo vsake toliko časa počivali. Dokler je bilo temno, je zadišalo po žganju, ko se je zdanilo, pa smo lahko videli, da so se starejši krepčali z žganjem. Hodili smo dve do tri ure. Iti na tekmo je bilo nekaj posebnega, peljati se z vlečnico pa v tistih časih ena od redkih priložnosti. Na startu so nam razdelili številke, s svečo smo še malo pogladili smuči in potem je šlo zares. Včasih se je zgodilo, da je kdo od nas v svoji kategoriji dosegel dober rezultat. Če je bila sreča, smo se po tekmi še nekajkrat zapeljali z vlečnico. Vmes smo pojedli kruh in jabolka, popili kavo in že se je skupina Hruščanov zbrala za odhod. Drug za drugim smo odbrzeli s hitrostjo, primerno za tiste čase, v dolino. Vmes sta bila tudi dva majhna vzpona in potem zadnji spust proti domu. Nazaj je šlo veliko hitreje, kar prehitro smo prispeli v vas. Na pragu hišnih vrat sem odpel smuči in brez besed v kuhinji sedel za mizo, kjer mi je mama dala čaj in v »roru« čaka joče kosilo.

Vsakodnevno smučanje, hoja in tek so izpilili telo, gradila se je hruščanska trma in vzbujala se je želja po novem in po doseganju športnih uspehov. Izmed mnogih so nekateri postali vrhunski športniki, ki so tekmovali na olimpijskih igrah, svetovnih, evropskih in srednjeevropskih prvenstvih, državnih in republiških prvenstvih. Skupaj z drugimi dobrimi tekmovalci so se udeleževali memorialnih tekmovanj v Jugoslaviji (Dražgoše, Mavrovo, Igman, Mrkopalj) in bližnji okolici Hrušice (teki v Radovni, kurirski smuk na Pristavi).

Športa brez športnikov ni. Da pa je nekdo lahko postal vrhunski športnik in uspešen tekmovalec, je potreboval podporo staršev, dobro delo v klubu ali športnem društvu z dobrimi funkcionarji, organizatorji in sponzorji. Ti so ustvarjali pozitivno družbeno klimo, v kateri se je šport lahko razvijal. Ko je Hrušica imela vrhunske športnike, je celotna vas dihala športno. Organizirali smo številna tekmovanja v vseh kategorijah. Najštevilnejša so bila v smučarskih tekih. Na eni tekmi smo imeli tudi čez 80 tekmovalcev v vseh kategorijah. Znani smo bili po dobri organizaciji in naše proge so bile med najzahtevnejšimi. Tekmovalci so radi prihajali tudi na skakalne tekme, saj sta bili obe

skakalnici do tekmovalcev prijazni. Tekme v veleslalomu s Plavškega Rovta do Zavogla na Hrušici bodo tisti, ki so jih doživeli kot tekmovalci ali gledalci, težko pozabili.

Smučarski tek se je močno razvil takoj po osvoboditvi. Začetki so povezani zlasti z razvojem železarne in njene skrbi za športno udejstvovanje zaposlenih. Tone Preželj zavzet športnik in odličen tekač, je tekmoval v generaciji, ki je po rezultatih nekaj pomenila tudi v srednji Evropi. Hrušico sta takrat ob njem zastopala največkrat še Franc Oblak in Valentin Kuljat. Dobre rezultate so dosegali zlasti na memorialnih tekmovanjih, igrah železničarjev in metalurških igrah. Kuljat je prekmalu tragično preminil, Oblak in Preželj pa sta po aktivnem tekmovanju nadaljevala delo kot trenerja in tekmovalca veterana. Kasneje so na teh tekmovanjih nastopali mlajši z različnimi uspehi. Največ uspehov je v mladinski in članski konkurenci imel Janko Kobentar. Vaški hitrostni rekord, ki je bil hkrati tudi državni, je dosegel Miran Gašperšič, takrat najboljši alpski smučar. Med tekmovalci je bilo malo deklet, vendar sta Bojana Kobentar v teku in Polona Razingar v alpskih disciplinah dosegali odlične rezultate. Jeseniški hokejski bum je premamil tudi mlade Hruščane. Hokej ima pred drugimi športi več prednosti, igra je potekala v hokejski hali, hokejisti so imeli dobro organizacijo in poklicne trenerje, zmagovalna moštva pa so bila tudi materialno nagrajevana. Imeli smo dvajset državnih oziroma republiških prvakov, osem olimpijcev in dva trenerja – serviserja na olimpijskih igrah.

V nadaljevanju predstavljam športnike zlasti tekmovalce glede na športne zvrsti. Navedeni so tisti, ki so zrasi in živeli na Hrušici, se priselili na Hrušico ali pa živeli na Hrušici in se kasneje odselili. Posameznike je bilo težko opredeliti zgolj na eno športno disciplino, ker je kar nekaj Hruščanov nastopalo v vseh disciplinah. Trudil sem se, da bi navedel vse, ki so pomembneje prispevali k razvoju športa ali v državnem merilu dosegli vidnejše uspehe.

Tone Preželj in Franc Oblak
(Last A. Preželj)

Vaška smučarska tekma pred letom 1955
(Last J. Kobentar)

Športnike, ki so dosegli svetovne uspehe obravnava prispevek Janka Rabiča.

Alpsko smučanje: Levstik Lojzek, Polajnar Cvetko, Štolcer Kristo, Legat Srečko, Ocepek Drago, Pajar Joža, Kuljat Valentin, Gašperšič Miran, Koblar Jernej, Poljšak Sergej, Klinar Bojan, Kavalar Jani, Razingar Polona, Šušteršič Tomaž in Uroš, Razingar Jure, Sušnik Nika, Klinar Boštjan, Skube Klemen. Kurirskega smuka v Javorniškem Rovtu brez Hruščanov skoraj ni bilo. Največkrat so nas zastopali: Ramuš Brane, Šuštaršič Janez in Razingar Stane, ki je bil tudi serviser smučí. Smučarski skoki: Od 1911 do II. svetovne vojne: Razinger Stanislav, Majnik Dušan, Jerman Božo, Oman Stanislav, Penko Stane, Podbršček Miroslav, Kostanjšek Albinček. Po II. svetovni vojni: Razinger Ljubomir, Gaser Marjan, Zevnik Janez, Rajhman Rudi, Rajhman Janez, Kobentar Vinko, Klinar Lovrenc, Razingar Stane, Branc Joža, Brun Franci, Trpin Sandi, Sindi in Sašo. Smučarski teki in kombinacija: Preželj Anton, Kuljat Valentin, Oblak Franc, Kobentar Janko, Jeklič Boris st., Vidic Milan, Trpin Srečo, Bregant Vinko, Kobentar Jože, Kranjc Boris, Kobentar Boris, Slivnik Borut, Kobentar Igor, Kobentar Bojana, Novak Mirko, Lovrenčič Igor, Lah Franci. Hokej: Horvat Drago, Horvat Miha, Jug Lado, Jug Tom, Kopitar Matjaž, Kopitar Anže, Slivnik David, Klinar Blaž, Ščap Ivo, Raspet Bojan, Sušnik Marko, Kunšič Vinko, Jug Branko, Kern Milan. Umetnostno drsanje: Stanka Podlesnik, Anja in Kaja Otovič. Kegljanje na ledu: Alojzij Babnik. Alpinizem: Medja Maks, Dimitrov Pavel, Poljšak Janez.

Najzahtevnejši in najuspešnejši športni projekt kakšnega Hruščana je zagotovo uspeh Anžeta Kopitarja v hokeju. Ob športni zasnovi, ki jo je pridobil od staršev ter njunih prednikov, trdemu delu njega in družine, jeseniški hokejski osnovi ter strokovnemu usmerjanju in vodenju skozi kariero je dosegel in še dosega uspehe, na katere je ponosna vsa Slovenija.

Nekaj je bilo in je verjetno še v zraku na Hrušici ob vedno odprtem oknu v svet. Kako bo sedaj, ko se je odprlo še drugo okno in se obeta še tretje, pa bomo videli. Veseli nas lahko, da igrišče Na placu še vedno živi, da je za Savo vsak dan srečati vaščane vseh starosti in tudi na hribu je nekaj »hodačev«, ki skrbijo za kondicijo in zdravje. Vendar tistega buma, ko so naši vaščani hodili na olimpijske igre, verjetno ne bomo zopet tako kmalu doživeli. Opisani rezultati so bili plod amaterskega pristopa, kar je bilo za tisti čas čisto dovolj. Danes pa le profesionalni pristop vodi k vrhunskim rezultatom, zato amaterski pristop omogoča drugačne cilje, ki jim vsi lahko sledimo, to so športni duh vasi, zdravje, človeške vrednote in varovanje okolja. Za večino posameznikov in vas so ti cilji še bolj pomembni. Brez njihovega uresničevanja tudi ciljev vrhunskega športa ne bo mogoče postavljati. Je pa trenutno Hrušica preveč le spalno naselje in potrebuje aktivnejši in raznovrstnejši športni navdih. Izkoristiti bo potrebno športni potencial v sestavku navedenih posameznikov, ki so še na Hrušici, in pa tistih, ki v zimskem utripu niso navedeni, ker so bili ali so aktivni v letnih športih. Tekmovali bodo mladi, starejši pa se rekreirali in pomagali kot trenerji, svetovalci in funkcionarji.

Uspešni športniki svetovnih razsežnosti

Pri novinarskem delu se ves čas srečujem s področjem športa. Pred 26 leti sem kot nov prebivalec Hrušice vse bolj in bolj spoznaval, koliko odličnih športnikov z velikimi domačimi in mednarodnimi uspehi ima ta kraj. Zagotovo lahko zatrdim, da so v domačem okolju velikokrat preveč prezrti. Več generacij športnikov in športnic je osvojilo naslove državnih prvakov v bivši Jugoslaviji in Sloveniji, odlične rezultate beležijo na evropskih in svetovnih prvenstvih. Osem tekmovalcev je ponosno zastopalo domovino na olimpijskih igrah, ki so največja želja in cilj vsakega športnika.

Uspehi v desetletja dolgem obdobju so povezani predvsem z zimskimi športi. V obdobju po drugi svetovni vojni do danes je to zagotovo hokej na ledu. Hrušica se lahko pohvali z igralci svetovnega slovesa. Nekaj jih je prav Hruščanov, več se jih je preselilo in sedaj že dolgo živijo v kraju. Vlado Jug je bil dolgoletni reprezentant in leta 1968 udeleženec zimskih olimpijskih iger v Grenoblu. Leta 2000 je bil po izboru časopisa Delo kot branilec Hokejskega kluba Jesenice uvrščen med najboljše slovenske hokejiste stoletja. Na Hrušici živijo še drugi hokejisti olimpijci. Ivo Ščap je bil udeleženec dveh olimpijskih iger leta 1976 v Innsbrucku in leta 1984 v Sarajevu. Drago Horvat in Bojan Razpet sta bila udeleženca zimskih olimpijskih iger leta 1984 v Sarajevu.

Poseben hokejski status na Hrušici ima zagotovo družina Kopitar. Matjaž Kopitar je bil dolgoletni državni reprezentant, danes je selektor slovenske hokejske reprezentance. Najvišje mesto nasploh v zgodovini hokeja v Sloveniji zavzema sin Anže Kopitar, ki že šesto sezono igra v najbolj elitni hokejski ligi na svetu NHL. Je član moštva Los Angeles Kings v Združenih državah Amerike. Z uspešnimi igrami se prebija med najboljše hokejiste na svetu. Tudi njegov mlajši brat Gašper igra hokej in želi doseči takšne uspehe kot Anže.

Gregor Urbas je dosegel izjemno kariero v umetnostnem drsanju. Osvojil je deset naslovov slovenskega prvaka, uspešno je nastopal na evropskih in svetovnih prvenstvih. Bil je udeleženec olimpijskih iger leta 2006 v Torinu in leta 2010 v Vancouvru. Ima najboljše slovenske uvrstitve v zgodovini Slovenije. Po poškodbi je lani zaključil tekmovalno kariero in sedaj nastopa na drsalnih revijah med profesionalnimi umetnostnimi drsalci po svetu.

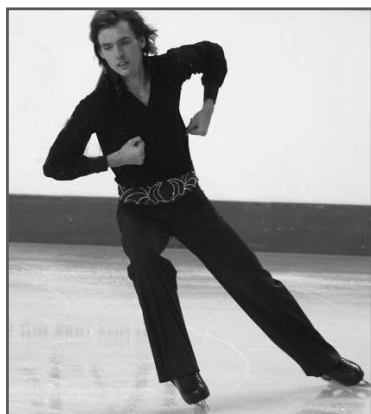
Kegljač na ledu Borut Berčič je že več kot četrto stoletja najboljši tekmovalce v Sloveniji v tem športu. Je vodja ekipe Turbo Hit pri jeseniškem klubu za kegljanje na ledu. V bogati in uspešni karieri je bil član reprezentance, ki je osvojila naslov evropskih in svetovnih prvakov. Na največjih tekmovanjih je v vrstah reprezentance osvojil še šest kolajn. Velike uspehe je dosegel kot posameznik, pri tem pa imel tudi nekaj smole.

Kar šestkrat se mu je izmuznila kolajna in je zasedel četrto mesto. Sedaj je že deset let selektor in trener slovenske reprezentance.

Med alpskimi smučarji zagotovo najvišje mesto zavzemata Miran Gašperšič in Jernej Koblar. Gašperšič je nastopal na olimpijadi v Innsbrucku leta 1976. Koblar je nastopil na treh olimpijskih igrah (v Lillehammerju 1994, v Naganu 1998, v Salt Lake Cityju 2002). Najuspešnejši Hruščan v smučarskih tekih je bil Janko Kobentar, dolgoletni državni reprezentant in udeleženec olimpijade leta 1964 v Innsbrucku.

Anže Kopitar

Gregor Urbas

Smučarski tekač in olimpijec
Janko Kobentar
(Last J. Kobentar)

Še danes vlak planiški in nikoli več

Železniško gospodarstvo Ljubljana je kar naenkrat ugotovilo, da proga Jesenice – Rateče Planica ni rentabilna in da jo je treba ukiniti in s tem tudi demontirati progo. Pozneje je bilo ugotovljeno, da je bil tak izračun naročen z namenom, da se prevoz tudi dokončno ukine. Za preprečitev tega je bil na Jesenicah sklican posvetovalni sestanek z namenom, da se namera rušenja prepreči. Tega sestanka so se udeležili predstavniki Občine Jesenice, Železarne Jesenice in drugi zainteresirani. Sestanka se je udeležil tudi predstavnik Železniškega gospodarstva Ljubljana. Podal je analizo o stroških prevozov na tem odseku proge. Na koncu je predlagal, naj v nasprotnem primeru nosijo vse stroške na Jesenicah. Kljub močnemu nasprotovanju vseh drugih udeležencev sestanka je predstavnik ŽG Ljubljana vztrajal pri svojem predlogu – ukinitve prometa in demontaža proge v celoti. Na tiho je ostal odsek proge Jesenice – Hrušica in še danes je tako.

Hruščani nismo mirovali. Družbene organizacije in društva so se organizirali in pripravili poseben scenarij o prevozu zadnjega vlaka na progi Jesenice – Rateče–Planica. Z zadnjim vlakom z odhodom z Jesenic ob 18.30 uri smo se peljali skupaj s pihalno godbo in mnogimi krajani na postajo Jesenice. S seboj smo imeli črno zastavo – žalni prapor, na konici pa 30 cm veliko črno mravljo. Ta je predstavljala generalnega direktorja slovenskih železnic tov. ing. Cirila Mravlje. To je dovolj zgovorno pričalo, kdo je v resnici bil iniciator in organizator ukinitve vlaka na tej relaciji in poznejšega rušenja proge.

Z ukinitvijo proge smo bili Hruščani, posebno železničarji, zelo prikrajšani oz. prizadeti. Poleg rednih vlakov na relaciji Jesenice – Planica so vozili posebni vlaki samo do Hrušice, imenovani personalzug ali tudi pok. Garnituro vlaka so sestavljali službeni voz (pakel voz) in dva vozova tretjega razreda. Vozil je jutraj ob pol 8. uri, ob 12. uri, ob 17. uri in ob 19. uri. Ta vlak je bil namenjen predvsem zaposlenim na železnici in šolarjem. Otroci železničarjev smo imeli brezplačne vozovnice, »temporerke« so se imenovali. K opoldanskemu vlakom so prinesle žene kosilo za svoje može. Stal je pol ure na Hrušici, tako da so nekateri pokosili kar v čakalnici; sicer pa so na Jesenicah odnesli svoje cekarje na delovno mesto – v pisarno. Z ukinitvijo proge so vse te prednosti žal odpadle.

Prevzel sem pobudo in organizacijo prevoza od Jesenic do Rateč in nazaj. Vseskozi sem kontaktiral z operativnim pomočnikom šefa postaje tov. Brunčkom. Bila sva dogovorjena glede časa vrnitve iz Rateč. To je bilo pomembno, da so bili vsi čuvaji proge – zapornic, pravočasno obveščeni o prevozu vlaka in zapori zapornic. Vlak je ustavljal na vseh postajališčih od Jesenic do Rateč. V Mojstrani, Martuljku in Kranjski Gori so godbeniki izstopili in zaigrali po en komad. Pri vsakem postanku je strojevodja zavijajoče piskal s parno piščalko in tako naznanjal prihod in odhod vlaka. V Ratečah

smo se zadržali dalj časa s kratkim govorom in igranjem godbe. Mnogo vaščanov nas je prišlo pozdravit. Postaja milice Jesenice je za spremstvo določila miličnika Tončka Kovača, ki ni imel nikakršnega dela z nami. Iz gostilne sem prinesel 2 l črnega vina, namenjenega godbenikom. Prijetno smo se zabavali. Neopazno je pristopil komandir postaje milice Rateče –Planica in po nekem nesporazumu aretiraj Petra Simonetiča ter ga spremljal v smeri postaje milice Rateče - Planica. Ko sem to opazil, sem takoj protestiral in Petra odvedel proč rekoč, če je kaj narobe, aretiraj mene, ker sem jaz odgovoren za celotno stanje. Obmolčal je, ker je vedel, da ga poznam in v kakšnem stanju je bil tudi sam. Tako smo se po najavi ob 1.30 vrnili na Hrušico oziroma na Jesenice. Vlak je končal svojo zadnjo vožnjo Jesenice - Rateče Planica 31. marca 1966.

Planiški vlak na zadnji vožnji 31.3.1966
(Last J. Palčič)

Skozi Hrušico je vozil avtobus »Muki«

V času takoj po drugi svetovni vojni je iz Gornjesavske doline vozil rdeč železarski avtobus, imenovan Muki. Zakaj in kdo ga je tako imenoval, ne vem in verjetno nihče ne ve. Vozil je le železarje na delo v vseh treh izmenah. Za nas otroke s Hrušice je bil ta avtobus prava atrakcija. Posebnost Mukija je bila v tem, da je imel pogonsko moč (kurjavo) urejeno na drva in ne na tekoče gorivo. Kurilno peč je imel montirano na zunanji, levi strani šoferjevega sedeža. Iz peči je bil napeljan dimnik, iz katerega se je vedno kadilo. V spodnjem, prtljažnem delu avtobusa pa so bila naložena drva. Zadaž pa je imel avtobus pritrjeno manjšo lestev za vzpon na streho.

Pozimi so makadamsko cesto skozi Hrušico plužili s konjsko vprego. Trije pari konj so vlekli lesen plug. Na čelu pa je jahač na konju dajal komando in usmerjal plug z besedami: »Spusti, dvigni, stisni levo, desno, ...«. Tako pluženje je bilo organizirano na relaciji od Dovjega do Plavža oziroma do kapelice in gostilne pri Klinar.

Nekateri otroci smo pozimi hodili čakati avtobus na vrh Trnove doline, na mesto današnjega spomenika na Belem polju. Pričakali smo ga na smučkah po pouku, navadno pred popoldanskim šihom v železarni. Ker je avtobus vozil zelo počasi, se je prvi oprijel lestve, ostali pa smo se držali drug drugega in se na smučkah prepeljali do vrha Kopavnika. Bilo nas je več, a največkrat eni in isti, po navadi Franc Pintar, Stane Kaplan in jaz. Tako smo otroci uživali celo zimo in nihče nas ni preganjal, tudi šofer ne.

Železniško postajališče Hrušica
(Last J. Tarman)

Leš, leš in še enkrat leš

V Železarni Jesenice je primanjkovalo prostora za deponijo odpadnega železa – »rene«. Za rešitev problema je železarna z Železniškim gospodarstvom Ljubljana sklenila dogovor, da se odpadno železo deponira na Hrušici. Železnica je zgradila industrijski tir v dolžini cca 200 m. Železarna je postavila žično ograjo za zaščito materiala. Na koncu tira – »v štrcu« je bil železniški vagon, vojaški, na njem pa montiran top 150 mm premera. Ta je bil pripeljan od nekje kot reparacijski material in je čakal na dostavo v železarno za razrez. Ostalo odpadno železo, prav tako z reparacije, je bilo kmalu odpeljano v železarno za predelavo. Prevažanje starega železa ni bilo racionalno in železarna je deponijo opustila.

Jama se je pričela uporabljati za skladiščenje leša. Leš je ostanek oz. odpadek zgorelega premoga v parnih železniških lokomotivah. Ob čiščenju lokomotiv je bil odvržen v poseben jašek, naložen na železniške vozove in odpeljan na Hrušico, na tir, kamor je bilo nekoč pripeljano staro železo železarne. Vozovi so bili dostavljeni do trikrat tedensko po dva ali trije naenkrat. Sprazniti jih je bilo treba do naslednje dostave. Vedno smo bili v pričakovanju. Vinko Bergant in Janez Pavlič sta stanovala v Republiki, jaz pa v Vili. Tako smo imeli dober razgled na čas dostave oziroma dovoz vlaka z materialom. Dokler se ni nabralo preveč leša ob tiru, je bilo razkladanje zelo enostavno, pozneje pa je bil potreben odvoz z ozkim »poljskim« tirom in vozičkom »banjo«. To delo je bilo zahtevno in težavno. Za vsak odvoz je bilo treba zlesti iz voza z lešem do vozička s cca 10-15 m³ leša. Imeli smo posebne velike lopate – kot za sneg (forramerce). Leš je bil tako oster, da smo na vsake toliko časa morali menjati lopate, ker so bile izrabljene. Pri tem napornem delu so kar dobro pomagale naše pridne žene. Zahvala jim tudi sedaj, ko jih ni več. Plačilo je bila vsako soboto za pretekli teden, brez zamude in davka. Kar prileglo se je. Izplačeval je Pavlič, zaposlen v kurilnici Jesenice. To delo je trajalo vse dokler so bile parne lokomotive, potem pa se je končalo.

V tem času so pričeli s pripravljalnimi deli za gradnjo ceste od Ljubljane proti Primorski. Ugotovili so, da bi bil za podlago preko ljubljanskega barja zelo primeren leš. Tako so sklenili pogodbo s špedicijo »Jugošped« Jesenice in pričeli z odvozom. Krajevna skupnost Hrušica si je nekako lastila to zemljišče in leš na njem. S špedicijo je bila sklenjena pogodba o odškodnini za vsak odpeljan kubik leša. Sklenjeno delo je bilo tudi v določenem roku plačano; ne veliko, nekaj izrednega prihodka v Krajevni skupnosti Hrušica pa je le bilo. Izpraznjeno jamo so ob gradnji cestnega platoja zasuli z zemljo in na tem prostoru je sedaj travnik in pašnik. Prvotno je bil prostor namenjen športnemu štadionu Hrušica. Ker ta načrt ni bil nikoli upoštevan v prostorskih planih, do realizacije ni prišlo.

Trinajsta hiša na Belem polju

Leta 1981, ko sem bil že četrto leto v Tehniškem muzeju jeseniške železarne, sem dobil pošto, v kateri je pisalo, da se v železarni ustanavlja stanovanjska zadruga, ki naj bi tistim delavcem, ki bi radi gradili svoje hiše, pomagala pri tem. Obvestilo sem odnesel domov in ga pokazal ženi Heleni. Takrat sva z dvema šoloobveznima hčerama že imela svoje stanovanje v stolpnici na Plavžu in nič kaj me ni mikala kakšna gradnja hiše. Povprašala sva tudi ženino mamo in očeta, ki sta že pred nekaj desetletji zgradila svojo hišo in dobila spodbuden odgovor: »Še vsak, ki je začel, je hišo tudi zgradil!« Ohrabrena s temi besedami sva izpolnila vprašalnik in ga odposlala nazaj. V vprašalniku je bilo tudi vprašanje, kje želiva graditi. Navedenih je bilo pet lokacij: Hrušica, Breg, Moste, Blejska Dobrava in Rodine. Odločila sva se za Rodine.

Minilo je nekaj dni, ko me je takratni direktor kadrovskega sektorja Tone Varl povabil na razgovor in mi razložil, da bo zadruga res ustanovljena in da se bo imenovala Železar. Odkupila bo zemljišča na Belem polju na Hrušici, kjer naj bi zgradili montažne dvojčke in vrstne hiše Jelovice iz Škofje Loke. Če sem želel dobiti kredit v železarni, sem se moral odločiti za Hrušico, saj so načrtovali gradnjo na Rodinah in ostalih lokacijah kasneje.

15. julija 1981 je Zadruga Železar je začela z delom, uredila vse potrebno za gradnjo in nas redno obveščala o načinu gradnje in finančnih obveznostih. Združevala bo finančna sredstva, organizirala različne oblike varčevanja, racionalizirala gradnjo, pridobila stavbna zemljišča, omogočala nabavo gradbenega materiala po znižani ceni in drugo. Ker sva kot mlada družina takrat imela malo privarčevanih sredstev, sva seveda računala na gradbene kredite. Obvestili so nas, da bomo dobili kredite v železarni, v Jelovici in v Stanovanjski skupnosti in da bomo gradili zadružno, tako da bomo drug drugemu pomagali. Določili so celo, da bomo morali zbrati 1500 ur prostovoljnega dela.

Najprej smo se morali dogovoriti, kje bomo imeli hišo in kdo bo sosed v dvojčku. Helena je predlagala, da bi bila soseda Anica in Franci Bratun. Anica je, tako kot Helena, učila na osnovni šoli na Koroški Beli, Franci, strojni inženir, pa je bil zaposlen v železarni. Franci je postal tudi tajnik zadruga in tako nas je redno obveščal o naslednjih korakih. Na osnovi načrta smo se kmalu odločili za dvojčka v zadnji vrsti, po številu trinajstega. V tej vrsti naj bi jih zgradili osemnajst, v spodnji pet, predvidenih pa je bilo še 34 vrstnih in nekaj individualnih hiš. Nekega dne smo odšli pogledat, kje naj bi stal naš dvojček. Sprehodili smo se po pašniku, kjer so se pasle dovške krave, in se ustavili na mestu, od koder je bil lep razgled tako proti vzhodu na Jesenice in Žirovnico in proti zahodu v Dolino. Zdelo se nam je, da je to najlepši kraj na svetu. In res je tam nekje čez nekaj let zrasla naša hiša.

Kmalu se je začelo zares. Izkop, temelje in betonsko ploščo naj bi izvedlo gradbeno podjetje, montažno hišo pa bi postavili sami. Radi smo pomagali pri ročnih gradbenih

delih, saj smo se zavedali, da bo 1500 zadružnih ur težko uresničiti. Skoraj vsak dan smo bili na gradbišču, pa naj je bilo vreme še tako slabo, in gradnja je hitro napredovala. Med seboj smo se spoznavali in drug drugemu pomagali. Zdelo se mi je, kot da smo se vrnili v leta po osvoboditvi, ko so se pri obnovi vrstile udarniške akcije. V nekaj mesecih smo zgradili temelje za vse hiše in čakalo nas je postavljanje montažnih hiš. Tovornjaki so začeli dovažati material, ki smo ga morali sami razložiti na določene lokacije. Kar nekajkrat se je zgodilo, da zaradi službenih obveznosti nisem mogel sodelovati, zato sta me večkrat zamenjala moj oče Franc Konobelj in svak Poldi Brudar.

Ker smo začeli postavljati hiše na zahodni strani gradbišča, sem nestrpno čakal, kdaj bomo prišli do naše, trinajste. Na srečo je delo hitro napredovalo, saj nas pa je bilo pri prvih hišah tudi po trideset. Bili smo tako zagreti za gradnjo, da včasih nismo izpustili niti enega dne in se z lokalnim avtobusom kar iz službe odpeljali na Hrušico in delovni dan potegnili pozno v noč. Družbo so nam delale tudi krave, ki so se nemoteno pasle na pašniku. Dočakal sem tudi to, da smo začeli postavljati našo hišo. Na začetku sva montažne stene postavljala kar z ženo sama. Ko nama je prišel pomagat še ženin brat Poldi, je modro ugotovil: »Saj to hišo bo pa do jutra odneslo v Savo«. Ker je bilo na Belem polju vedno precej vetrovno, so se stene, dokler jih nismo zvezali z »vencem«, res kar sumljivo majale. Inštruktor iz Jelovice, ki je nadzoroval gradnjo, me je ob tem »potolažil« z besedami: »Dobro, da ste naredili betonsko ploščo, da boste lahko na njej nekoč zgradili »ornk« hišo?!«. Debelo sem ga gledal, on pa se je samo nagajivo smejal svoji domislici. A takrat nas ni nič ustavilo. Kasneje je bilo za pomoč pri delu tudi sosedov dovolj. Vso zimo smo premraženi in v globokem snegu delali, kot da je naš zadnji dan. Hiša je kmalu dobila strešno konstrukcijo »cimpr«. Ko smo na vrh pribili smrečico, se mi je zdelo, da je hiša visoka kot Eifflov stolp v Parizu. Najbolj uporabna orodja so bila kladiva, klešče, žage in seveda sekire. Večino strešne konstrukcije smo zbili z žebli različnih velikosti, ki smo jih kupovali v maloprodaji v železarni. Nekdo mi je nekoč dejal, da smo v hišo zabili okrog 400 kg različnih žebeljev. Med obema hišama, ki ju je streha povezala v dvojčka je okrog 20 cm prostora. Ko sva s sosedom zabijala deske na podstrešju, nama je v nekem trenutku padla sekira v ta prostor. Oba sva se strinjala, da naj sekira kar ostane tam »zakopana«, saj se bova tako bolje razumela. Da bi pocenili gradnjo, smo si pomagali z vsemi mogočimi gradbenimi materiali. Ko smo začeli ometavati kletne prostore, smo za malto uporabljali kar pesek s parcele in celo železarsko žilindro, ki smo jo mešali s cementom. Ker je bil sosed nekoliko hitrejši, mu je zidar dan pred nami ometal steno. Ko sva naslednji dan z zidarjem ometavala našo stran, je na drugi strani zaradi tresljajev premalo osušena malta padla s stene. Sosed tega ni bil pretirano vesel, in ko sem mu povedal, da je zidar ugotovil, da bo moral izboljšati malto, mi je nekoliko nejevoljno dejal, da bom moral za mnenje vprašati drugega zidarja. Kasneje je tudi on zamenjal pesek. Temelje pa smo zasipavali

kar z železarsko žlindro, za katero smo šele po nekaj letih zvedeli, kako nezdrava je. A kljub prigodam in nezgoda smo z delom nadaljevali in leta 1984 je bil dvojček skoraj na red. Pri delu so nam pomagali sorodniki (moja mama Tončka, brat Franc, Peter Muhar in drugi), finančne ovire sva pa morala z ženo reševati sama, predvsem s krediti. Dogradili smo tudi prizidke s teraso in 4. julija 1985 smo se vselili. Ko smo zapuščali stanovanje v stolpnici, sta pomagala soseda Andrej Berce in Peter Klavžar. Dobra soseda mi je takrat zaupala, kako sta z možem vse življenje želela zgraditi hišo, a jima ni uspelo. Bila je vesela, da je nekomu iz stolpnice to le uspelo. Ker smo morali hišo dograditi in opremiti, smo si s časom nakopali velike kredite na banki, tako da smo prejeli le minimalne plače. Finančna stiska je bila tako pereča, da je bilo včasih le za najnujnejše. Pa se je zgodilo, da je za novega leta 1985 prišla gospa s Planinskega društva Jesenice pobirat članarino. Ker nisva imela denarja, sta naju iz stiske rešili hčerki Helena in Mojca s privarčevanim denarjem iz hranilnika. Za gradbeni material zaradi zadolževanja kar nekaj časa nismo mogli od zadruga dobiti naročilnic. Večino pohištva smo prenesli iz starega stanovanja, toda bili smo zadovoljni, da smo hišo le nekako dokončali in opremili.

Naselje je počasi dobivalo končno obliko, ljudje pa so ga zaradi načina gradnje kmalu poimenovali z različnimi imeni: Dachau, barakarsko naselje itd. Nas pa to ni motilo, veseli smo bili, da smo se v nekaj letih iz blokov in stolpnic preselili v svoje hiše. Kljub temu da je okrog nas na Belem polju zraslo še nekaj blokov, pa je naselje ostalo prijetno tako kot takrat, ko smo prvič odšli na Belo polje in se nam je zdel kraj najlepši na svetu. Okrog hiš je bilo vedno več urejenih vrtov, drevja in zelenic.

Danes je naselje že precej spremenjeno ter urejeno in kar težko si je predstavljati, kako je izgledalo na začetku gradnje. Vse poletje nam delajo družbo krave in konji na pašniku, tako kot nekdaj se zadružniki dobro razumemo in si pomagamo med seboj. Sekira v trinajsti hiši pa je še vedno lepo »zakopana« in nič ne kaže, da jo bova s sosedom sploh kdaj izkopala.

Smrečica na vrhu naše hiše
(Last in foto T. Konobelj)